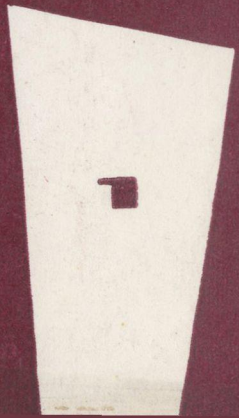

alomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet

IRODALMI, MŰVESZETI
T A R S A D A L O M-
TUDOMÁNYI FOLYOIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXIII. ÉVF. I. SZÁM 1959.

J A N U Á R

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ÁCS KÁROLY / MAJOR
NÁNDOR / SAFFER PÁL
/ VÉBEL LAJOS /
/ VUKOVICS GÉZA /
FELELŐS SZERKESZTŐ
MAJOR NÁNDOR

Programunk és az irodalom

Josip Vidmar

Vita-bevezető ismertetésem tárgya a Jugoszláv Kommunista Szövetség programjának jelentősége, az írók és az irodalom számára.

Valaki talán meglepődik azon, hogy a napirenden forgó téma lényegében véve mégis némiképp politikai is, habár az irodalomra vonatkozik, hiszen az írók kongresszusának mindenekelőtt irodolommal kellene foglalkoznia. De bármennyire különbözik is a mi munkánk a súlyos és kemény valósággal foglalkozó politikai tevékenységtől, korlátolt és túlságosan kényelmes dolog volna szemet hunynunk és nem látunk a politikai tényezők fontosságát. Igaznak bizonyult az, amit — Napóleon és Goethe után — már két ízben is mondott kongresszusainkon tisztelt elvtársunk, Miroslav Krleža, az ugyanis, hogy az ember sorsa, az új kor emberének sorsa: a politika. És mivel a sors lényegbepáholóan emberi kérdés, világos, hogy a politika is az irodalom érdeklődési köréhez tartozik. Ezért politikai dolgokról is beszélek, természetesen csupán a legszélesebb — és ha sikerül — a legfontosabb vonalakban. Úgy beszélek majd róluk, mint a mi hivatásunk embere. Természetesen tudom, hogy nem beszélhetek valamenynyünk nevében, noha úgy tűnik nekem,

hogy annak a lényege, amit mondok, nem lehet érthetetlen vagy elfogadhatatlan bárki számára is, aki komolyan gondolkodik e problémákon.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség új programjának alapeszméje a szocializmus. A programban összegyűjtött és megszerkesztett gondolatok egész gazdagsága ebből az eszméből ered és ebbe torkollik vissza. Engedjék meg tehát, hogy egy kissé foglalkozzam ezzel a gondolattal, mert ez a végső mértéke mindazoknak a dolgoknak, amelyekről itt szó lesz. Számomra a szocializmus annak a társadalmi rendnek a fogalma, mely megvalósítja majd az ember szabadságát és az emberi lény számára lehetővé teszi a szélesebbkörű és magasabbfokú fejlődést. Magától értetődik, hogy ebbe a jövődombeli társadalmi rendbe tartozik az osztályok kiküszöbölése, az emberek és népek kihasználásának, a magántulajdonnak a megszüntetése is, és így tovább. Mindez azonban csupán eszköz és azoknak a körülményeknek a leírása, melyek közegette ez a cél elérhető. A végső cél az ember, a magasabbrendű és teljesebb ember, aki megszabadult a tulajdonjog terhédtől, mentesült létének bizonytalanságától és megmenekült mindattól, ami önzésre indítja és mind-

attól, ami előidézi, hogy munkája robot és szenvedés, ne pedig az alkotóerő öröms kifejtése legyen. Röviden, a cél a valóban szabad és a végső lehetőségek határáig fejlett és tehermentesített ember, akit a belső erők, melyek a terhes és gyakran csúf létért való harcban élték ki magukat, új életbe visznek — olyan életbe, amelyről ma talán csak a kiválasztottak tudnak —, és talán ennek az új életnek még teljesen nem is sejtett, felszabadított formáiba. A szocializmus ilyen értelmezésben, nagy és drága ügye az egész emberiségnek. Ez vagy ehhez hasonló szocializmus szaklalta talán Bernard Shaw-t, hogy még hetven évvel ezelőtt utaljon erre a gondolatra és Oscar Wilde-t, a dekadens, l'art pour l'art-felfogású szélsőségesen individualista, de mégis zseniális ösztönű író, annak megállapítására, hogy a szocializmus az egyetlen út az igazi, valódi individualizmus felé és Thomas Mannt, hogy tíz-egynéhány évvel ezelőtt megírja, hogy manapság minden értelmiségi többé-kevésbé szocialista. Idézem Albert Einsteint is, aki egy cikkében világosan kifejezte ezt a gondolatot: „Meggyőződésem, hogy csak egy eszköz van, amellyel meg lehet szüntetni az ember súlyos és kinszenvedéses helyzetét. Ki kell ugyanis építeni a szocializmust, különleges nevelési rendszerrel, amely szocialista célok felé irányul... El kellene érniünk, hogy az egyén ne csak személyes tehetségét ápolja, hanem felelősséget is érezzen felebarátja iránt, hogy ne úgy legyen, mint ma, vagyis hogy a nevelés ne csak a hatalmat és a sikert tekintse nagy-nak” — mondja Einstein.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség programját olvasva folytonosan a szocializmusnak erről az emberi céljáról gondolkoztam. A program általános tájékozódásunk ügyeit tárgyalja, külső viszonyaink és belső életünk ügyeit. Betekintést nyújt a világon és nálunk végbemenő társadalmi történésekbe és egyben mélyen elemzi a jelent, folyamataival együtt, melyekből feltűnik előttünk a jövő képe és a jövőhöz vezető út. A jelen idő szocialista gondolatának alapproblémáival találkozunk a programban: a szocializmusnak a korszerű világban való helyzetével, a különböző társadalmi szerkezetű államok békés és egyezményes koegzisztenciájának lehetőségeivel, a szocialista irányvonalú világ egységével és egyetemességével, a munkásmozgalmak és a független szocialista országok közötti viszonyokkal, a különböző nemzetiségű

államoknak a szocializmusba vezető különböző útjaival, az átmeneti idő kérdéseivel és az állam szerepével ebben az időben, a Párt szerepével az átmeneti időben és így tovább. És ha az ember figyelemmel kíséri az erre a sokrétű problémáikára vonatkozó terjedelmes és meggyőző gondolatokat, a realitás iránti érzékkel teli elgondolásokot, meg kell értenie a bármely oldalról jövő kifogások ellenére is — vagy éppen e kifogások miatt —, hogy ezek a gondolatok mennyire igazak, önmagukban véve mennyire harmonikusak és milyen egyszerűek. Egyetlen egy gondolat ez, amely felöleli a világ száz meg száz problémáját, gondolat, amelyet úgy élünk át, mint eredetit, mint a miénket, mely a mi tapasztalatainkból, a mi szellemünkben nőtt ki, és egyben az élőknek felfogott dialektikus materializmusból. Ami pedig a legfontosabb: ez a gondolat mindig és mindenütt valóban emberi. Amikor ez a gondolat felméri a szocializmus erejét a mai világban, azt az erőt, mely a legkülönbözőbb emberi törekvésekben jut kifejezésre, amikor síkra száll a koegzisztenciáért és a tömbpolitika ellen, amikor a szocialista országok valóságos függetlenségéért száll síkra, azért a jogukért és kötelességükért, hogy egyéni utakat törjenek a szocializmusba, amikor részletezi az állam elhalását és a Párt szerepét az átmeneti időben, ezt a gondolatot mindig és mindenütt az emberét való gondoskodás vezérli és az a meggyőződés, hogy a szocializmust nem lehet akárhogyan, akármilyen eszközökkel vagy csupán a technika haladásával és a társadalom megszervezésével elérni, hanem ebben a szakadatlan folyamatban sohasem szabad szem elől téveszteni a konkrét embert, a jelen és a jövő emberét, és hogy a jövő szocializmusát a mai emberben kell előkészíteni és fejleszteni, úgyhogy ezt az embert óvatosan, értelmesen és erkölcsi egyénisége iránti érzékkel vezetjük.

Hangsúlyozom, hogy ez a gondolat közvetlenül behatol életünkbe és a mi realitásunkat alkotja, meg mindazt, amivel napról napra foglalkozunk. A programban kifejezett szellem szabja meg életünk jellegét, ez szabja meg hőmérsékletét és hangulatát, amely mindama nehézségek és hiányok mellett, melyek felmerülnek, amikor ezt a szellemet átvisszük a valóságba, alapjában véve mélyen pozitív, tele van alkotóképességgel és önmagába vetett hittel. Ez a hit indokolt. Nagy és jelentős forradalmat valósítunk meg anélkül,

hogy sértenék az egyén emberi méltóságát. Ez pedig nagy dolog, ellentétben azzal, amit a mai világban látunk. Ez indokolja öntudatunkat és azt a harcias hangulatot, amely mindenkit áthat, akit nem hoznak zavarba az apró kellemetlenségek. Mindenkit, aki nem túlságosan türelmetlen és akinek természetes érzéke van a történelem lépése iránt, amely sohasem érte és sohasem érheti utól az emberi kívánságokat és álmokat. És még valami: azok közé a legfontosabb ismérvek közé, amelyek segítségével felbecsüljük az élet és az ember értékét, valamennyien besoroljuk a feleletet is arra a kérdésre, hogy mi ennek az életnek a tartalma, mi ennek az embernek a tartalma. Miért él valaki? Vannak emberek, akik csak azért élnek, hogy éljenek. De olyanok is vannak, akik valamilyen ügyért élnek, valamért, amit magasabb rendű értéknek tartanak. Ezek azok, akik iránt valamennyien elismeréssel adózunk, mert életüknek van értelme, az élet értelme pedig pótolhatatlan értéke mindannak, ami emberi. Ugyanez az eset a kollektív individualitással is. Összes tételeink arról beszélnek, hogy közösségünk az egész emberiségnek egy nagy ügyéért él. Közösségünk életének határozottan magasabbrendű értelme van. Nézzünk meg csak más hasonló közösségeket a világban. Hányat találunk, amit valóban így értékelhetünk? Néhány évvel ezelőtt meglátogattott egy nagyon gazdag és meg kell mondanom, nemeslelkű gyáriparos, egy nyugateurópai országból. Meg akart nyerni a nyugateurópai demokráciának, amit véleménye szerint nálunk is be kellene vezetni. Beszélgetésünk több órán át tartott s igen érdekes volt. Nem akarom felsorolni az összes érveket és ellenérveket, melyeket kifejtettünk mindegyikünk a maga tétele mellett, hanem csak vitánk záró szakaszát ismertetem. Miután meghánytunkvetettünk minden lehetséges nézetet, feltettem a kérdést: — Önnek az a meggyőződése, hogy demokráciájuk az egyedüli helyes és emberi, s ezért nekünk is ajánlja. Meg tudná-e azonban mondani, hogy mi az ön demokráciájának végső erkölcsi effektusa? Megmondhatja-e például, mi lelkesíti önkönél az embert? Miért él az ember? Miben látja munkájának, törekvéseinek értelmét? Hosszabb gondolkodás után azt felelte, hogy nehéz ugyan válaszolni erre a túlságosan általános kérdésre, de mégis mondhatja: hogy náluk lényegében véve az egyén a kényelemért, a szórako-

zásért, a kellemes weekendért él és dolgozik. — És ez minden? — kérdeztem. — Körülbelül minden — felelte. — S ezért a vívmányért ajánlja nekünk demokráciájukat? Már bizonyos idő óta Jugoszláviában él. Hát nem érezte meg, hogy a mi életünknek mégis másfélé az értelme, hogy más lendület viszi, hogy mi másfajta tudatot hordozunk magunkban az életről. Ezt elismerte, de nem tudott dönteni, amikor feltettem neki a kérdést, hogy okos dolognak tartaná-e, ha mi ezt az álláspontunkat felcserlőnénk a kellemes weekend-ekről való álmokkal. De elég erről a beszélgetésről. Csak jobban ki akartam domborítani, hogy a mi életünk értelme nem üres absztrakció, hanem élő és erős hatás, ami behatol mindenbe, amit átélünk. Ez a hatás teremti meg életünk légkörét, ad neki belső erőt, mely éppen olyan reális és kétségbevonhatatlan, mint a kenyér meg a víz. Tompa ember az, aki ezt a légkört nem érzi, noha nem könnyű tudatosan észrevenni, hiszen a légkör szakadatlanul körülveszi az embert, mindenki benne lélegzik, benne él. De mégis — ez így van. Igen sok és egészen egyszerű emberektől hallottam, akik külföldről tértek vissza, hogy az idegen világban, igaz, szép az élet, de ott nem tudnának élni, mert valami hiányozna nekik. Megértettem őket: hiányozna nekik az élet, amelynek értelme van, akár tudatában vannak ennek, akár nem. Márpedig ez pótolhatatlan érték különösen nekünk, írónak. El sem tudom képzelni a mi munkánkhoz "eltétlenül" szükséges derűs, lelkes hangulatot, ha kényszerítve lennék olyan közösségben élni, melytől azt, amiről beszéltem, nem kaphatnám meg. És mindez annak a szellemnek a megvalósulása, ami benne van a Jugoszláv Kommunista Szövetség programjában. Jó, ha ismerjük munkánknak ezt a megfoghatatlan, de reális összetevőjét, mely nélkül aligha lehetnénk azok, amik vagyunk.

Ezek után az általános megállapítások után, amelyeket semmiképpen sem szabad mellőznünk, sem elfelejtenünk, hanem folytonosan szemünk előtt kell tartanunk, rátérek fejtegetésem alapvető céljára, a Jugoszláv Kommunista Szövetség programjának arra a részére, amely közvetlenül érinti hivatásunkat, a Kommunista Szövetség viszonyait a kultúra és a művészet iránt. Erről az anyagról főképp a program tizedik fejezete szól, de már a kilencedikben jellegzetes és jelentős utalást lelhetünk a később ismertetett tételekre, „a nép

kulturális alkotóképesége fejlesztésének lényeges jellegzetességei" között, ahol a következőt is találjuk: „a közművelődési, tudományos, művészeti és kulturális élet felszabadítása a hatósági szervek adminisztratív beavatkozása alól, mentesítése a kulturális alkotás etatista, pragmatikus felfogásától, azáltal, hogy megteremtettük és tökéletesítettük a társadalmi öngazgatás rendszerét a közművelődési, tudományos és egyéb kulturális intézményekben és szervezetekben". Az ezekben a szavakban rejlő gondolat később, a tizedik fejezetben kibővítve így található:

„A Jugoszláv Kommunista Szövetség azt a nézetet vallja, hogy a tudomány és a művészet annál jobban megfelel a haladás tényleges érdekeinek, minél merészebben lát hozzá, mindegyik a maga módján és a maga eszközeivel, hogy felfedje és megismerje az igazságot a természetről és a társadalomról, az emberről mint társadalmi lényről, az ember viszonyáról a természet és az emberi társadalom bonyolult problémái iránt és egész szellemi alkataiban magának az embernek roblémái iránt — s ezért sikra száll az alkotás tényleges szabadságáért a tudományban és a művészetben. A tudomány és a művészet társadalmi feltételezettségéből és nagy szerepéből kiindulva, a Jugoszláv Kommunista Szövetség egyúttal elutasítja a tudomány és művészet társadalmi szerepéről alkotott marxista nézetek mindenféle pragmatikus elferdítését, valamint a tudománynak és a művészetnek a napi politikai érdekek eszközévé való degradálását. A Jugoszláv Kommunista Szövetség egyúttal sikra száll az olyan „elméletek" ellen, amelyek a szabadság elvonatkoztatott értelmezése nevében tulajdonképpen megszüntetik a tudományos és művészi alkotás igazi szabadságát és gyakorlatilag reakciós politikai irányzatoknak rendelik alá. A következetesebb szocialista társadalmi viszonyok és a szocialista demokrácia fejlődése hazánkban megköveteli, hogy a Kommunista Szövetség eszmei szerepe ne legyen a dogmatikus ítélőbíró szerepe a tudományos és művészeti irányok, iskolák és stílusok tekintetében.”

Ezek a tételek, amelyeket alig szükséges magyarázgatni, lényegében felölelik a Jugoszláv Kommunista Szövetség kultúrpolitikáját és irodalompolitikáját is. Lényegük az, hogy hiszünk a tudományos és művészeti alkotómunka teljes szabadságának hasznos voltában. Ezért ennek a kultúrpolitikának a törekvései elsősorban oda irányulnak,

hogy megszabadítsuk a kulturális életet a hatósági szervek közgazgatási beavatkozásától, hogy felmentsük az irodalmat minden olyan követelmény alól, hogy a napi érdekek eszközéül szolgáljon, s egyidőben elvessük azt is, hogy dogmatikus bíró legyen irány, iskola és stílus tekintetében. Ez a három irányzat teljes biztosíték munkánk és egész kulturális életünk valóságos szabadságára. És ha megtekintjük a helyzetet más szocialista országokban és összehasonlítjuk a magunkéval, csak akkor látjuk világosan, mi az, amink van, és amit ez a program megerősít.

Világos, hogy a programnak e tételei miatt is szereztük meg a revisionista nevet. A keleteurópai országoknak majdnem valahány folyóirata már néhány hónap óta visít az mi kulturális, azaz irodalmi revisionizmusunk ellen, de a sajátjuk ellen is. A miénk ellen természetesen ezt indokolva teszik. Mert mi nem tudunk kultúrdekretrizmusról, nem ismerjük a központi vezetőség „postanovljenijá”t, kinyilatkoztatásait minden lehetséges művészeti problémáról, nincs dekrétumos, egyedüli üdvözítő művészi stílusunk, amit ott szocialista realizmusnak neveznek és amiről senki sem tudja megmondani, hogy tulajdonképpen micsoda és milyen, ahogyan ezt nemrégiben Prágában Mihail Solohov hangsúlyozta, hacsak el nem fogadjuk a „perspektív” realizmus megfogalmazását, amit Lukács a kelet-németországi írók tavalyi kongresszusán adott és amely szerint Tolsztoj Leót kellene a legtökéletesebb szocialista realistának tekinteni. Mi nem tudunk a dekrétált bürokratikus derülátásról sem, és a borúlátásnak még korlátozott üldözéséről sem. Minket nem fenyeget a veszély, hogy individualizmusunk miatt megkorholnak bennünket, sem az, hogy elítélnek formalizmus miatt, ami odaát oly könnyen megtörténik minden művésszel, ha természeténél fogva szenvedélyes művészeti kutató és feltaláló, noha ez másképp úgyszólván nem is lehet. Nálunk nincs előírás holmiféle „konfliktus nélküli” irodalomról és még kevésbé ilyen drámáról, erről a drámai összeütközések nélküli irodalomról, ami mindenki előtt, aki ismeri az irodalmat, tiszta értelmetlenség és contradictio in adjecto. Ezért nálunk nem is fordul elő, hogy jutalmat adnak a művészeknek, azután visszaveszik tőlük, s hogy egyes külföldi írók ma kegyeinkben vannak, holnap pedig a szocializmus ellenségeinek bélyegezzük őket. Nálunk nincsenek Sztalinok, akik beavatkoznak a tuda-

mányos munkába és kötelező utasításokat adnak még a nyelvtudósoknak, a biológusoknak is, és ki tudja, kinek még. Nálunk nincsenek Liszenkók és hasonló botrányok, sem olyan jelenségek, amilyen a Szovjet Kommunista Párt Központi Vezetőségének az idén május 28-án kelt „kinyilatkoztatása”, amely érvényteleníti az 1948 február 10-én hozott, immár tíz esztendő óta hasonló „kinyilatkoztatást”, amely bizonyos szovjet operák és zeneszerzők értékelésére vonatkozott, az sem történhet meg nálunk, hogy a vezető zenei folyóirat ebből az alkalomból vezércikket közöl, melyben az új „kinyilatkoztatás” alapján új korszakot jelez a szovjet zenében, olyan cikket, amit szabad ember szénykezés nélkül el sem olvashat. Természetesen, még kevésbé lehetséges nálunk olyan kötelező utasítás az írók számára, amilyent Mao Ce-tung adott: „Írjatok a munkások, a parasztok és a katonák számára”, amely Kínában kötelező alkotórésze minden nyilvános irodalmi vitának és bármely író minden nyilatkozatának. Mi mindig azt hittük, hogy egyszerűen emberek számára írunk, és mindig a minket vezérlő ösztön szerint jártunk el, ahogyan Csajkovszkij egyik levelében mondja: „Mégis azt hiszem, hogy egyes választottakat ennek a zenének a hallgatásakor elfog majd az az érzés, mely engem áthatott, amíg komponáltam. Ezzel semmiképpen sem azt akarom mondani, hogy zeném annyira jó, hogy a semmibe vett tömeg számára hozzáférhetetlen. Semmiképpen sem értem ugyanis, hogy valaki előre a nagy tömegek számára, vagy pedig néhány kiválasztott számára akarjon írni. Véleményem szerint csupán közvetlen érzéseink után kell mennünk, nem törődve azzal, hogyan tetszik az majd az emberiség eme vagy ama részének”. Csajkovszkij ma — amennyire individualista alkotóelvé ellenére is és természetesen „kinyilatkoztatás” nélkül — egyik legkedveltebb zeneszerzője a szovjet zeneközönség legszélesebb köreinek, sőt talán még a vezető politikusoknak is. Ezért nálunk nincsenek olyan teljesen értelmetlen utasítások sem, hogy az íróknak ki kell menniük a nép közé, olyan utasítások, melyek abból a naív elképzelésből erednek, hogy az ilyen tapasztalat, mint építőanyag behatolhat az író szellemének azokba a rétegeibe, amelyekben a művészi munkák születnek. Az ilyen tapasztalat legjobb esetben csak riportanyag lehet. S ezért végül nálunk nem tudunk az írók elleni undorító testi megtorlásokról sem, ami-

lyenek odaát előfordultak és még mindig napirenden vannak.

A program tezedik fejezetének idézett tétélei miatt, és a mi meg az ő kulturális életük között fennálló helyzetbeli különbségek miatt a Kommunista Szövetség ellen Keleten nagyon felhördültek, s minket, jugoszláv írókat, vagy pontosabban szólva közülünk meglehetősen sokat személyes szemrehányásokkal is illetnek, hogy irodalmi revizionisták vagyunk. Felelni kell ezekre a szemrehányásokra, de úztaál nem bocsátkozom vitába a lenini elvek szűkebbül és leegyszerűsített magyarázatai miatt, melyek az úgynevezett „irodalmi pártszerűséget” érintik és amelyekre ellenfeleink eszmeileg támaszkodnak. Számunkra a kérdés világos és az ő Lenin-magyarázatuk tulajdonképpen csupán ennek a magasröptű szellemnek a sztalinai lefokozását jelenti. Érinteni fogom azonban az alapvető észrevételeket, amelyekkel ebben a hadjáratban bennünket, írókat illetnek. Természetesen itt is csak a szovjet polemikára szorítkozom, mert vitatkozni olyan emberekkel, akik semmi mások, csupán visszhangjai Szovjetének, értelmetlen dolog. És teljesen lehetetlen, hogy feleljek az olyanfajta kínai íróknak, mint például Lyu Paj-ju, az írószövetség titkársági tagja, aki támadását a jugoszláv kommunisták és ellenünk, írók ellen, különösen pedig személyesen én ellenem szervezték hírharangjában. A „Ven-Ji-Bao”-ban nyilvánosságra hozta, egyszerűen szidalmazva a Kommunista Szövetséget és minket, kartársait, és — de ezt csak példaként veszem — valóban kivételes éleselméjűséggel csekélységemet „az emberfölötti ember” hírnökének nyilvánít ki s majdnem a felfelfélet harcosának, csupán azért, mert egy ízben merészkedtem Nietzsche „A tragédia születése” című művét idézni, egy írást, mely abban az időben keletkezett, amikor még magának Nietzsche-nek sem volt sejtelve „Übermensch”-éről. Nem, az ilyen, hogy úgy mondjam, látnoki gondolattal — nem vitázom.

A szovjet szemrehányások nagyjából véve kétirányúak: kifogásolják, hogy elvetjük a szocialista realizmus dogmáját, mint egyetlen valóban szocialista stílust, és kifogásolják humanizmusunkat. A szocialista realizmust már említettem. Mondottam, hogy tulajdonképpen az irodalmi gondolkozóra nézve homályos és teljesen meghatározatlan fogalom, mely semmit sem nyer azzal, hogy holmi V. Ozerov a „Novi mir”-ben úgy

írja le, mint művészetet, amely „alapvető küldetését az új szocialista viszonyok szenvedélyes afirmációjában, a kommunista párt és a szovjet állam érdekeinek meggyőződésből eredő szolgálatában látja”. És mi történnék, ha ezeknek az érdekeknek a szolgálatában látná küldetését például a fanatikus típusú író? Továbbá, ha az ilyen vagy más érdekek szolgálata a fő kritérium a realizmus meghatározásához, akkor annyi különféle realizmusnak kellene lennie, ahány különféle nagy érdeke létezhet az emberiségnek: katolikus realizmus, pravoszláv, muzulmán realizmus, azután különféle állami és nemzeti realizmusok és így tovább. Valaha világos elképzelést kerestem a szocialista realizmusról ennek az irodalmi eszmének a kezdeményezőjénél, Maxim Gorkijnál, aki megpróbálta a múlt két pozitív célját, a kritikai realizmust és a forradalmi romantizmust a szocialista realizmus új stílusává egyesíteni. Elmékedése nem volt képes meggyőzni, különösen azért, mert ebben a kombinációjában a realizmusból kihullott a bíráló fogalma és mert új stílusa csupán dicshimnuszra emlékeztetett. Ez az érzésem időjárással csak megszilárdult, mert sehogyan sem lehetséges és nem véletlen, hogy a „lakirovka” szovjet fogalma, ami a dolgok idealizált ismertetését jelenti, éppen Gorkij receptjének alkalmazásában keletkezett, vagyis a szocialista realizmus alkalmazásában. Hát nem sokatmondó jel ez?

A szovjet vitázók elszörnyednek már attól a gondolattól is, hogy az irodalom mindig kritikus volt és hogy ilyennek is kell maradnia. Íme, mit ír erről a már említett Ozerov az én rovásomra (noha számára én csak egy vagyok a sok közül): „Amint látjuk, Josip Vidmar olyan irodalom híve, amely alapcélul az illetékes társadalmi rend, tehát a népi szocialista rendszer bírálatát tűzte maga elé.” Mindabból, amit írtam, teljesen világos, hogy a társadalmi bírálat számomra általában nem alapvető célja az irodalomnak. De ha már arról az irodalomról beszélünk, amely a társadalom képét akarja nyújtani, nem tehetem, hogy meg ne ismétljem véleményemet, hogy az irodalomnak bírálóknak kell maradnia, mert minden emberi társadalomnak vannak hiányosságai. Vegyünk egy kezünk ügyébe eső példát. A Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusa elég sok valóságos hiányosságot állapított meg a szovjet társadalom szervezetében, s e hiányosságokat röviden „az egyéniség kultusza” kifeje-

zéssel takarta be. Úgy mondom: hiányosságokat az egész szovjet társadalom rendszerében, mert teljesen világos, hogy ezeknek a hiányosságoknak nem lehetett csupán személyesen Sztalin az okuk, hanem ugyanannyira valami szélesebbkörű, általános tényező is, a szovjet társadalomnak és eszmeiségnek bizonyos különlegességei. Itt nem óhajtom részletezni ezt a jelenséget. Csak fel akarom vetni a kérdést: melyik író érte el ezt a célt, melyik szolgálta jobban a pártot és a Szovjetszövetséget és melyik használt többet neki, az-e vajon, aki ezt az állapotot elemezte és magyarázta (ha merte), vagy pedig az, aki „szenvédegyesen affirmálta” a XX. kongresszus előtti állapotot, ahogyan „szenvédegyesen affirmálta” magát a kongresszust is, és ahogyan „szenvédegyesen affirmálta” a kongresszus utáni állapotot is?

Ez az egyszerű kérdés, mellyel búcsút mondok a szocialista realizmus problematikájának, közvetlenül ahhoz a másik észrevételhez vezet bennünket, amit gyakran hallunk a Szovjetszövetségből. Ahhoz az észrevételhez ugyanis, amely a mi humanizmusunk rovására esik. Azt mondják, hogy a valóság iránti viszonyunk nem szocialista humanizmus, hanem holmi elvont humanizmus, angyalian gyengéd, keresztény-céhszerű humanizmus, vagy pedig olyan humanizmus, amit ők „mehkoteleszen”-nek neveznek, ami puhányszerűt jelent. Különösen elszántan és bátran beszél erről a problémáról a már említett Ozerov, noha a hasonló filippikák íróinak neve — légió. Ozerov nem hiába adta cikkének ezt a címet. „A proletár humanizmusról és az elvont moralizálásról”, Írásának patétikus önhiátsége ellenére az a véleményem, hogy jobban tette volna, ha ehhez a kérdéshez hozzá se nyúl. Indokolása szerint a szovjet irodalmat áthatja „a dolgozó nép, a szocialista állam érdekeinek aktív szolgálata”. Ozerov (és nemcsak ő) szerint ennek az aktív szolgáltatnak természetesen kritikamentesnek, fegyelmzettnek, sőt ennél is többnek: szenvédegyesen afirmatívnak kell lennie. És akkor érdemli meg az elismerést, ha ilyen, akkor érdemli meg, hogy részt vegyen a szocialista viszonyok kialakításában, és így tovább.

Állítsuk most ezt az álláspontot a valósággal szembe. Nem szívesen teszszük, de Ozerov ezt akarja. Vegyük az átlátszóan megrendezett pörök végeláthatatlan sorozatát, melyek egész biztosan a szocialista viszonyok közé tartoz-

nak és amelyek olyan sok jelentős ember halálát eredményezték. Ezeket az embereket aztán néhány év múlva rehabilitálták és lemostak róluk minden hibát, természetesen a sírban. De Ozerov szocialista poetikája nemcsak kritikátlanúságot követel, hanem ennek a valóságosnak szenvedélyes afirmációját is, mert maga ez a szenvedélyes afirmáció az igazi proletár humanizmus, s ennek nincs semmi köze — és nem is akarja, hogy legyen — az elvont moralizáláshoz, vagyis a mi humanizmusunkhoz. Egyet mindenesetre el kell ismernem. Humanizmusának semmiféle hasonlósága sincs sem a mi humanizmusunkkal, sem pedig semmiféle nekünk ismeretes más humanizmussal a világon. A mi humanizmusunk természetesen másféle. És ez nagy elégtétel nekünk, aminthogy nagyon is meg vagyunk elégedve, ha ez az elkeseredett szószátyár azt mondja, hogy a mi véleményünk „tárgyilagosan valósággal csodálatos módon egybevág a jugoszláv vezetőknek a szocialista állam és kommunista párt szerepét tagadó állásfoglalásával”.

Ellenfeleink humanizmus tekintetében gyakran összehasonlítanak, de még gyakrabban azonosítanak bennünket nyugati ellenségeinkkel. Tudjuk, hogy a nyugati országokban, mint általában a világon mindenütt, ma igen sok kitűnő ember él, aki a világ előrehaladása és a szocializmus érdekében gondolkodik és cselekszik. Ha velük hasonlítanának össze bennünket, nem volna mit kifogásolnunk, de ők azokkal a nyugati szellemi jelenségekkel akarnak azonosítani bennünket, amelyek ma az ottani társadalom elég széles rétegei hangulatának külön jellegzetességet adnak és amelyek — sajnos — befolyásukat kiterjesztik az élet minden területére. Hogy mit értek ez alatt? Albert Einstein „Miért szocializmus?” című cikkében jó tíz évvel ezelőtt leírta ezt a véleménye szerint gyakori jelenséget, idézve egy rövid választ abból a beszélgetésből, amit egy okos és nagyon kulturált amerikai értelmiséggel folytatott. A nagy fizikus kinyilvánította álláspontját, hogy mindenáron meg kell akadályozni az egész világra kiterjedő összeütközést, mert ez bizonyosan az emberiség végső katasztrófája lenne. Erre beszélgető társa „teljesen higgadtan és hidegen” — ahogyan Einstein mondja — megkérdezte: „És miért harcol ily makacsul az emberiség ügyéért?” Nem óhajtja kiemelni, hogy ez a kérdés egyszerűen érzéketlen és cinikus.

Nem, valószínűleg bizonyos rezignációból keletkezett, talán a kilátástalanság, távlattalanság érzéséből, bizonyos elkeseredésből, talán erkölcsi kimerültségből, mely rokona a teljes ürességnek. Kétségtelen, hogy ez a hangulat alapjában véve embertelen, sőt emberellenes. Humanizmusunkat ezzel az állapottal összehasonlítni egyszerű abszurdum. A leírt antihumanizmus véleményem szerint behatol az irodalomba, általában véve a művészetbe is és abban külön dehumanizációt okoz, ami szemmel látható bizonyos nyugati áramlatokban és iskolákban. Pusztamentális spekulációkban nyilvánul meg, a képzőművészetnek csupán díszítésre való korlátozásában. De megnyilvánul az irodalomban is, mely vagy elvont groteszségekben éli ki magát, vagy az élet olyan ábrázolásában, mellyel nem akarunk és nem is tudunk semmi hasonlatosságot és együttlérést vállalni. Megnyilvánul a zenében is, amely nem akarja és többé nem is képes transzponálni az érzések hullámzását, hanem csupán a hangok raffinált kombinációja akar lenni. Gyakran úgy tűnik nekem, hogy ez az egész művészet elveszítette az életbe nyúló gyökereit, nem bűvöl el bennünket, nem serkent az életre, hanem közömbös nekünk, sőt kínoz bennünket és ellenszegülést ébreszt bennünk. Noha a művészetben nem kell elvetni a kísérletezést és az új formák keresését, mégis úgy gondolom, hogy ki kell vetni belőle mindazt, amit nem a jelentős tartalom miatt alkotnak és amelyben nem jut kifejezésre valamilyen emberi érték, valamilyen emberi problematikával áthatott szellem. Nem, azzal a humanizmussal, amit éppen vállaltam és amilyent fogamzási formájában Einstein mutatott be, nincs semmi közösségünk, ahogyan nem akarunk semmi közösséget holmiféle Ozerov úgynevezett proletár humanizmusával sem. A mi humanizmusunk élő, független, kritikus és a kultúrvilág legjobb hagyományaira támaszkodik. Tudja és hiszi, hogy a teljes embert csupán a szocializmus segítségével és a szocializmusban lehet megvalósítani, melyben szabadon kifejezheti magát, mert az elmélyülés és tökéletesedés lehetősége is csupán a szabad kifejezés útján lehetséges. A Kommunista Szövetség programja a művészi alkotómunka számára szavatolja a teljes szabadságot, ez pedig bizonyítéka annak, hogy szerzői, akik ezt a programot valóságunkból, népe-

ink kulturális és emberi tudatából merítették, igazán szocialista humanisták.

A kulturális szabadságnak a programban csak két korlátozása van, ha így nevezhetjük őket. A programban felsorolt antiszociális törekvések és okaik forrásai között le van írva, mint a múlt maradványa, a nem eléggé fejlett társadalmi-gazdasági bázis tükröződése is: „*a kispolgárság és a kispolgári értelmiség bizonyos rétegeinek távlat nélküli individualizmusa és romboló anarchizmusa, amelyek gyakran áll-liberalizmussal és „haladó jellegekkel” kérkednek, voltaképpen pedig passzív, megvető viszonyt hirdetnek az élet és a társadalom problémái iránt és gyakran a reakciós erők pozícióira süllyednek*”. Az ilyen jelenségek ellen indokolt a Kommunista Szövetség harca, ahogyan a program egy másik helyén mondja:

„A Kommunista Szövetség, amelynek alapvető célja a szocializmusért vívott harc, eszmei harcot folytat mindazok ellen a jelenségek ellen, amelyek csökkentik a hitet az emberben s az emberi alkotó erőben és képességben, hogy megváltoztassa a világot s az ember életét mindenki számára értelmessé, tartalmassá és emberivé tegye, vagy az olyan kísérletek ellen, hogy a tudomány és a művészet szabadságának örvé alatt tulajdonképpen reakciós és antiszocialista felfogások érvényesüljenek, vagy pedig aláássák a szocialista társadalom erkölcsi-politikai alapjait.” Ezeket a jelenségeket, amelyeket ebben a két idézetben leírtak, magyarázhatjuk, ahogy akarjuk, de az ellenük itt bejelentett harc az ember nevében és az ember érdekében eszmei harc. Mint ilyen, természetes és senki sem kifogásolhatja sem a szabadság, sem az ember nevében. Ez a korlátozás tulajdonképpen nem is korlátozása az igazi, őszinte irodalomnak, mert az a művészet, amely a maga módján mindig az emberi szellem emelésére hivatkozik és lehetővé teszi, hogy az ember átéljen és értékeljen minden érzést, minden gondolatot, lényegében nem lehet ember-telen vagy emberellenes.

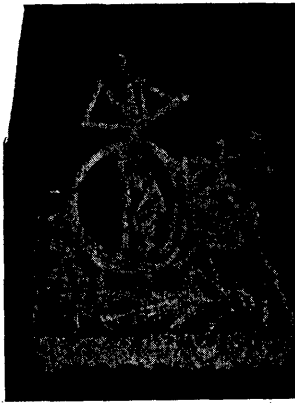
De, noha ebben az ismertetésben hangsúlyoztam a kultúra és az irodalom szabadságát, most a végén ismét ki kell domborítanom, hogy jelentősége semmiképpen sem haladja túl a programban található többi értéket, noha azok bennünket foglalkozásszerűen nem érintenek. Nem. Ha például figyelemmel kísérjük a program széleskörű és rugalmas gondolatát, amely tekintetbe

veszi a korszerű élet minden tényezőjét, akkor nekünk írónak néhány felbecsülhetetlen élményben van részünk. Az első az, hogy a program segítségével tudatára ébredünk annak, hogy tagjai vagyunk az emberiség óriási családjának, amely társultan munkálkodik a világ és az ember megmentésén, és amelyet nem korlátoz a fennálló politikai tömbök egyike sem, hanem az egész világon él, Keleten is, Nyugaton is, és előrehaladásra törekszik. Tagjai vagyunk az emberiség óriási családjának, melyben egyesek szabadságukért, mások a békéért, ismét mások az emberiség elmaradott részeinek segélyezéséért harcolnak, és újra mások a szocializmusba vezető útjukat keresik. A szocializmus tudatos és nem tudatos munkásai benne vannak ebben a családban, s természetesen beletartoznak keleti ellenfeleink is, akik bizonyosan őszintén fáradoznak az előrehaladásért és akiket ezért mindenképpen tisztelnünk kell, noha nem akarnak, vagy nem tudnak, vagy nem mernek megérteni bennünket. Van valami nagy és valóban emberi ebben a hatalmas érzésben, mely közülünk mindenkit hitelt, bátorsággal, mély elégtétel-érzéssel tölt el, valami, ami nem is olcsó és nem is primitív. A másik élmény a program értelme, amely semmit sem hanyagol el és semmit sem egyszerűsít merev és közönséges egyenesvonalasodással. Ez az értelem csupa élet, csupa mozgás, egy pillanatra sem engedi meg magának a kényelmet, sem a pihenést az elévült dogmák ölében. Van benne valami, ami hasonlít a művészet és az irodalom szelleméhez, amelynek szintén nem szabad tudnia szendergésről, sem örökké érvényes igazságokról, sem munkasámfákról. Mi bátoríthat fel bennünket jobban, mint ennek az értelemnek a tudata, és annak a tudata, hogy ez a nekünk rokon gondolat irányítja az életet körülöttünk és értünk, s valahová oda vezet, ahová sejtéseinkkel és törekvéseinkkel — akár tudatosan, akár félig öntudatlanul — mi magunk is törekszünk. A harmadik élmény a program őszinte és mély, de nem szentimentális és nem patétikus humanizmusa. Itt minden gondolat és minden megállapítás egyszerűen emberi, az emberért van, mert az ember valóban minden dolognak a mértéke, a jóké is — ha jók, a rosszaké is — ha rosszak, ahogyan hasonló módon mondotta a régi filozófus. Mindent azért gondoltak ki, hogy „az ember életét értelmessé, tartalmassá és emberivé tegye minden-

ki számára”. Ki értheti ezt jobban és érezheti intenzívebben, mint mi írók, a szellemi sík szolgálói, akik ősidők óta gondolkodással, vallomással, szeretettel, elkeseredéssel, álmokkal és vágyakkal keressük az igazi és a teljes embert? Mindegyikünk mély meglepődéssel figyeli a programban azt a gondolatot, hogy az embert szolgáló minden, igazi mű a szocializmust szolgáló mű is, és mivel tudom, hogy a mi művünk is ilyen — noha különleges eszközöket használ, noha útjaival az emberi szellemnek csak a legfinomabb szerveire hat —, s megállapíthatja mindkét szel-

lemi erőnek, a politikának és az irodalomnak egymásba ömlését. Ez a két erő mindegyik a maga módján fejt ki hatást, más-más életszférákban, de lényegében egyetlen egy kifejezés az embernek ugyanarra a törekvésére, mely a létezés magasabbrendű formái felé irányul. Legyünk tudatában ennek az egységnek, ismerjük el, és művünk nagy erőt meríthet ebből az igazságból, melyet a Jugoszláv Kommunista Szövetség érdeméből a világ egész irodalmi politikájában ilyen élő módon és ilyen tiszta szívvel megláthatunk és ítélnünk.

Hornyik János fordítása

Emlékezés Alijára

Rodoljub Colaković

Harminc évvel ezelőtt, 1922. március 8-án, a zágrábi törvényszék udvarán felakasztották Alija Alijagićot. A régi Jugoszlávia reakciós uralkodó klikkje ítélte halálra és végezte ki, mert 1921. július 21-én Delnicén merényletet követett el Milorad Drašković belügyminiszter, az Obznana kezdeményezője ellen, mert az Obznana 1920 végén törvényen kívül helyezte a munkásság osztálymozgalmát Jugoszláviában.

Nem akarom Alijagić tettét dicsőíteni, a Pártunkban uralkodó nehéz helyzetből fakadt, ifjú koponyák ideológiai zűrzavarából, amikor az osztály-ellenség támadására téves eszközzel és meggondolatlanul vágtunk vissza, habár mély meggyőződésből tettük és forradalmi cselekedetnek tartottuk. Csak az emlékéit akarom felidézni ennek a rettenthetetlen proletár harcosnak és nemes embernek, aki a munkásosztály hű fia volt, mindenkor kész arra, hogy feláldozza életét osztálya nagy társadalmi eszméiért.

Amikor a jugoszláv burzsoázia 1920 végén meghozta az Obznanát és betiltotta az osztálytudatos munkásmozgalmat, Jugoszlávia fiatal Kommunista Pártjában meglehetősen zavar keletkezett. A Párt központi vezetőségének sem volt egységes álláspontja arról, hogy mit kell tenni, hogyan feleljenek a burzsoázia támadására. A Párt akkori titkára, Sima Marković azt tanácsolta, hogy türelmesen várni kell és nem szabad felülni a provokációknak. Abban reménykedett, hogy parlamenti harccal kényszeríteni lehet a burzsoáziát az Obznana visszavonására.

A Párt sorai rohamosan bomladoztak: minthogy tiltott párt volt, sorai-
ból menekültek azok a kispolgárok, akik 1919—1920 viharos forradalmi kor-
szakában léptek soraiba, amikor sokan arra számítottak, hogy hamarosan
kitör és győz a proletár forradalom.

A tétlen várakozás, a parlamentáris módszerekbe vetett reménykedés
légkörében, továbbá a nagy mértékben bomló pártfegyelem közepette szü-
letett meg a burzsoázia ellenes harc eszközeként az egyéni terror gondolata.

Néhány fiatal párttag 1921 elején „Vörös Igazság” néven terrorista
szervezetet létesített azzal a céllal, hogy nem várakoznak tovább, hanem a
burzsoázia terrorjára terrorral felelnek, és az Obznanát meghozó burzsoá

pártok, a Demokrata Párt és a Radikális Párt vezető emberei ellen fordulnak. A terroristák úgy vélték, hogy az egyéni terror hathatósabb eszköz, mint a parlamentáris harc, s hogy ez úton kényszerítik majd a burzsoáziát az Obznana visszavonására. A fiatal és elméletileg képzetlen emberek nem is sejtették, hogy a proletariátus osztályharcának a fegyvertárában a legális harc eszközei mellett van sok más, az illegális harc legsúlyosabb körülményeire is alkalmas fegyver. Felháborította őket, hogy a burzsoázia betiltotta Pártjukat, és mélyen megalázta őket pártvezetőségük lanyhasága és ingadozása.

Tekintet nélkül arra, hogy milyen szubjektív indítékok vezették a terroristákat — akik között nagyszerű emberek is voltak, mint Spasoje Stejić, Zlatko Snajder, Janko Mišić, Dimitrije Lopandić —, vállalkozásukkal csak rontottak a munkásmozgalom helyzetén. A burzsoázia nem vonta vissza az Obznana, hanem ellenkezőleg fokozta a terrort, és éppen a merényleteket használta fel arra, hogy igazolja terrorját a munkásosztály és Jugoszlávia egyéb ellenzéki erői ellen.

A terroristáknak ehhez a csoportjához tartozott Alija Alijagić is, a fiatal bijelinai asztalosmunkás. Az ő emlékének szentelem ezeket a sorokat.

* * *

Már az első találkozás közel hozta hozzám Aliját. Bijelinán történt 1919 nyarán, a szünidőben, amikor mi néhány fiatalembernek nekiláttunk, hogy megalakítsuk az akkor legális Jugoszláv Szocialista (kommunista) Párt szervezetét. Valamivel idősebb volt, mint mi, és már többéves tapasztalata volt az osztályharcban. Mint felszabadult fiatal segéd Janja városkából, ahol a mesterséget kitanulta, vándorútra indult. 1912-ben, tizenhét éves korában Szarajevóba került és ott belépett a szakszervezetbe. 1914-ben mozgósították s 1918-ig egy mosztári katonai műhelyben dolgozott. Közben néhány hónapot katonai fogházban töltött, mert a műhely munkásainak egy csoportjával fellázadt a fekete-sárga igazgatóság rossz bánásmódja ellen.

Az alig tizenhét éves ifjú, elszegényedett bosnyák bégek ivadéka (anyja révén rokonságban volt a híres zvorniki Vidajić családdal) — osztálytudatos protetár lett, huszonegy éves korában pedig kommunista. Abban különbözött a többi mesterlegényektől, akikből mintegy ötvenen voltak a bijelinai szervezetben, hogy nagyon komolyan fogta föl kommunista hivatását. Csak a mozgalomnak élt. Utja a műhelyből, ahol mindennapi kenyerét kereste, mindig kis munkásotthonunkba vitte, s minden szabad idejét a szakszervezet és a pártszervezet kis és nagy feladatainak szentelte. A munkásotthonban végzett munka után visszatért szerény kis szobájába — nagyon szegény embereknél lakott albérletben —, és késő éjszakáig ült könyvei mellett.

Egy ízben a következőket mesélte nekem erről:

— Hazakerülök a munkásotthonból, sebtében bekapom a vacsorát, amit a háziasszonyom készített, meggyújtom a lámpát és a szoba legmagasabb helyére állítom, a katonaládámra, mert asztal nincs a szobámban, s azután nekilátok olvasni. Van úgy néha, hogy hajnalig olvasok, pedig fáraszt az olvasás, mert nehezen birkózom meg a könyvekkel, a gyalut, a fűrészt megszoktam, de nagyon ritkán került kezembe életem során. Látom azonban, hogy könyv nélkül nem lehetek a munkásosztály harcosa. Megtörténik; hogy felrezzenek az olvasásból és elgondolkodom magam fölött: éjszaka van, csönd borult a városkára, sehol egy élőlény, világosságot sem látni sehol, csak az én szobámban pislákol a lámpa. Szomszédaim bizonyára csodálkoznak: „Miért ég a lámpa Alijánál egész éjszaka?” Még inkább elcsodálkoznának, ha látnák, hogyan kínlódom, hogy megértem, mi az értékföllet és mi a haszonráta. Hogy az igazat megvalljam, néha magam

is csodálkozom magamon. A velem egykorúak éjszaka udvarolgatnak, szórakoznak, én pedig, mint valami szerzetes, könyv fölé hajlok a szobámban.

Azzal a tartózkodó mosolyával mesélte, amely szép és kifejező arcára valami kedves és gyermeki bájt vont.

Bijelinai pártszervezetünkben akkoriban különféle emberek verődtek össze: öreg szociáldemokraták, akik még segédkorukban csatlakoztak a munkásmozgalomhoz, s ottragadtak mint mesterek is, habár több munkást dolgoztattak; s inkább megszokásból maradtak, semmint forradalmi meggyőződésből; voltak ott egyetemi hallgatók is, akik ifjonti lendületből lelkesedtek az orosz forradalom jelszavaiért, mert a forradalom hullámai a mi boszniai vidékünkig is eljutottak; de főleg mesterlegények voltak, akiket inkább ösztönös osztályérzetük hozott oda, mert nem volt világos tudatuk társadalmi helyzetükről, sem arról, hogy milyen szerepet töltsen a szervezet a társadalmi rend elleni harcban. Ezért bomlott fel a szervezet az Obznana idején, és tagjai javarészükből teljesen elszakadtak a munkásmozgalomtól. A szervezet néhány tagja azonban nem akart, de nem is tudott lemondani a harcról. Ezek közé tartozott Alija Alijagić is. Tagságát a forradalmi munkáspártban élethivatásnak tekintette. A Pártot betiltották, ez azonban nem mentesíti harcosait a kötelezettségtől, hogy folytassák a küzdelmet céljaiért. Különös kötelezettség ez: önkéntesen vállalt, a mozgalom harcosa nélkül élni sem tud. Csak akkor érzi magát egész embernek, ha teljesíti kötelezettségét, ha harcol, életének ez az értelme és tartalma.

Igy valahogy elmélkedtek a bijelinai pártszervezet tagjai, amikor elolvasták a városkájuk minden utcasarkára közönséges hirdetésményül felragasztott Obznanát, amelynek rendelkezésére lepecsételték sok fáradtsággal és szeretettel felépített munkásonthonuk ajtaját, és az utcára kerültek. A burzsoázia fenyegethet, üldözhet, betilthat, bezárhat, csak a gyávákat félemlíti meg, akiknek nincs helyük a forradalmi mozgalomban, az igazi forradalmárok folytatják munkájukat.

Ezek közé tartozott Alija Alijagić is, habár még nem tudta, milyen formát ölt majd a pártmunka. De már akkor szilárdan elhatározta, hogy tovább harcol osztálya és a forradalom ügyéért, nem törődve a burzsoázia terrorjával.

Néhány hónappal később, amikor terrorista lett, s téves úton indult el, mégis igaz emberként és harcosként járta ezt az utat, s kötelezettségét ugyanolyan komolyan fogta fel, mint korábban, amikor kis szakszervezeti csoportját vezette Bijelinán. Azelőtt bérmozgalmat kellett szervezni vagy a szakszervezet apró ügyes-bajos dolgaival foglalatkoskodni, most pedig a burzsoázia képviselőinek kellett a fejét venni, azokét, akik betiltották a munkások osztálymozgalmát.

Emlékszem, hogy az első sikertelen merényletkísérlet után Drašković ellen (Beográdban, 1921 áprilisában) a merénylő komolytalanságával magyarázta a balsikert.

— Erre a feladatra, mint minden más dologra, alaposan fel kell készülni, minden apróságot fel kell mérni, mert a legnagyobb dolgok is sokszor apróságon csúsznak el.

Azelőtt sem kímélte magát az osztályáért vívott harcban, ennek szentelte minden szabad idejét, s lemondott a kis örömeiről, az egy, a nagy boldogságért, hogy minél jobb harcosa legyen a forradalomnak, most is, mint terrorista egész lényét belevetette a harcba. Tudta, hogy elpusztul a harcban, és a kérdés csak annyiban vetődött fel előtte, hogy előbb vagy utóbb emésztje-e el a harc. Élete utolsó éjszakáján, kivégzése előtt, beszélgetés közben hirtelen megkérdezte védőügyvédjétől:

— Fáj-e a halál?

Védője, dr. Ivo Politeo megmagyarázta, hogy az akasztott nem érez fájdalmat, mert nyomban elveszti eszméletét. Alija erre azt felelte:

— Mindegy, ha fájdalommal jár is, már régóta felkészültem rá.

Talán azért is erősködött annyira, hogy ő megy el Delnicére és hajtja végre az újabb merényletet Drašković ellen, mert a legkipróbáltabbnak és minden áldozatra késznek tartotta magát, jöllehet elvtársainak más indokokat hozott fel.

— Jogos az, hogy munkás ölje meg, hogy proletárkéz végezzen vele gaztetteiért — ezt mondta azon a júliusi estén 1921-ben, amikor arról döntöttek, hogy ki hajtja végre a határozatot.

Szilárd volt elhatározásában, ő akarta végrehajtani az ítéletet, biztos volt benne, hogy ő végzi el legjobban, jöllehet nem volt sem kegyetlen, sem vérszomjas. Ellenkezőleg, gyengéd és mélyenérző ember volt. Meleg emberi szívével még Drašković iránt is sajnálkozást érzett. A bíróság előtt mondta, nem azért, hogy kíméletet ébresszen bíráiban, hanem mert őszintén gondolta:

— Sajnálom, hogy embert kellett ölnöm, de benne a munkásosztály ellenségét öltem meg, s ezért nem bántam meg tettemet.

A zágrebi törvényszék fogházában a vizsgálat alatt részletesen elmondta nekem, hogyan hajtotta végre a merényletet. Csak egy részletet emlétek belőle, amely jellemző Alijára.

Amikor Delnicére érkezett, már az első nap elhaladt Drašković előtt, aki a parkban egy padon ült gyerekeivel.

— Nem akartam lőni — mesélte Alija —, sajnáltam a gyerekeit, habár ő nem sajnálta a bányászok gyerekeit, akiket tavaly télen a tuzlai bányavidéken a sztrájk idején anyjukkal együtt a hóba tett ki az állami házakból.

A delnicei merénylet után, a burzsoá sajtó a legocsmányabb rágal-makkal illette Alijagiócot, és ez a hang nyilvánult meg ellene az állam-ügyész vádiratában is. A vádirat bérencnek mutatta be Alijagiócot, aki csak eszköz mások kezében, akit „bűnbe sodortak”. De Alija magatartása a bíróság előtt — s ugyanúgy a vizsgálat folyamán is — arra készítette az egyébként szolgálalkú bírakat, hogy elvessek az államügyésznek ezt a tételét. Magatartásával kivívta a bírák tiszteletét, akik ugyan bűnözőt láttak benne, de nem tekintették nyomorult teremtménynek, akit felbéreltek a bűntényre, ahogyan az államügyész kívánta feltüntetni.

Alija büszke ember volt: a harcos büszkesége volt benne, aki tudja, hogy olyan harcban vesz részt, amelyben sokat követelnek az embertől: bátorságot, állhatatosságot, áldozatkészséget és lemondást; tudatában volt annak, hogy benne megvannak mindezek a tulajdonságok, s ezért nem torpan meg a harcban és nem riad vissza.

1921 október 26-án egymás mellett álltunk a zágrebi törvényszék előtt, amikor felolvasták az ítéletet. Arca változatlanul nyugodt volt, amikor a tanácselnök közölte, hogy Alija Alijagiócot akasztással végrehajtandó halálra ítélik. Miközben az elnök unalmas paragrafusokba öltöztette az uralkodó osztálynak ezt a bűntettét, Alija hozzámhajolt és alig észrevehető mosollyal odasúgta:

— Megértem a dicsőséget, hogy halálra ítélt a burzsoázia.

A tárgyalóteremből velünk együtt távozott könnyed lépésekkel, felemelt fejjel, s nyugodtan nézte a közönséget, amely azért jött, hogy meghallja az ítéletet.

Az ítélet kihirdetése után még hat hétig együtt voltam vele a törvényszéki fogházban. Külön zárkában voltunk, de mindennap láttuk

egymást a közös sétán, ahová délutánonként vezettek bennünket. Alija felhőtlen kedélyű és nyugodt volt, sokat olvasott: könyveket, folyóiratokat, újságokat. A sétán rendszerint olvasmányairól és a politikai eseményekről vitáztunk; gyakran visszaemlékeztünk bijelinaei életünkre és munkánkra, néha ugrattuk a mi kedves Dimitrije Leopandićunkat, és nagyokat neveltünk, úgyhogy a nagybajuszú és szigorú fogházőr megintett és rendreutasított bennünket. Alija egyetlen alkalommal sem beszélt az ítéletről; soha és semmivel nem akart bennünket, hozzá legközelebb álló elvtársait emlékeztetni arra a keserű pohárra, amelyet hamarosan ki kellett ürítenie.

Csak egyszer, egyetlen mondattal emlékezett meg erről, amikor bennünket, többieket a törvényszéki fogházból a lepoglavai fegyházba vittek, mielőtt ítélete jogerőssé vált és ő ottmaradt a Kúria ítéletét várva.

Lepoglavába indulásunkat megelőző napon a közös séta után búcsúztunk tőle. De másnap reggel, amikor a fogház folyosóján felsorakoztattak bennünket és a fogházőröktől átvéve a csendőrök láncra fűztek bennünket, hozzánk lépett Alija.

— Engedélyt kértem, hogy még egyszer lássalak benneteket, és megszorítsam a kezetek — mondta mosolyogva. — Lehet, hogy nem látjuk egymást többé.

Megöleltük és megcsókoltuk egymást a homályos folyosón. Ereztem az alvástól még meleg arcát, megsimogattam a haját és erősen megszorítottam a kezét.

— Nehezemre esik az elválás. Szerettem volna veled maradni, amíg befejeződik a dolog — mondtam neki búcsúzva.

— Nehéz nekem is, de ne félj, végig kitartok, ahogy kell, ha a legrosszabb jön is.

Nem kérkedő ember üres szavai voltak ezek, a harcos szólt belőle, aki tudja, hogy van ereje hozzá, hogy amint élt, büszkén haljon is meg. Meg volt győződve róla, hogy a merénylettel a munkásosztály harcát segítette a burzsoázia rémuralma ellen; bizonyos volt abban, hogy harcos kötelességét teljesítette osztálya érdekében, és ezért volt nyugodt és higgadt a vérpadon is.

A kivégzést megelőző éjszakát August Cesarec együtt virrasztotta át Alijával a zárkában, és erről „Alija utolsó éjszakája” címen forró hangulatú és megrázó cikket írt a zágrábi Borbában.

Elvtársaival és családtagjaival együtt töltötte el utolsó napját Alija a törvényszék szűk zárkájában, s mivel át kellett virrasztaniok az éjszakát, petróleumlámpát kaptak. A fogházőr szöveget akart a falba verni, hogy felakassza rá a lámpást, de sehogyan sem sikerült neki. Alija elmosolyodott és az őrhöz fordult.

— Adja csak ide, hadd verjek be még egyszer, életemben utoljára, szöveget. — Megragadta a kalapácsot és az asztalosmunkás biztos kezével pillanatok alatt a falba verte a szöveget.

Az utolsó nap délutánján megírta végrendeletét, és készpénzét (100 dinárt) és minden egyéb vagyonát, ruháját és apróságait (1150 dinárra becsülték fel), ezt a proletáriai vagyont a Szovjetunió éhezőinek adományozta.*

A siralomházban rettentő lassan peregnék az éjszaka órái. Alija azonban magatartásával megkönnyítette a hozzá közelállóknak, hogy elviseljék

* A Szovjetuniót 1921-ben nagy csapás érte. Hallatlan szárazság pusztította el a vetést a legtermékenyebb vidékeken is, s ennek következtében milliók haltak éhhalált. Lenin felhívására a világban mindenütt segélybizottságok alakultak az éhező oroszok megsegítésére. Ilyen bizottság működött Jugoszláviában is, többek között Mosa Pijade és dr. Ivan Ribar is tagjai voltak.

az utolsó éjszaka terhét. Tökéletesen nyugodt volt, és volt ereje, hogy beszélgetéssel elűzze magától és a többiektől azt a gondolatot, hogy néhány óra múlva kivégzik. Mesélt nekik inaséveiről, életéről a háború alatt és a jövőről, a kommunizmus győzelméről beszélt, amelyben szilárdan hitt. Megemlékezett terrorista elvtársairól, akiket már fegyházba szállítottak, a fényképüket nézte, amely az asztalon feküdt előtte és meghatva mondta:

— Nehéz tőlük megválnom.

Az éjszaka folyamán csak azzal az egyetlen, korábban említett mondattal emlékeztette a jelenlevőket kivégzésére. A halálvárásban csak egy izben fogta el a szomorúság, de az úgy tört ki belőle, hogy mindnyájuk lelkét felforgatta. Puha és meleg hangján hajnaltájt nótába fogott:

*„Hát meghaljak idő előtt,
Ifjan borítson be a föld...”*

Valamivel hat óra előtt gyors léptek hangzottak fel a folyosón, és a zárka ajtajában megjelent a nagydarab, csontos Zsupán foglár keskeny himlőhelyes arca és vörös kefebajza. A pandúrok megszokott szolamát kiáltotta el az ajtóban, amivel a letartóztatottakat szokták kihallgatásra vagy beszélgetésre hívni:

— Gyerünk, Alijagić, gyorsan.

Elbúcsúzott a virrasztóktól és védőjével kemény léptekkel ment a folyosón a törvényszék udvarába, ahol már állt a bitófa. Az akasztófa közelében ült az ünneplőbe öltözött bírósági tanács, amely halálra ítélte. Dr. Aleksander Vaić tanácselnök felolvasta az ítéletet, és felszólította a hóhért, hogy hajtsa végre az ítéletet. Ekkor valami rendkívüli történt: Alija nyugodt hangon megkérdezte az elnököt:

— Elnök úr, mondhatnék valamit?

— Mondhat — szólt zavartan az elnök.

— Szeretnék elbúcsúzni öntől.

— Hogyan, kérem, micsoda? — dadogott a meghökkent elnök, majd hozzátette: — En megbocsátok magának.

— En bocsátok meg magának — mondta Alija és az akasztófa alá lépett, hol két segédjével már várta a hóhér.

Alija a vérpádon megbocsátott a kérlelhetetlen igazság palástjába burkolódzott elnöknek, a burzsoázia hitvány szolgájának, elvtársai azonban nem bocsátották meg a burzsoáziának sem ezt, sem többi gáztettét, amelyeket a régi Jugoszláviában a munkásosztályon elkövetett.

Még aznap elföldelték a zágrábi Mirogoj temetőben. Szokatlan temetés volt. Hatalmas rendőrkordon vette körül a temetőt, ahová végeláthatatlan tömegben özönlött a zágrábi lakosság, mert a korreggeli órákban híre ment már, hogy milyen embert, micsoda hőst öltek meg a burzsoá jog nevében a törvényszék udvarában. Aradtak az emberek, hogy meghajoljanak sírja előtt, amelybe annyi virág hullott, hogy el kellett távolítani a sírgödörből, hogy helyet szorítsanak Alija koporsójának. A tegnap még ismeretlen proletárt ünnepélyesebben temették és őszintebben megsiratták, mint Milorad Draškovićot.

Már oszladozott a menet a temetés után, amikor felhangzott az Internacionálé. Alija elvtársai, a zágrábi kommunisták búcsúztak tőle. A rendőrség beavatkozott és szét akarta verni a tömeget. Altalános verekedés kezdődött a sírnál, s belenyúlt az éjszakába.

Minden március 8-án, Alija kivégzésének napján, és november 1-én, halottak napján, minden évben csatározás folyt a rendőrség és a zágrábi kommunisták között, akik ezeken a napokon ellátogattak elvtársuk sírjához. A rendőrség emiatt 1925-ben kiásta Alija holttestét, az éj leple alatt a bihácsi járásba szállította Turija faluba, s titokban elásta. A faluban ma Alija nevét viseli a termelőszövetkezet.

Végül még egy emlék. Amikor Aliját fölakasztották, a lepoglavai fegyrintézetben raboskodtam. Március 7-én délután tudtam meg, hogy a halálos ítéletet végrehajtják rajta. Hogy ezt megtudjam, arról a fegyház igazgatója dr. Josip Saban gondoskodott.

A lepoglavai fegyház úgynevezett régi épületének egyik zárkájában feküdtem betegen. A folyosón hirtelen siető léptek hangzottak fel, feltárult a zárkám ajtaja és belépett az igazgató. A nagydarab ember majd kitöltötte a zárkát. Fekve fogadtam. Néhány rövid kérdés után elhallgatott, nézegette a zárkát, feszengett; éreztem, hogy valami mondanivalója van, de nem sejtettem, hogy valójában milyen hírt hoz. Néhány perc hallgatás után megállt a zárka közepén, szétvetette a lábát és a szavakat elnyújtva mondta:

— Hát holnap reggel a másvilágra költözik Alijagić.

— Micsoda! — kiáltottam el magam és fölültem az ágyban.

— Úgy bizony, a másvilágra megy. Meg is érdemelte, példásan kellett megbüntetni, példásan!

A fegyházigazgató tudta, hogy Alijával jóbarátok voltunk, azért sietett tudtomra adni, hogy másnap felakasztják. Másnap is közölhette volna, amikor már megtörtént, de meg akart kínozni. Kibújt meleg irodájából, s felkaptatott a zárkámig, ahol a három hónap alatt csak egy ízben keresett fel, hogy ezt elmondja.

Nyomott csönd keletkezett. Rászegeztem a szemem, egy szót sem ejtve. Semmi jót nem olvashatott ki tekintetemből, s nem volt ereje szembenézni velem. Téblábolt a zárkában, topogott súlyos csizmáival, tekintete a menyryezeten kószált. Még néhányszor elismételte a szót, hogy példásan, példásan, majd elhagyta a zárkát.

Habár nem vártam más ítéletet, a hír mégis mélyen megrendített. Felkeltem az ágyról, járkálni akartam a zárkában, de nem tudtam. Ismét az ágyra vetettem magam.

Valamit tennem kellett, hogy belekiáltsam a világba, hogy ennek nem szabad megtörténnie, futni szerettem volna, meggyőzni, magam sem tudom, kit, de csak tehetetlenül feküdtem az ágyhoz szögezve. Kezemben tartottam Alija levelét, amit a törvénytörési fogházból küldött. Levelében, halálvárás közben tréfálkozott: ugratott, hogy hogyan festek a rabruhában és a foglár kutyájáról frt, egykori közös sétáink barátjáról. És ezt a nemes, rettenthetetlen, tiszta lelku embert holnap felakasztják!

Egész éjszaka nem hunytam le a szemem. Emlékem visszaszállt kis boszniai városkánkba, ahol együtt pajtáskodtunk Alijával. Visszaemlékeztem kis és nagy gondjainkra, örömeinkre, fájdalomainkra. Szemem előtt táncolt vidám, mosolygós arca, büszke és merész feje, amelyre holnap kendőt terít a hóhér. Dühömben a pokrócot harapdáltam és fékeztem magam, nehogy az ablakrácsba kapaszkodva, mint a farkas, kiüvöltsek a zárkából.

Borongós napra virradt március 8-a. Az eső szemerkélt. Fölkeltem és az ablakhoz léptem. Belekapaszkodtam a rácsokba és lenéztem a homályos udvarba. Egy másik hasonló börtönudvarra gondoltam, ahol talán épp abban a pillanatban gyilkolják meg Alijánkat.

Két nappal később felkeresett a fegyház katolikus lelkésze. Az újságokban olvasott Alija kivégzéséről és nagy hatással volt rá magatartása.

— Meséljen valamit Alijagićről — mondta és leült az ágyamra. — Ma egész reggel, még a mise alatt is arra az emberre gondoltam. Úgy halt meg, mint egykor a keresztény vértanúk. Miből merítette ezt az erőt?

Meséltem neki Alijáról, és ő figyelmesen hallgatott. Amikor befejeztem, azt mondta:

— Keresztény felfogás szerint bünt követett el, de ezerszer nagyobb a bűn, amit övéle tettek. Micsoda ember volt, milyen óriási erkölcsi erő sugárzott belőle!

Harminc év múlt el azóta a borongós márciusi reggel óta, amikor Aliját vérpadra vitték. Mi minden húzott el hazánk fölött ebben a viharos harminc esztendőben! E hazánkat megrázó viharokból a munkásosztály került ki győztesen, amelyhez Alija is tartozott, és amelynek győzelmében utolsó leheletéig hitt.

Fénylő kommunista arculatával, szilárd forradalmi jellemével, készségével, hogy a munkásosztályért gondolkodás nélkül lemondjon mindenről, még életéről is, ez az ember ma is példát szolgáltat elvtársainak, akik rendkívül nehéz körülményekben harcolnak a munkásosztály társadalmi eszméiért — a kommunizmusért.

Steinitz Tibor fordítása

Ketten emlékeznek

Burkus Valéria

A SÁRGÁS FÉNY arcára hull, s haja ezüstjén játszik. Szemében múltbarnarült, visszanéző mosoly: Babuka, Vasa Stajić özvegye, szívesen emlékezik...

Gondolatban megpróbálom egyenként lefejtetni arcáról azt a húsz elmúlt évet, ami első — s egyben utolsó — találkozásunk óta eltelt. Hogy olyannak láthassam újra, mint akkor a virágzó orgonabokrok alatt. Délcegnek, boldognak, férje oldalán...

— TUDTUK, HOGY JÖNNI FOGTOK — meséli élénken —, vártunk benneteket. De csak néhányotokra számítottunk. Utolsó nap futott be Milisavac a hírrel: az egész Vajdaságból jönnek. Lesznek vagy kétszázan...

... Noviszádon találkoztunk a többiekkel s mi, bánátiak Toma Granfil lakásán gyülekeztünk. A két kis szoba akkorra már zsúfolásig megtelt. Vidámság, nevetés mindenfelé. Izgatott hangulatban vártuk az indulás idejét. Vasa Stajićhoz készülünk, Vajdaság haladószelemű ifjúsága, hogy születésnapján felköszöntsük.

Lakásunkhoz a péterváradai állomás esett közelebb, innen indultunk hát Karlovác felé, ahol Vaso bácsi ebben az időben élt. A vonaton csatlakoztunk a társaság zöméhez, amely a noviszádi állomáson szállt föl.

Örültünk ennek a látogatásnak. Nemcsak azért, mert szerettük Vaso bácsit, s boldogok voltunk, hogy találkozhatunk vele — abban az időben minden haladószelemű embert szívünkbe zártunk — bár ez volt a cél. Örültünk ennek a találkozásnak, de valahol, legbelül tudtuk, hogy ez a születésnap felköszöntő is csak ürügy. Ürügy, mint annyi minden más: kirándulások, eszperantó tanfolyamok, táncmulatságok, aminek végeredményben mindig csak egy célja volt: hogy feltűnés nélkül találkozhassunk és együtt lehessünk. Vajdaság harcos ifjúsága, kiket külön-külön nyilvántartott a rendőrség.

AZT SEM TUDTAM, hova szaladjak, kihez forduljak, hogy kétszáz — valószínűleg jóétvágyú — ifjú részére a szendvicsekhez szükséges dolgokat beszereszem.

A kép kissé elmosódott emlékezetemben. Nem tudom tisztán kivenni Vasa Stajić vonásait s még a mellette álló Babukát sem látom világosan. De a virágzó orgonabokrok illatát mintha most is érezném. S a lombos nagy fának, amely alatt álltak, rezgő árnyéka még most is recchártyámon vibrál, mint akkor a gyenge áprilisi szélben.

Hosszan beszélgettünk. Hangos örömmel, felszabadult kedvvel üdvö-

zöltük őt, a tanítót s ő simogató, szerető pillantással nézett ránk. Mint a büszke szülő gyermekeire.

Közben a nagy fa árnyéka egyre följebb kúszott. Fáradtan az izgalomtól és a hosszadalmas beszélgetéstől, Vaso bácsi végigdől a száma odakészített nyugszéken.

Ekkor vette kezébe az események fonálát Babuka. Természetesen azonnal megnyerte rokonszenvűnket: nagy tálcán szendvicseket és hűsítőket kínált körül. Ha jól emlékszem, bor is volt. De valami hiányzott...

S A NAGY kapkodásban elfelejtetem cigarettát venni. Még ma is szemrehányást teszek magamnak miatta...

Cigarettát elfelejtett venni. Nevetve kutatták át a fiúk nadrág- és kabátzsebeiket, jóllehet már a művelet legelején tisztában voltak meddőségével. Mikor volt abban az időben a szegény tanuló- és dolgozó-ifjúságnak cigarettára való pénze?... A noviszádi állomáson még ugyan kézről-kézre járt néhány cigarettásdoboz... de hol van az már!... Nevetve kutatták végig azért mégis ruháikat, hátha egy csikli meghúzódtott valamelyik zseb alján. Hiányzott a cigaretták, de bosszúság nem volt arcukon. Hiszen a börtönben és a vizsgálati fogságban, amiben már eddig majd mind-egyiknek része volt, néha hetekig nem jutottak hozzá cigarettához, mégis kibírták. Hogyne bírnák ki most ezen a napsugaras ünnepnapon...

EGY PAMLAGOT toltunk be a hálószobából Vaso dolgozószobájába. Erre telepedtek a fiúk és lányok. Meg az íróasztalra. De sokan álltak is... Emlékszem, amikor megkérdezték tőlem, hol lehetnének egy kicsit feltűnés nélkül egyedül — bevallom —, először a padlásra gondoltam. Ott fenn senki sem zavarná őket. De aztán szemembe jutott, hogy a padlásra a szomszédos lakásból is fel lehet jutni. Megváltoztattam a tervemet: inkább betoituk a pamlagot a dolgozószobába s az ajtóba ör állt...

... A kirándulók zöme akkor már eltávozott, egy része a koradélutáni vonattal elhagyta Karlócat. Nekem egyszerűen olyan üresnek tűnt az udvar. Céltalanul bolyongtam a megritkult kirándulók között. Nem azok hiányoztak, akik már eltávoztak, hiszem jól tudtam, hogy Szonja,

Branko, Koča meg a többiek még nem mentek haza. Mégsem találtam őket sehol, hiába jártam be már néhányszor az udvart. Mindenfelé kerestem őket és így vetődtem el a dolgozószoba ajtajáig. Örömmel léptem be: itt vagytok hát!

Csend volt, senki sem szólt. Olyan furcsa volt körülöttem ez a hallgatás, s hogy mindenki rámnézett. Ott álltam tanácstalanul az ajtóban és... valaki ekkor elnevette magát. A szoba végéből megszólalt egy hang, talán éppen Sonjáé volt: neka ostane.

Azt mondták, üljek le. Leültem a pamlag egyik csücskére és hallgattam. Már a végén tarthattak, az egyik fiú, akiről nem tudtam, hogy ki, a vörös-segélyről számolt be. Elmondta, hogy községében szépen megszervezték és már el is juttatták az összegyűjtött pénzt az illetékesekhez. Ismertem a vörös-segély akciót, magam is gyűjtöttem már a Spanyolországban harcoló és a börtönben sínylődő elvtársak hozzátartozói részére. Ilyen méretű illegális összefövetelen azonban még sohasem vettem részt. Moccanni sem mertem, tágranyílt szemmel néztem őket, s ittam a szavakat, csordultig telve izgalommal és meleg, hálás érzéssel, hogy behívtak, leültettek maguk között...

VALAKI VISSZASZALADT az álmomásról, de mi csak másnap értesültünk az eseményekről. A támadásról...

Az ajtónálló csendet intett, s a következő pillanatban libegve a szobába lépett az egyik fiú: Vigyázzatok, provokáció! Az állomásra menet megtámadtak bennünket a papnevelde növendékei!

Mi most a teendő? Összedugták a fejüket és rögtön kész volt a határozat: a provokációra természetesen nem szabad válaszolnunk, s vendéglátóinkat sem nyugtalaníthatjuk ezzel a hírrel.

Mintha mi sem történt volna, úgy vettünk tőlük búcsút és elindultunk — látszólagos nyugalommal — az álmomás felé. Hangosan énekeltünk. Szívünk ugyan nyugtalanul dobogott, izgatottan szorongattuk egymás kezét, de hangunk nyugodtan csegett: Omladino, napred sad...

Már alkonyodott. A papnevelde épülete sötétségbe borult. Utunk arra vitt, s a feketelombú fák között mozgó alakokat láttunk. Más úton

is eljuthattunk volna az állomásra, de a világ minden kincséért sem váltunk volna a gyávaság látszatát.

Az első kő a fejünk fölött repült el. Rövid lélegzetvételyre megszakadt az ének, hogy aztán újult erővel folytassuk. Később sem hagytuk abba, amikor közelebb értünk, és egy-egy kő célbatalálva, fejünkön és hátunkon koppant. A papnövényedékek kövekkel és botokkal voltak felszerelve, de botokat csak néhányan mertek használni. Úgy látszik, nem mertek közelharcba keveredni velünk. Kimért, egyenletes léptekkel, hangosan énekelve mentünk el az épület előtt, s ahogy távolodtunk az állomás irányában, a kőzáró is egyre gyengült.

A növendékek nem követtek bennünket, bár jóval többen voltak nálunk. Nem is volt szándékukban vagy csak megzavarta őket látszólagos nyugalmunk? — nem tudom. Mi mindenesetre örültünk, hogy ilyen simán megúsztuk és a támadás nem fajult verekedéssé. Egyáltalán nem volt számunkra kívánatos egy esetleges rendőrségi beavatkozás.

Az állomáson nedves zsebkendővel borogattuk az egyik lány vérző fejét. Egy éles kő a szemöldökénél homlokon találta; úgyhogy csurgott belőle a vér. De ez volt a legkomo-lyabb seb, a többi csak könnyebb horzsolás volt.

KÉSŐBB MESELTEK, hogy az egyik lány egy állomással előbb szállt le, s aztán egyedül gyalogolt be Noviszádra...

Az volt a baj, hogy odafelé menet nem figyeltem meg, hogy Pétervá-

radnak két vasútállomása van. Amikor aztán vonatunk megállt az első állomáson, s megláttam leszállni Branko Bajicot, gondolkodás nélkül én is leugrottam. Hangos szóval magyaráztam társaimnak, akik a továbbrobogó vonatból kihajolva valamit kiabáltak felém, hogy nekünk itt kell leszállnunk, miért mennek hát tovább?!...

Bajic a sínek mellett állt, s búsan nézett velem a vonat után.

— Most mit csináljak veled? — kérdezte tanácstalanul. Elmondta, hogy ő itt lakik néhány lépésnyire, s csak azért nem ment be a többiekkel Noviszádra, mert nagyon fáj a lába. Valami sebesülés volt a lábán s most erősen bicegve indult el mellettem az országot felé. — Gyere, majd elkísérlek — mondta lemondó lovagiassággal, s én legszívesebben elsírtam volna magam. Semmiesetre sem fogadom el tőle ezt az áldozatot — ezt jól tudtam, de az országot olyan hosszú és olyan sötét...

Branko egyre sürgetett, hogy induljunk már, valószínűleg szeretett volna minél hamarabb hazaérni. Én a Noviszádról hajnalban induló vonatomra gondoltam, s nem tudtam mitévő legyek. S ekkor, hirtelen ötlettel, leültem egy kilométerköre. A leghatározottabb hangon, kijelentettem: vagy egyedül megyek, vagy pedig itt ülök reggelig. Sokáig nem tudtam meggyőzni, de végül is engedett makacs kitartásomnak, egy bizonytalan „zdravo”-val elköszönt és hazament.

En pedig nekivágtam a fáktól szegélyezett, sötét országútnak...

Szabadkai ballada Villon modorában

Gál László

Rozoga Rézi melle lógott
és ferde volt cipője sarka
kijárt esténként a bakákkal
a parkba mélyen a bokorba
a nyakán sápadt rézkeresztje
szoknyája a hasát takarta
szegény Rézi tán nem akarta
és nem volt bizony csupa kellem
de mit tehetett a szegény lány
egy egész bordély világ ellen?

A főrendőr úr kiröhögte
és néha rávert a farára
Rézi dolgozott fényes nappal
hogy meglegyen a vacsorája
készpénz az persze nagy-nagy áldás
de hitelbe is csókolt Rézi
szűk volt a szegény baka zsoldja
a szerelem meg úgyis égi
s ha jutott fél-liternyi borra
úristen rezgett a bokorba.

A ténsurak az asszonyságok
ünnepi vastag feketébe
és velük csoszogott a Rézi
a vasárnapi szent misére
ha volt isten a jó világban
s felmérte a lupanár létit
egy kissé könnyes legyintéssel
megáldotta Rozoga Rézit
hisz gondja van minden virágra
és ő adta őt is a világra.

A j a n l á s:

Mert elfogytak a kétdinárok
mert megváltották a világot
s mert levél volt lepkeszötte lombon:
elpusztult végül egy szemétdombon.

fragmentumok

Gál László

1.

MOST MÁR

*mindig igazat mondok
mert nem hiszem többé hogy igazat
senki más nem mond csak a bolondok.*

MOST MÁR

*mint torony a tengerparton
a vártát állom mindig ébrén
mert készülnek a roppant gonoszok
és vörös szurok forr a sötétben.*

2.

*vajaskenyér párnám
puhára heverném
nyolc iskolám sonka
azt is csak megenném
öregasszony újság
suhog minden sarkon
kolbászból a póznák
a vén dunaparton.*

*zúgj csak traktor traktor
hullj mogyoró eső
szüzet szül a szüzlány
szajha a szerető
ágaskodok égig
nevetnék is rajta*

*jaj! ki a holnapot
élni ma akarja*

jaj! ki nem akarja!

3.

*dödög, nyámmog, hebeg szegény
kineveti a süket aréna
ó, nagy szónok vagy! mondja szemével
és sirva fakad székén a néma.*

4.

*miseszagú bús hodályban
nem oly régen egér járta
vasárnap az egész falu
kirándult a nagyvilágba*

*mozi volt a másabb élet
a titok az ismeretlen
szürke rendben rendetlenség
ó! Psylander! Asta Nielsen!*

*be jó volna csak mégegyszer
az a fülledt forró szépség
faluszagú hús vasárnap
éhes édes bús sötétség.*

Ég és föld

Részlet

Herceg János

Lassan már múlóban volt a nyár. Elárulták ezt a sárguló levelek, a kádakban erjedő cefre is erről tanúskodott, ahogy savanykás szagával elindult a prэшázakból és versenyezve szállt a pókhálós ökönyállal, amíg a lányok kendőt terítettek a vállukra estefelé.

A cirkusz is messze járt, nemcsak térben, időben is: Gerard már kevesebbet gondolt a kivilágított porondra, és voltak pillanatai, amikor úgy érezte, végleg megtalálta helyét a reális világban. Persze, már amennyire ez egy bohócnál lehetséges volt. Egyre ritkábban húzta magára kékcsíkos trikóját s a kanárisárga nadrágot, mert külső megjelenésében sem akart kiríni környezetéből. A xilofonon mások muzsikáltak, papírtrombitája összetört valahol, s izmai is elernyedtek lassan a ritkuló szaltókban, melyeket inkább megszokásból csinált még, mint a tréning kedvéért, amikor senki se látta. És szégyenkezve kellett beismernie, hogy a pocak, mint a jólét és megelégedés polgári szimbóluma, csakugyan nőttön-nőtt megereszkedő nadrágszíja alatt.

Persze, ez valóban Amália érdeme volt. Nemcsak a finom, tejszerű levesek és reszkető tészták, a vastag főzelékek és a barnapirosra sült pecsenyék, s hozzá a gyöngyöző, muskotálytól illatos borok hajtották végre rajta ezt a változást, nem is a nyugodalmas szerelem talán, melyből lassan kihuny a szenvedély, hanem egyszerűen az a tény, hogy megadta magát sorsának. Amália és a falu volt ez a sors. Amit viszont az új világért tett az emberek meggyőzésével, abban feleslegessé vált álmait váltotta valóra.

Az új világot, persze, a Komoly Férfiak Köre készítette tervszerűen elő, az agitátorok éjt nappallá téve járták a házakat, és Gerard is velük volt, s a társadalmi átalakulásról szóló hosszú jelentésekben egyre gyakrabban szerepelt az ő neve.

S egy szép napon, amikor éppen Broniszláv irodájában ült, újabb feladatokra várva, a felügyelő egyszerre ezekkel a szavakkal fordult hozzá:

— Kedves József, engedd meg nekem ezt a közvetlen hangot, hiszen semmi okunk sincs már idegenekként udvariaskodni egymással. Testvérek vagyunk, erről engem az utóbbi hónapok félreérthetetlenül meggyőztek. Egy úton haladunk, egyet akarunk, nincs közöttünk különbség többé.

— Na, és az évek, amelyek elválasztanak bennünket mégis egymástól? S a múlt, amely fojtogató szorítással fog körül olykor engem, mint búcsúzó lelket a circumdederunt? — kérdezte volna Gerard, ha elég bátor lett volna az őszinteséghez, s ha nem vesztegették volna meg a felügyelő szavai. De a dicséret és az elismerés most is hatott rá. A tapsnak volt ez egy változata, és a hely, melyet a felügyelő betöltött, semmi kétséget sem hagyott benne, hogy ezek nemcsak egy ember szavai, hanem olyan ez az elismerés, mint amikor zsúfolásig telt ház előtt morajlik fel az elragadtatás s száz meg száz tenyér csapódik össze.

S miként a fényszóró alatt zúgó sikerben állva, elhomályosodik az ember tekintete a meghatottságtól, úgy nézett most Gerard is megindultan és hálásan a felügyelőre:

— Köszönöm a bizalmat és a kitüntetést. En azzal szoktam áltatni magamat, hogy még nem vagyok öreg. Ilyenkor azonban, amikor elismerésben részesítenek, mindig úgy érzem, hogy a végére értem valaminek. A produkció elérte célját, a bohóc megpihenhet.

— De ne felejtjük el, hogy te már nem vagy bohóc! — ellenkezett a felügyelő. — A munka, amit velünk végeztél e rövid idő alatt, tökéletesen meggyőzött minket arról, hogy köztünk van a helyed. Ne gondolj többé a komolytalan mesterségre, amellyel egy süllyedő világban tartottad magad a felszínen. Milliókkal menni előre! Ez a tudat majd megfiatalít, és nem gondolsz többé az elveszett időre, amikor magányosan bolyongtál. Most társak vesznek körül, s itt a faluban az elsők között állsz.

— Az elsők között! — dűnnyögte mosolyogva Gerard, mintha semmibe venné a megtiszteltetést. — Ezt mondja nekem a feleségem is, s ezzel vigasztaltak a cirkuszban is a kétely pillanataiban.

— Hagyjuk a cirkuszt! — kiáltotta türelmetlenül a felügyelő. — Az üzemekben már születőben van az új világ, a traktorok dalolva szántják a földeket, és az emberek a boldogság útjára léptek.

— Ó, a boldogság még messze van! — ingatta egyszerre hitetlenül a fejét Gerard. — Amíg elhervad a virág a kertekben és kántorok puhítják a szíveket a temetéseken, amíg sűrű ködök szállnak a rétek fölé és az ember a mulandóságot érzi, nem lehet boldogság a földön.

— Szentimentális vagy, mint valami rossz költő — akasztotta meg további céltalan csavargásukban a bohóc gondolatait Broniszláv. — Megint elhanyagolod a realitást, pedig részvétele a felvilágosítási munkában, a falu népének tömegesítésében, élénken rácafol erre a te érzélgős filozófiadra. Nem is akarok hát vitatkozni most veled, csak arra kérnélek, bocsáss meg nekünk, ha eddig bizalmátlanok lettünk volna hozzád. Adataink az elmúlt években, sajnos, nem mindig voltak pontosak, s így hibák is történtek. Mindezt azzal szeretnének jóvátenni, hogy felszólítunk, csatlakozz egészen hozzánk, lépj be a Komoly Férfiak Körébe.

A másik szobában egy írógép kattogott elárvultan, mint egy párját kereső veréb csicsergése valami messzi fán, akár a magány üzenete. És Gerard mindig menekült a magánytól. Akkor is, ha egyedül maradt a cirkusz muskális kocsiában, akkor is, amikor mindenki szembeszegült vele, mert a fölényét érezték, akkor is, ha biztosan tudta, hogy Ria megcsalja és a szerelemben se lehet hinni már. S hiába vigasztalta magát azzal a tévhittel, hogy az alkotó ember egyedül van, s magányát nem válthatja

meg semmi sem, mindig társakra vágyott, emberi közösségre, mint ahogyan a hegyi patak is azért rohan medrében cserjék és kövek között, hogy más vizekkel egyesülve mielőbb a tengerbe ömöljön.

Most ez a magány oszladozóban volt körülötte, és Gerard egyszerre megijedt. Broniszlav felkelt íróasztala mögül, halk léptekkel az ablakhoz ment, mintha a pillanat ünnepélyességének a hallgatásával akarna súlyt adni. Hosszú percekbe telt, amíg a bohóc végre megszólalhatott:

— Nem tudom, százezrek és milliók életében hogyan múlik el ez a pillanat... Nem tudom, mit érzett a bányász, amikor azt mondták neki, tegye le a csákányt, álljon meg egy szóra, s akkor a tárna mélyén, reszelve egyet a torkán, s a meghatódással küszködve közölte vele a vájár, hogy testvéreinek érzi, álljon közéjük, lépjen be a körbe, milliók és milliók közösségébe.

— Jaj, de patetikus vagy! — szólt közbe Broniszlav, elfordulva az ablaktól és nyugodt léptekkel megállva Gerard előtt. — Hiszen tudom, hogy mélyen érint, amit mondtam, de azért nem kell ekkora feneket keríteni a dolognak. Hazamégy, megírod szépen az életrajzodat, aztán megkapod a tagsági könyvecskét, és minden marad a régiben.

— Nem érted ezt — felelte Gerard lehajtott fejjel, mintha önmagával beszélgetne —, az ember életében egyszer van egy ilyen fordulat. S aki készül rá hosszú-hosszú éveken át, mint én, azt egyszerre elfogja a félelem, és nem tud mit kezdeni magával. A holtak álltak elébem most, és számonkérik tőlem, mért nem vagyok velük.

— Miféle holtak? — kérdezte Broniszlav, és gyanakodva húzta össze szemöldökét. — A holtaknak a temetőben a helyük.

— Voltak barátaim — folytatta Gerard —, együtt olvastuk a tiltott könyveket fiatalkorunkban, együtt szórtuk a röpcédulákat éjszakánként, egyformák voltunk. Gyúrónak sikerült kijutni az Igéret Földjére, Maxi börtönbe került, s a többiekre is csakhamar hasonló sors várt...

— Mindezt tudjuk rólad — szólt közbe a felügyelő —, s éppen ez a te múltad szól amellett, hogy közöttünk a helyed.

— ...csak én maradtam egyedül. Elmentem egy őszi napon a szomszédos városba, ahol Gyúró lakott, bekopogtam a szobájába, s kijött egy borzashajú, megrémült asszonyság: „Jaj — azt mondja —, hogy mert idejönni? Napok óta éjjel-nappal a rendőrség vigyázza a házat. Nem is tudom, hogy lehet, hogy magát nem vették észre. Gyúró eltűnt, semmit se tudunk róla. Meneküljön, amíg nem késő”. S én gyáván iszkoltam a házból, hátra se néztem többé. Kanyargós utcákban jártam, és nem vettem észre senki.

Mikor Maxit elvitték, jött messziről egy vékony dongájú fiatalember, s elmondta, ők nem tudtak barátom sorsáról, vegyem át tőle az anyagot. Kihez fordulhatna, ha én is elutasítom, aki testvérük barátja voltam. „Nem — feleltem fölényesen —, az nem volt az én barátom. Itt valami tévedés lehet.” S ezt a fiút tíz évvel később a b-i vásártéren lőtték agyon. És én nem hittem neki.

Én művész vagyok, hajtogattam vigasztalásul a gyávaságomért, mit érne az, ha feláldoznám az életemet? S közben voltak pillanataim, amikor oda kellett mennem a börtönök ablakai alá, hogy sírva mondjak köszönetet, amiért nem árultak el engem. Pedig akkor lettem volna boldog talán, ha megszabadulok a félelemtől, amelyből „józan” megfontolásom eredt, s ott lehettem volna velük fogoly farkasként a csapdában.

— És hogy lehet az — kérdezte a felügyelő, látszólag szórakozottan, de szembogara összeszűkült —, hogy mindig sikerült kivágnod magad? Hát téged nem vallattak?

— De igen. Csak akkor még buták voltak a rendőrök. Olyasmiért vertek, amiben nem volt részem, s olyat kérdeztek, amire nem tudtam megfelelni. S miután hosszú éveken át kísért a gyanakvás, emlékeztetésül az

ifjúságra, s mivel én közben csakugyan a békét kerestem az emberek között, s a művészi hitet ápolgattam magamban, semmit se tudtak rámbizonyítani. Így ért a világ változása és a közeledő öregség.

— Felejtsd el! — tette a vállára Broniszlav a kezét.

— Nem lehet! Gyúró aztán hazajött titokban, de felismerték, s a z-i kórházban fojtották meg, mert nem akart vallani. Most márványtábla hirdeti emléket a szülői ház falán... El kellett mondanom ezt egyszer, csak azt röstellem, hogy éppen neked mondtam el. Fiatal vagy, nem érted, te a készre jöttél. De én nem akarok sütkérezni a holtak kertjében, ha ifjúkoromban megtagadtam a velük való közös szenvedést. Legalább most akarok becsületes lenni.

Felállt, izmai megfeszültek, keményen és határozottan nézett a felügyelőre, senki se hitte volna el róla most, hogy bohóc, egy játékos szenvedély rabja. Csak ember volt ebben a pillanatban, s ezt maga is érezte.

— Most majd a mi körünkben ezek az emlékek is más fényben állnak eléd — mondta a felügyelő, s a hangja bizakodással volt tele —, a közös munkában másképpen látod majd a világot.

— Soha! — kiáltotta szenvedélyesen Gerard. — Ha még elkerülhetném az előnyöket, melyek most ezzel járnak, talán nem nyomasztanának az emlékek engem. De így egészen reménytelen...

— Hogyan? — szólt rá most ingerülten a felügyelő. — Hát elutasítod ezt a megtisztelő felszólítást?

— Nem vagyok közéték való — mondta halkán a bohóc. — Elkísérlek benneteket, amíg lehet, de a távolságot nem szüntetheti meg köztünk semmi sem. Ezt a legjobban én tudom.

Felvette kalapját, megfordult, és lassú léptekkel kiment a szobából.

A felügyelő némán nézett utána.

* * *

Fejnélküli Ember kísérte vissza a kocsmába, hosszú vendégszereplése színhelyére, hogy elhozza ládáját, és elköszönjön mégis, ahogy illik.

— És megint bohóc leszek, ugye, és semmi más? — kérdezte tiszszer is, mert mindezek után majdnem hihetetlennek tűnt neki a csoda, hogy az ember újra visszatérhet a hivatásához.

— Természetesen — bólintott kegyesen Fejnélküli Ember. — A központ határozata csak egy átmeneti időre szólt, mint az én esetemben is. Persze, ha sikerült volna gyökeret verved a polgári társadalomban, lemondtunk volna rólad. Bármily gyászos volt azonban ez a te tartózkodásod a terepen, egy dolog kétségtelenné vált. Az ugyanis, hogy vérbeli artista vagy, akit már nem lehet kiházasítani a cirkusból.

— Hallod a trombitákat? — kérdezte boldogságában a bohóc, mert csakugyan felharsantak fülében a kürtök, ahogy a gyülekező közönséget köszönti a zenekar, míg Betty Ramanda rövid szoknyában spiccel a sátor mögött s az állatszélidítő az utolsó simításokat végzi az oroslán sörényén. Távolról szólt még ez a zene Gerard fülében, és messziről jelentek meg a képek is az ismerős alakokkal a bohóc előtt, de ő máris otthonosan érezte magát. — Eg és föld, forrjatok össze újra, hadd hintázzon Ria bátran a trapézon, hiszen én itt vagyok már, vigyázok reá.

A kukoricaföldek bánatosan néztek utánuk. Ha voltak már vadászok az őszi tarlón, hogy puskacsőre vegyék a felhízott nyulakat, s nehéz léptekkel menjenek aztán haza dicsekedni, most lábhoz tett fegyverrel kellett volna megállniok s úgy bámulni Gerard után fejcsoválva, hogy újra kivágta magát, de még nem érkezett el a vadászat ideje.

Sebesen gördült velük a városi szekér, mintha tudták volna az okos lovak, hogy ezt az utat újra meg kell tenniök a bohóccal, nem szabad hát

vesztegetni az időt. A kocsis vidám nótákat füttyült a bakon, és pántlikás ostorral nógatta a lovak hasát, mintha lakodalomba hajtott volna.

— Nem esküvőre megyünk, testvér — találta ki Gerard a kocsis gondolatát —, hanem elválni a feleségetől. De néha az is nagy öröm az ember életében, ha már megette a kenyere javát.

— Csak te ábrándozz nyugodtan! — simogatta megértően hosszú szakállát Fejnélküli Ember. — Most már szabad vagy megint. Drágán fizetted meg a szabadulást, de legalább annál édesebb lesz.

Hanem aztán behajtott a kocsi a kocsmá udvarára, és megállt a rozsdavörösré vált lugas közelében, és ott állt a tornácon, amelynek falán mintha ugyancsak elhervadtak volna a festett rózsák, ősziestre fordult búbánattal a szemében, Amália. Hiányzott róla a csipkés kötény, vastag kendőt kötött keresztbe a derekára, mint azok a szegény asszonyok, akiknél a múltó szerelem együtt jár a derékfájással, lábszaggatással, görcsökkel a vállukban, s becéző férfikezek helyett kenőasszonyok szuszogását kell érezniök már ezután. Szeme alá lila karikát húztak az álmatlan éjszakák, hangjának sötét bársonyán a lemondás rezgett, mint egy hulló falevél, mikor megszólalt, fejét lehajtva, csendesen:

— Hát elmész mégis, kedvesem?

Fejnélküli Ember diszkrétén elvonult a lugas közeléből, bár Amália nem törődött vele, mivel az asszonyok egyszer eljutnak odáig, hogy nem szégyellik már a bánatukat, a kocsis abbahagyta a füttyülést, és a lovakat vetkőztette nagy buzgalommal a rézveretes szerszámból, és Gerard-t is újra elfogta a szomorúság, ahogy felment a lépcsőkön és gyengéden magához ölelte az elbúsult kocsmárosnét.

— Menjünk be talán abba a szép szobába, ahol boldog voltam veled — mondta komolyan, és betámogatta feleségét a házba. — Ulj le, drágám — szólt rá azután, mert az asszony csak állt tehetetlenül, mintha idegen lett volna a saját szobájában. És amikor leült végre, nem a széket választotta, hanem az ágy szélét, mint a betegek.

— Neked is jobb lesz, ha elmegyek, örökös izgalom volt az életed velem — kezdte a búcsút Gerard, és ujjáival Amália nyakán babrált, ahol véget ért a haja és egy selymes völgyből szállt fel testének melege. — Úgy látszik, mégse voltunk egymásnak valók.

Amália hallgatott, csak a tűz sistergett a természetes cserépkályhában és a szekrényre tett almák szaga vígasztalta a csendet, mint az özvegyek szobájában ősszel, ha fűteni kezdenek.

— De az emlékeimet magaddal viszed, ugye? — szólalt meg aztán Amália, mintha neki már az is elég volna ilyen szép búcsú után, amelyben Gerard megint szerette őt. — És nem haragszol rám, hogy néha rossz voltam hozzád, ugye? Annak is a szerelem volt az oka.

És így maradtak együtt még sokáig, teljes békeességben. Jegyet is váltottak, mint az orosz regényekben a szerelmesek, hogy legyen ami emlékezteti őket egymásra, Gerard-nak amúgy is ritkuló hajából ott maradt egy tincsin Amália imakönyvében, selyemszalaggal átkötve, s ő ugyanakkor rózsaszínű harisnyakötőjéből vágott le egy darabot, ezekkel a szavakkal:

— Becsüld meg ezt az emléket, drágám, szerencsét hoz majd rád.

S úgy váltak el egymástól, hogy Amália nem kísérte ki távozó férjét, hanem ecetes borogatást tett a homlokára, s az almaszagú csendet szagolta a szobában lisseeux-i kis szent Teréz képe alatt.

De jobb is volt, hogy nem ment utána. Mert amikor a hátsó udvarba ért, ahol Fejnélküli Ember már türelmetlenül várta, Ancsura állította meg:

— Rám is emlékezni fog, ugye? — szólt csengő hangon, és mosolyogva fogta meg a kezét, miközben a bohóc megkövülten állt az újabb csoda láttán.

— Hát maga — kérdezte elakadó lélegzettel és ostobán — nem néma már?

— O, az csak a szerepemhez tartozott — felelte kacéran a leány, és mélyen nézett Gerard szemébe. — Nem volt szabad megszólalnom, amíg maga itt volt, nehogy esetleg eláruljak valamit. De most már megmondhatom, nem sokáig fog bánkódni maga után az én gazdaasszonyom. Így van ő minden férfivel pár napig, ha elhagyják. Aztán kezdi előlről másvalakivel.

— Ha eddig hallgatott, most se kellett volna megszólalnia — morgogta bosszúsán a bohóc. — Muszáj volt végleg kiábrándítania engem? Nem lett volna szebb, ha azzal a tudattal megyek el, hogy a feleségem szeretett és vizesre sirja utánam a párnát éjszaka?

— Csak azért szoltam — mondta a leány, és arcán ott sötétlett a bosszú —, mert engem egyszer sem ölelt meg. Vágyakozott Franciska után, ölelgette, amíg a töltöttkáposztát hozta, gazdaasszonyommal úgy bánt, mintha az lett volna az első és igazi szerelme, csak engem nem akart észrevenni. Ilyen kegyetlen férfi még nem is volt ebben a házban.

— Hajts! — kiáltott a bohóc elkeseredve a kocsisra, és maga emelte fel a nehéz ládát, hogy a szekérre tegye, mert ezt már nem bírta elviselni. De a kocsis egyelőre nem volt sehol, s Fejnelküli Ember azon a görcsös tuskón simogatta feleslegessé vált szakállát, ahol Ancsura szokta előcsalni hajából a szikrákat.

— De sok bajod van a nőekkel — jegyezte meg, amikor Ancsura faképnél hagyta a bohócot. — Látom már, hogy ők törték ki itt a nyakadat.

— Nem — tiltakozott Gerard, mert megértette, hogy mi történt vele. — Legkevésbé a valóságban bizhat meg az ember. Ez most egészen világosan áll előttem. Mert idehozta az irrealitások világából a kézzelfogható életbe, s bármihez értem, minden hamis volt.

— Mégse a valóságban van a hiba — ingatta fejét Fejnelküli Ember, mert ő egész jól feltalálta magát a cirkuszon kívül —, hanem benned. Viszonyban a valósághoz. Mert úgy közeledsz a dolgokhoz, hogy nem azt mondd: ez egy vasdarab, hanem az átkot látod benne, amit a kovácsonak és lakatosoknak kell felszabadítani, miközben harsány dalaikból tűzleányok kelnek életre, légies táncot lejtve.

De Gerard unta a filozófiát, és Franciskára gondolt, hogy talán benne mégse csalódott volna. Legszívesebben belopakodott volna a paplakba, és egy bánatos pillantással köszönte volna meg legalább Franciska jóságát, ha már mások nem érdemelték meg a hálát, s egy csókot boldogan odanyomott volna kerek arcára. De nem merte elhatározni magát erre a lépésre. Félt már a nőktől, s ez megint arra figyelmeztette, hogy öregszik.

— Hajts! — ordította el magát másodszor is, s miután felugrott a szekérre, végre csakugyan elindultak velük a gyorslábú lovak, végig a falun, a levelüket vesztett országúti fák között, és úgy maradt el lassan a szülőföld Gerard mögött, hogy vissza se nézett rá.

És ahogy vágattak a lovak a falvakon keresztül jó néhány órán át, úgyhogy már esteledni kezdett és Gerard-ban az öröm a türelmetlenséggel váltakozott, egy távoli téren, lombos fák négyszögében egyszerre csak feltűnt a cirkusz fehér sátorlapja. Gerard jókedvében leugrott a szekérről, és kengyelfutóként szaladt a lovak mellett, mert ez volt a legkevesebb, amit megtehetett most. Három szaltóval köszöntötte a fiatalos színekben pompázó ismerős kocsikat, és háromszor rikkantotta el magát régi fejhángján: Hopplá!, amikor a sátorhoz értek.

— Várj! — mondta Fejnelküli Ember hivatalos komolysággal. — Majd én előre megyek, és bejelentem, hogy megérkezettél.

De Gerard nem bírta ki, hogy oda ne menjen a pénztárhoz, amelynek

tenyéryni ablakában jobbról és balról két csepp művirág állt, és onnan kukkantott ki az igazgató keménykalapos feje:

— Egy jegyet kérek az esti előadásra — mondta a bohóc rettentő mély hangot mívelve, mint valami dölyfös nagyúr, de erre már elkiáltotta magát a direktor is, és kidugta fejét a kicsi ablakon:

— Gerard! Hát megjöttél? Told ide a pofádat, hogy megcsókoljalak, öreg cimborá!

Es miután testvériesen megölelték egymást, mintha soha semmi nézeteltérés nem lett volna közöttük, s miközben leverték a cserepeket a művirággal, mert ekkora akrobáciát mégse bírt el a kicsi ablak, a bohóc részvevően kérdezte meg:

— Mi az, mért vagy te a pénztárban?

— Mit csináljunk, ilyen rendelet jött a központból — felelte az igazgató rástellkedve, s mellénye zsebéből két szivart húzott ki, egyiket Gerard-nak nyújtotta, a másikat szájába vette, leharapta a végét, és messzire köpte. — Valaki megfúrt. Új emberek vannak ott most.

De Gerard-nak nem volt ideje megvigasztalni a bukott embert, két ugrással benn volt a manézsban, melyet akkor borotváltak és tisztítottak meg a trágától az istállófiúk. Az egyik markában vitte a lócitromot, és a bohóc tréfásan fenéken rúgta, mert megismerte mindjárt. Satánelli volt, a gondolatolvasó, a kiszolgált felügyelő.

— Látod, mi lett belőlem? — emelte rá a tekintetét bánatosan, s vi-gyázva tartotta a lócitromot. — Ilyen mélyre süllyedtem. Mit csináljunk?

— Eljen a demokrácia! — kiáltotta válaszul Gerard, és továbbfutott, Riát kereste, de egyelőre Frau Micibe ütközött.

— Ó, Herr Gerard, sind sie angekommen? Grosses Geseress! — De nem lehetett haragudni rá. Még kövérebb lett, még súlyosabb a tokája, rossz cégére volt a festett világnak, de idetartozott a múltjánál fogva, akárcsak Gerard. A bohóc tisztelettel csókolta kezét neki, és ezzel sikerült is levennie lábáról a koros hölgyet.

Hanem addigra már Fejnélküli Ember összecsiszította az egész truppot a kocsik körül. Ria is ott állt gyanútlanul, csak akkor tárgult nagyra a szeme, amikor a bohócot megpillantotta. De Gerard nem futott hozzá, hogy a karjaiba zárja, mert lába egyszerre elnehezedett, egész testében ólmos fáradságot érzett, mint akin most jön ki a megpróbáltatások fájdalma.

— Tisztelt társulat — fogott szónoklatába Fejnélküli Ember, és komoly képpel nézett végig az artistákon —, ez a kartárs, aki most központunk bölcs rendelkezése folytán ide visszatér, teljes rehabilitációt kapott. Meggyőződünk róla, hogy minden ellenkező híreszteléssel szemben itt a helye a cirkuszban. Mert teljes odaadással és...

— Hagyd a dumát, öregem — szólta rá kedélyesen Gerard, mire Fejnélküli Ember zavarában a szakállához nyúlt, de aztán mégis jobbnak látta elnevetni magát. — En jól tudom, hogy jelentéktelen tagja vagyok ennek a kis vidéki cirkusznak, és mégis boldog vagyok, hogy itt élhetek veletek. Inkább engedjétek meg nekem, hogy eljátszak valamit. Odakinny gyakoroltam ezt a számot, minden kontroll nélkül, mert hangszerem se volt, amikor senki se látta. Tisztában vagyok veletek, hogy hasonló produkcióval Rivelsék is felleptek már. De ez mégis más, mégis az enyém. Hallgassatok csak ide: Eine kleine Nachtmusik — szólta, és arcát szomorú grimaszba torzítva, hal-kan fújni kezdte a hangokat, a vidéki cigány hegedűjét utánozva, amint cincogva hívja a függönyhöz a leányt, hogy meggyújtja már a gyertyát, amíg a gavallér repedt hangján búsan belesírja panaszát a cikcakkos tremolóba, aztán a szerelmes diák gitárját követte a kései trubadurok stílusában, hol öblösen, hol édeskesen ellágyulva, és látni lehetett a holdat a feje fölött, és érezni lehetett, hogy ez a férfi még valóban tud szeretni. Közben

igazi könnyek ültek a szemében, de nem a bánattól, ezek a hazatérés mindent felejtő örömkönnyei voltak. S ezt már Ria se bírta ki messziről. Oda-futott hozzá, nem törődve a stájer késdobálóval, fittyet hányva a szakállas embernek is, hogy erősen magához ölelje a régen várt szeretőt.

És meg is kérdezte mindjárt halkán, hogy senki se hallja:

— Megcsaltál valakivel? Mondd meg őszintén, már azért se haragszom.

— Ugyan, mi jut eszedbe! — tiltakozott hevesen Gerard, és csakugyan nem hazudott, legalább most úgy érezte. — Szüntelenül rád gondoltam. Be kell látnom, hogy nélküled semmit sem ér az élet.

— De hol voltál, az istenért, ennyi ideig?

— Privátban! — mondta, mint az utcalányok. — Kihelyeztek a te-repre, hogy próbára tegyék bennem a valóságot és az illúziót elválasztó nehézkedési törvényeket. De amint látod, bohóc maradtam.

— Halló! — kiáltotta gyerekes hangon a kutyaidomító. — Van egy indítványom! Össze kell ülni és méltóképpen megünnepelni Gerard visszatérését. Azt hiszem, ennyit igazán megérdemelt.

— Nem, azt nem — nevetett Gerard —, hiszen nemsokára itt az előadás ideje. Alig várom már, hogy befessek az arcomat. Nézzétek, olyan vagyok, mint egy civil. Majd máskor!

Azzal karonfogta Riát, s miközben cinkosan rákacsintott a mélyhangú illuzionistára és barátságosan hátbavágta az ifjú zenebohócot, aki készségesen mosolygott vissza rá, mintha sosem acsarkodott volna ellene, és tenyerével csókot dobált a trupp többi tagjának, bevonult a lánnyal a kocsi-ba. Gyorsan előkereste fehérponpos bugyogóját s a papírsüveget, és festeni kezdte magát a csöppnyi tükörben.

— Ne szólj most hozzám, drágám! — mondta a lánynak, aki a ládán ült, mint régen, ölébe ejtette kezét, és száját kicsit nyitvafelejtve, nézte a bohócot. — Ráérünk még beszélgetni, hagyjál most, hadd hallgassam a hazai hangokat, és öltözz fel te is, mert látni akarlak, úgy, ahogy a közön-ség elé állsz majd velem.

Az oroszlán már nagyban bőgött, a kutyák ugatása olyan volt, mintha egy kórust utánoztak volna, Frau Mici egy német dalt kornyikált, s közben ládákat szögeztek a bűvésznak, és stimmelni kezdték már a hangokat a zenészek, s a bohóc kezében megállt a festékespamacs, szíve elszorult, olyan volt ez, mint amilyen a boldog halál lehet, ha ugyan van ilyesmi.

— Gerard — szólt be a kocsi ablakán az igazgató —, látom, jóban vagy az öreggel. Ezzel a szakállással. Szólhatnál egy-két jó szót az érde-kemben. Mégse érdemeltem meg ezt a degradálást.

— Éljen a demokrácia! — rikkantotta el magát másodszer Gerard, s kiszaladt a kocsiból, bukfencet vetett a levegőben, aztán megállt, szertar-tásosan meghajtotta magát a négy égtáj felé, s utána leborult a fűrészporos pázsitra, és igazi áhitattal csókolta meg az istállószagú földet.

Kacsalábon forgó vár

Miroslav Antić

*Egy sárga ember harangozik a folyó mentén
vállára akasztotta üres, súlytalan kezeit
verdesi az est páncélját és ide-odakalimpál
csillag a szelek kötőfékén.*

*Hívunk menten négy milicistát
meg két alakot az elsősegélyből
vágják el a kötelet*

*Ahogy beemelik a kocsiba
azt mondják: jaj, akár az ólom
Azt mondják: jegyzőkönyvet kell írni
Mi hárman fölnyújtjuk két ujjunkat, hogy megmagyarázzuk*

*A szökehajú:
különös gyertya volt ez a pasi
a nyakától szántszándékkal visszafelé
eresztette a gyertyabélt.*

*A gesztenyeshajú:
a beteg varjak is ha eltörik a szárnyuk
trükköt eszelnek ki hogy ne essenek a földre.*

*Én:
miközben lógott az ágon hogy meg ne szökjék
egy este felhőt neszelt meg a feje fölött
egy kicsit felszökkent hogy elkapja fogával
de fele úton elnyomta az álom.*

*Mivel látják hogy ősz vagyok
mindnyájan elhiszik nekem
És így aztán szétoszlunk.*

Örökkévalóság

Miroslav Antić

*A szél szaga folyóra
kátrányozott csónakra
és kikötői hordalékra emlékeztet*

*Aztán emlékeztet még vágóhidakra
békák félelmére a fű közt
és gyerekek csivitelésére
dögletes mint a moszatzöld homok*

*Nem akarok beleavatkozni
de fordítsatok rá figyelmet
Nagy dolog a szél*

Vízállásjelentés

Miroslav Antić

*A zöld folyó iszapjában
a híd alatt
bordó csillagok alusznak*

*Láttam amint a hídról koldusok ugráltak le
láttam amint neves emberek ugráltak le
láttam amint ringyók ugráltak le
és nagyon tisztakezű úrinők*

*A csillagok előbb rendszerint pislogva behúzzák nyakukat
és elbújnak a fűbe a parton
mikor aztán a víz elcsendesedik ismét előjönnek
és nem sírnak a neves emberekért sem a koldusokért
és nem sírnak az úriasszonyokért sem a ringyókért*

*mint különben is, bordó fejüket az iszapra hajtják
és alusznak a zöld folyóban.*

Gémeskút

Miroslav Antić

*Egy gólya
tavaszi toll-öltözetében
és egy nyeszlett kopasz gémeskút
félábon állva tereferéltek
tudós dolgokról
csak úgy merő unalomból*

*De tudod-e
szólt a gólya sajnálkozóan
tudod-e hogy sosem repülhetsz fel
mert a nemtörődömöket kikezdi a penész
s szárnyat csak nagy-nagy vágyak növesztenek*

*A gémeskút egy csöpp vizet sercintett maga elé
és pléhpfával a napba hunyorintva megszólalt
Könnyű magának
naccsága
ha egyszer a szélhez ment férjhez
de én a földdel házasodtam össze*

*E tanítómese
tanulsága
ottveszett a költöző gólyák
tolla közt.*

Ruhacsíptető

Miroslav Antić

*Tartasz ezen a hintán
hogy le ne essek
hogy könnyeim fölszáradjanak a napon*

*Neked köszönhetem
hogyha eltréfálkozhatom kissé
a baromfinéppel ezen az udvaron*

*Kigombolkozom végig
egész vászontestem hosszán
fölfújódom
egész délelőtt zászló leszek
mely pofozza a szelet
és szaga szappanosvízre meg az ég vizére emlékeztet*

*Szoríts jól
de ne irigyeljél
Délután kivasalnak.*

Fehér Ferenc fordításai

A papírangyalkákat lemossa az eső

Fehér Ferenc

Felhúzta az öreg fali ingát (a székre kellett állnia, hogy elérje), a kulcsot ünneplője mellényzsebébe csúsztotta, leszállt a székről és kissé félrebillentett fejfel, rövid bajusza alatt szigorún összevont szájjal leste a régi holmi szívverését. Földerülő arccal, kandin számlálta: tik, tak, tiki, taki, tik, tak. Elégedetten dörzsölte össze tenyerét, aztán járkálni kezdett a szobában. „Lám, lám”, dünnögte, és nem gondolt semmire. Az utcára néző ablakszemeken megkoppantak az esőcseppek, de nem hallotta. Csak a fali inga tiktakolt a fülében.

„Rozál, te már megint a tyúkokkal feküdtél le?”

Nem várt választ, csak a petróleumlámpásnak beszélt, amelyet most lejjebb csavart, majd háttal a két deszkanyoszolyának vetkőzni kezdett. Előbb a ceruzáit rakta ki belső zsebéből, majd melléjük helyezte a cigaretásdobozt, a meggyfaszipkát és féltett igazolványait meg a pénztárcát.

Csak a kis órakulcsot hagyta a mellényzsebben. (Otffelejtette-e, vagy szándékosan hagyta ott?) „Lám, lám”, dünnögte ismét és nem gondolt semmire. Ott állt meztláb a szoba közepén, fölpillantott még egyszer az óra számlapjára, de most ketyegés helyett egy új hang ütötte meg a fülét.

„Rozál, hallod?”

Almélkodva figyelt az ablak felé. „Rozál, képzel, csepereg az eső”. (Mindig azt hisszük, hogy az ablakok az utcára néznek, csak amikor eső cseperész surrant, érezzük, hogy minket lesnek, ránk figyelnek.) Ilyen tisztán még sohasem hallotta az esőcseppeket ezeken az apró ablakokon. Emlékezni próbált valamire, de nem jutott az eszébe semmi sem. Csak állt ott a szoba közepén, hosszan belenézett a lámpa lángjába és eltűnődve ismételtette a félhomályban: „Lám, lám”.

Megdidergett. A kemence már kihült, a deszkaajtó hasadékan hideg légáram surrant a szobába. A lámpabél sercegeve égett. Ezt is tisztán hallotta. Milyen különös: sohasem figyelt föl erre a vékonyka hangra. Ez a lámpának a lehelete? Közelhajolt, úgy hallgatta. Nem. Olyan, mint a sírás.

A lámpák sírnak?

Fölkuncogott. „Rozál, képzel, sír ez a lámpa.” Ezt akarta mondani, de fölszisszent, mert a forró lámpaüveg az arcához ért. „Mindig elfelejt önteni bele”, dohogott magában és kerekre fújt arccal kioltotta a lángot. Megkezdte az asztalt és a széket a levetett ruhával. Egy ceruzát meglökött s az gurulni kezdett az asztallapon. Kapott volna utána, de már koppant is a padlón.

Bosszankodva bújt ágyba. Fölkeljen? Megkeresse? Rozál még majd kisöpri. A lámpabél cincogását hallotta újra. Egybekeveredett az óra ketyegésével és az esőcseppek kopogásával. A másik ágy felé fordult, hogy egyik füle rátapadjon a vánkosra. De most már azt a szelíd légzést is hallotta a szomszéd párnáról. Máskor erre sem figyelt föl. Emlékezni próbált, hol, mikor hallotta ezt a szelíd asszonyi lélegzetvételt, de nem jutott semmi az eszébe. Visszafordult a másik oldalára, arccal az utcai ablakoknak. A hangok nem hagyták nyugton. Hol, mikor hallotta őket? Tanyai petróleumlámpák, magtári viharlámpák és istálló mécésesek villogtak át lehunytt szemei előtt, de nem emlékezett vékonyka, síró énekükre. Csak ez az egy cincogott még mindig a fülében. Cselédasszonyok és kapásányok jutottak eszébe, akiket már rég elfelejtett, de ez az egy szelíd asszonyi lélegzetvételt lengte most át elmosódott arcukat. Órája is volt, az ám, volt egynéhány órája már, de csak ez az egy maradt meg, a többinek a ketyegésére nem emlékszik. Miért is nem őrizte meg őket? A gyerekeknek adta? De mit adtak érte cserébe a gyerekek? „Rozál, hova is lettek az órák?”

A kérdés ott veszett az öreg inga ketyegésében. „Hova is lettek az órák? Hova is lettek az órák?” A sötétség vize észrevétlenül áradt el az alacsony szobában. Az ablakok szeméből csorgott le a fehérre meszelt, érdes falon és dagadt, egyre dagadt, már a két nyoszolyát úsztatta, de azok csak a négy falnak koccantak neki. Nagy kár, hogy az órák beszédjét nem értjük. Rájuk fogjuk, hogy tiktakolnak, pedig értelmes emberi beszédjük van. Mindenkinek mást mondanak. Fölcsuklanak, mint ez: „Rozál”, aztán megszalad a sétálójuk: „hova is lettek az órák?”. A nyoszolyák csak a négy falnak koccannak neki. A szoba rabjai. Egy életen át. Őriznek bennünket, s őket őrzik a falak. Mindenki őriz valakit, s mindenkit őriz valaki. A nyoszolyákat csak a sötétség vize úsztatja, faltól falig, faltól falig.

„Tamás, miért nem állítod meg a nyoszolyákat?” Semmi hang, csak az ablakokat verdesi a decemberi eső.

Mintha madár suhant volna át a szobán.

A szenteltvíztartó felől ijedt sikoly: „Rémület angyala, ne hagyj el!”

A fali ingában megszalad a rugó. „Tamás, te hörögsz! Tamás!”

Már alászáll a szoba vizébe és az öngyújtó után tapogat. Tüzet szeretne csiholni, apró lángot, hogy lássa az arcát. Néha nagyon fontos ez a picinyke láng és nagyon fontos, hogy lássuk egymásnak az arcát. „Tamás, nem tudom meggyújtani. Mindig te gyújtottál lámpást. Mindig te gyújtottál be dobkályhába, sporhetba, kemencébe. Tamás, én nem ismerem az öngyújtót, pedig látni szeretnék. Mért ijesztgetsz? Nem kapsz levegőt? Vagy a nyoszolya ez? Ó, édes istenkém, ne hagyj el. Csak most ne hagyj el. Ne hagyj el minket öregeket, bűnösöket és gyámoltalanokat. Szentivántüzet ugráltam, emlékszel? Egett a Kovácsék cselédlakása, a három gyerek ott állt a hóban, de nem engedtelek oda, féltettelek a lángoktól.

... Csak egy kicsit várjál, gyufát keresek a konyhában. Van nekem gyufám valahol, egész biztosan tudom, hogy eltettem valahova, hogy ne lássad, mert mindig pörölsz a gyufaért. Jaj, a ceruzád. Hogy került a földre a ceruzád? Reggel el ne felejtöd, ha még. Az öngyújtód is majd azt is megmutatod, hogy kell meggyújtani. El ne felejtöd, megmutatni, hogy kell tüzet gyújtani. Jó, ha gyufa is van a háznál, ugye, hékám, nem tudja soha az ember. Mintha ebbe a dobozba tettem volna. Nem emlékszel? Tamás, te mindennek tudod a helyét, tudnod kell a gyufaét is. Jó, ha az

ember tudja mindennek a helyét. Te mondtad mindig. Ez itt a nyoszolya. A nyoszolyát sötétben is megtalálja az ember. Látod, hékám, milyen bolondság jutott az eszembe. A nyoszolyát se találtam meg akkor éjjel. Úgy féltem téled. Most nem félek. Most merre van az arcod? Nem borotválkoztál. Már régóta nem törödsz a borotválkozással. Mióta is? Süt az arcod. Már régóta nem tudom, hogy süt az arcod. Mióta is? Mért nem szólsz? Szídjál meg a gyufáért, amit nem találok, az öngyújtóért, amit sohase tanultam meg meggyújtani, s azért is, hogy itt topogok a sötétben, mégsem tudok rajtad segíteni. Te most mit tennél az én helyemben? Ó, uramistenem, de gyámoltalan is az ember.”

A téglajárdán egy asszony botorkál. A keskeny járdán tipeg, amelyen két ember nem fér el egymás mellett, úgy szabták, hogy csak egymás nyomában lépdelhessen asszony emberének, fiú apjának. A téglajárdán egy asszony botorkál, motyog valamit sírósan, de nem hallja senki, mert vastagok ezek a vertfalak, s vakok az ablakszemek. Sokáig, nagyon sokáig kell zörgetni rajtuk. Egy életen át. Mert a kerteket is kerítések választják el egymástól. Vagy összekötik őket? A falak kukoricaszárból font hajába üvegszilánkokat szórunk, s e szilánkokon felvérzik arcukat a surranó hajnali szelek meg a halkléptű, parázslószemű macskák. A gyümölcsfák áthajolnak, kivirágoznak, gyümölcsöt hoznak a más portája fölött, de a tövük túlvan van a kerítésen, s az szedi őket fűzfakosárba, akié a tő. Vajon a gyökerek megtorpannak-e a kerítések határvonalán? Vagy egymásba kúsznak, összeölelkeznek? Nagy a kerítések hatalma. Itt néznek át egymásra tavasztól őszig a semmibevert szerelmű, néma cseresznyefák, s asszonyi kéz itt nyújtja át a jószomszédi áldozatot, a disznótóri kóstolót fehér porcelántányérban, amit sosem szabad elmosni. A májusi zivatar az elmoshatja a virágokat, néhány virágot mindig elmosnak a tavaszi zivatarok. Ami megmarad, az beérik, ha otffelejtik az ágon, megszalódik és áthull a szomszéd kertjébe. Minden fa a szomszéd kertje fölé nyúl ki ágaival, mire megöregszik. A virágai? A gyümölcsei? Ki tudja, merre szórja őket a szél.

Özvegy Szlivákné neszel föl az ablakzörgetésre. „Uramistenem, ki lehet az ilyen késő éjszaka?” Sokáig bajlódik az ablaktáblák kallantúíval. Ujjai tömpék már, meg a feje is viszi a hirtelen fölriadástól. Ki sem nyitja hát az ablakot, csak úgy szól ki: „Ki az?” Nem fél. Élőt nem bántott, halottat, kegyelettel virasztott mindig. Hangja mintha sír mélyéről jönne. Aztán megpillantja az apró, ismerős asszonyt, az utcai akác törzsébe kapaszkodva. (Nem tudna az már egy tapodtat sem tenni. Mintha épp ennél a lépésnél, itt, ennek a göcsörtös akácnak a gallyai alatt ért volna véget az a hosszú nagy út, amelyiken akkor indult el, hogy anyja temetése után libáival kifordult a kapun a tarlók irányába. Hova is lettek a libái? Fölkavarták a port és elrepültek valamerre, gágogva? Igen, ott vannak, ott bújtak össze fönt a Hold széles udvarában, az éjszaka terelte őket egybe, az éjszaka, a feketeköntösű különös pásztor, aki nem adja már vissza soha a végtelenségbe eltipegő kicsi pendelyes lányok libáit. A hangjukat is elvarázsolta tán? Nem, most az égi rétekről sejtelmesen, panaszosan elhallatszík ide a gágogásuk. „Vadlibák. Meglátjátok, havat hoznak”, mondják az udvar végéből szobába vissza battyogó vénemberek. Pedig a régi csoport az, amelyik elvált a tarlós földi tájaktól és most hontalanul bolyong a decemberi éjszakában, míg a pásztor újra egybe nem tereli őket. Megtört fényű szemeteket vessétek föl a Hold tisztára söpört udvarára, hajdani kis libapásztorok, s kérdezzétek meg az éjszakát: hová merültek el azok a tarlók a kalászyújtógető pajtásokkal, a pipacsos hereföldről áramló esti levegővel, a hazafelé botladozó álmosággal. Ismét botladozók azok a léptek, nyújtsatok neki kart, utcai akácfák, tartsátok fel esendő testét, korhadt

deszkakerítések, vigyék el hazáig, kopott téglajárdák, segítsetek neki, pici szentjánosbogárkák, hogy megtalálhassa az elrejtett gyufát és gyúljék világosság a szoba tenyérnyi tengerében, hogy el ne váljanak, szelíden ismét egymáshoz koccanjanak az élet nyugtalan gályái, a nyoszolyák.)

Özvegy Szlivákné lámpást gyújt, magára veti fekete gyapjúkendőjét s már csoszog is kifelé. „Mi az, Rozálom? Tán csak nem a Tamás? O, édes istenem, hisz az este még láttam, fát vágott az udvarban.”

A szuroksötét éjszaka elnyeli a két kis öregasszonyt, mert a Hold elbújt. Olyan ez, mintha világtalanok lennének. Csak a papucsuk orrával tapogathatják ki az ismerős járdahórpadásokat. Vagyis hogy csak özvegy Szlivákné ismeri őket, az a másik kicsi nénike még meg sem ismerhette, alig egy-két hónapja költöztek ide, hogy végre megnyugodnak öregségükre. Erről tervezgettek egy életen át, egyik birtokról a másikra vetődve, hogy egyszer majd megpihennek itt ebben a nyugalmas kis utcában, ha Bálint apó átadja nekik gyermeki jussukat. Ha szél kerekedne, tán fölkapná most a két anyókat és elvinné nyomtalanul, olyan parányik, olyan gyámoltalanok. A ház, amelyiknek a kiskapuján most belépnek, olyan, mint akármelyik hallgató, alacsony ház a Pipa utcában, épphogy csak egy élet viaskodik benne a halállal. De az kívülről nem látszik, a házak magukra zárják élet és halál titkát. A sötétben tapogató kéz most rátalál a kopott alumián legalsó fiókjában a gyufásdobozra. „Látja, mennyire kerestem, pedig itt volt ebben a fiókban, most már tudom, hogy idetettem tegnap. Vagy nem is tegnap volt? Mikor is tettem ide, jaj, hogy kiment a fejemből.” Egy szál gyufa van még a doboz alján, sokáig tart, míg a tömpe ujjak előkotorják, aztán lobbán a láng, lekerül a lámpaüveg, a lámpabél hamvát lecsípi a két reszkető ujj és rányomja a csonkig égett gyufaszálat. Az üveg alatt mind feljebb kap a lángocska, bevilágítja a szegényes szobát, a haldoklót és a két asszonyt. Fölehajolnak, a szentelvíztartóról lekerül az elkoptatott olvasó, morzsolgatják a szentjánoskenyérmagnyi szemeket, sepegik a hosszú imákat és szemüket a haldokló arcára függesztik. A nyoszolya fölött egy elhomályosodott katonakép meg három kis unoka, nevető arccal. „Szóljal valamit”, nyöszörgi az asszony. A haldokló keze fölemelkedik, mintha kört írna le a levegőben, aztán visszahullik ernyedten a takaróra. „Azt mondja, hogy írjunk, ugye, azt mutatja, hogy írjunk a gyerekeknek?, repes fel a fájdalom öröm az asszonykában. Özvegy Szlivákné felfelé függesztett tekintettel tovább mondja az imát, arca cserépnugalmú, rezzenéstelen. De az a kis életjel már fölrazta dermedtségéből a másikat. „Orvosért, jaj, szaladok az orvosért”. S már neki is vág az éjszakának, elbukik a csúszós járdán, jajdul, tehetetlenségében beharapja száját, de tovább vonszolja magát. Özvegy Szlivákné újrakezdi az olvasó szemezését s körülnéz a szobában. Végül megállapodik a tekintete az öreg fali ingánál és arra gondol, hogyha meghal ez az ember, illo lesz megállítani az órát. Megjött az orvos. „Csak ne jajgasson, szülém, azzal úgysem segít.” Injekciószag. Özvegy Szlivákné fennhangon imádkozik. „Az órát meg köll majd állítani.” Ugy lebben ki az orvos után, mint az árnyék. Ketten maradnak. Mint mindig. De nem. A kertek mélyéről kakaskukorékolás hallatszik, a tetők fölött derengeni kezd. Ilyenkor szokott cihelődni. A hajnal ismét megkereste őket, de az értelem elszállt. Csak a halálküzdelem és a szaggatott, riadt emlékezés. Az ablakon halkán kopogtatnak az esőszemek. A tanyaablakokon mindig kísértetiesen kopognak az esőszemek. Ez is tanyaablak. Az utolsó tanyaé. Hány is volt csak? Peregnek az olvasószemek a két gömbölyded marokban. Istenkém, nem emlékszik már, merre is éltek. Az egyik tanyán zöld fenyőfák álltak az ablakuk előtt, télen olyanok voltak, mint a karácsonyfák és a gyerekek egyszer fel akarták díszíteni a madárkákna, karácsonyra. Már esztendők óta egyik sem hívja őket karácsonyra.

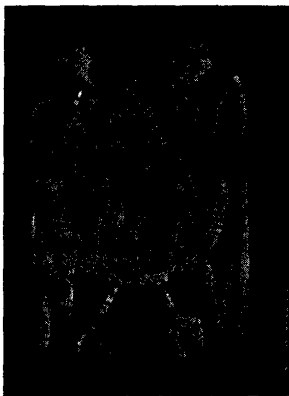
A madárkák elvitték a karácsonyfájukat. Ennél a gondolatnál réveteg mosoly ömlik el szenvedő arcán. Hogy ketyeg az az óra! Sosem romlott el, sosem állt meg. Akárcsak ez az alacsony, kötelességtudó kis ember. Szerette az órákat. Tán mert olyan pontosak voltak. Amikor elment egy-egy gyerek a háztól, órával engedte őket útjukra. Minden elveszett, elhullott körülöt-tük, csak ez az óra maradt meg. A gyerekek is szerteszéledtek. Mit hoztak azóta az évek? Csak várakozást, szüntelen várakozást, hogy valamelyik rájuk nyitja az ajtót. De nem jöttek vissza. A gyerekek mindig elmaradnak. A kertben két kis fenyőfa ázik. A legidősebb fiú hozta. Meg az a lány, akivel elültették itt, Bálint apó kertjében azon a nyáron. Barna volt az arcuk, a foguk fehér, ahogy egymásra nevettek. Hová lett a nevetésük? Vissza sem jöttek tán azóta, megnézni, növekedett-e a fájuk. Üzenni köll mégis a gyerekeknek. Megint megjönnek a gyerekek. A kis tanyai megállónál szállnak le. Az iskolából jönnek. Úgy, mint régen. Ugorj fel, hékám, a biciklire, az estivel jönnek a gyerekek. Hallod, hé, az órát föl köll húzni. Mindig te húztad föl, mi lesz, ha megáll az óra? Nem tudjuk, mikor ér ide a vonat a gyerekekkel. Csak ez az eső ne esne már. Mintha kisgyerekujjak koccanná-nak oda az üvegtáblához. Nézd itt jönnek. Ne höröggj, félek. Valaki ott áll az ajtóban. „Dicsértessék a Jézus.” Nem, ez egyik sem. Nem ők jöttek. „Rozál, átgýüttem, mondom, a Tamás szemüvegje nekem éppen megtenné. Egyszer kipróbáltam.” Eső cseperész az ablakon, az csak a válasz. Rozál tenyerébe rejti zokogását. A kerítések elmossa ez az eső. Asszonyok lebeg-nek át a hajnali derengésen. A szemük helyén fájdalmasan fénylő, meg-törtésillogású üvegszilánkok. „Ha öltöztetni köll, csak kopogtasson az ablakon... Rozál, ha mosdatni köll, csak verd meg az ablakot... csak kopogtass, csak kopogtass.” Az ablakon mindig kopognak. Valaki mindig kopogtat az ablakon. Csak a gyerekek nem. Elszakadtak, mint levél az ágá-tól. Addig a miéink, míg szárnyukra nem eresztjük őket. Nem kell nekik a szárny sem, amit tőlünk kapnak. Autó röpíti őket. Sietnek, mindig sietnek. Nem érnek rá megállni ebben a kis utcában. Tamásom, hékám, nem köll kimenni eléjük a vonatra. Itt vannak már, pedig az a vonat még meg sem érkezett. Sosem érkezik meg már az a vonat. „Feküdjetek le, gyerekeim.” Csak az esőkopogás a válasz. „Feküdjetek le, ki hova tud.” A két kis fenyő-fa fázósan hallgat Bálint apó kertjében. „A kesztyűd idetedd, kislányom...”

Az eső elállt. Hova szaladtak azok a kisgyerekek? Ki állította meg az órát? Ti is azért jöttek, hogy megállítsátok az órát? Mért szólnak a harangok? Azt kérditek? Én húzatom őket. A harangoknak mindig szolniónk kell. Húzza csak, János bácsi, húzza. Akik alszanak, úgysem ébrednek föl. Az alvók nem tudják, mi az élet, meg a halál. A koporsós mindig ébren van? Egyszer a koporsós is meghal? Ki szól akkor a koposósnak? A kertek is alszanak. A két kis fenyőfa is. Az ablakok is. Eső után hosszan alszanak az ablakok. Az elfutó kisgyerekekről álmodnak. Ti már nem tudtok álmodni, csak álmodni. Mi marad az álomból, ha meg sem tudjuk fejteni? Mért hallgattok? Mindenki megjött, mégsincs egy szavatok? A gyerekek nem jöttek mégsem? Hát akkor kik ezek itt a bőrkabátokban? A gyere-kek rövid nadrágban mentek el, lepkefogó árokparti kóró volt a kezükben, papírsárkány lebegett a fejük fölött a Krivaja-parton. Hogy változhattak a papírsárkányaik papírangyalkákká? Ott lógatják kövér lábacskaikat a fekete kocsí pereméről. Mért szedik le a gyerekek a papírangyalkákat? Hát nem tudják, hogy azok a sárkányaik voltak? Azt mondjátok, úgyis elmossa őket az eső? Hát a ti sárkányaitokat nem áztatta felhőkké? Mégis ragaszkodtok hozzájuk, amikor nem tudtok álmodni, azok után sirtok ti is. Mért csaptok be engem? A gyertyák is csonkig égtek. Ne menj el, öreg párom, sötét lesz estére, ki gyújt nekem lámpást? Ki zárta el előlem a koporsót? Ki beszél? Ki tud itt még beszélni? Azok beszélnek, akik sosem szóltak ablakunkon?

„Olyan apa megy el most közülünk, aki tisztességgel fölnevelte gyerekeit és kenyeret adott a kezükbe...” Nem, nem megy el, azt csak ti mondjátok. Csak a gyász kocsi megy el minden ázott kis udvarról, a halott ittmarad a fűrész mellett, fogja majd gyöngye özvegyi karunkat, ha akácfát fűrészselünk, míg ti villanykályhánál melegedtek, fölsegít bennünket, gyámoltalanokat a göré ajtajáig, hogy le ne csússzunk otromba papucsunkkal, ha fújnak a jeges téli szelek, a halott hajtja be a gyász kocsi után dűledező deszka nagykaput, hogy be ne sározzátok a kesztyűtöket, és kíséri saját magát a kátyús, sáros úton, beszél a ledőlt kerítések fölött: „adjon isten jóreggelt, jó szomszédaim”, aztán beéri a koporsót, fölül az ismerős kocsis mellé, akinek ti a nevét sem tudjátok, beleszí a cigrettájába, mert tegnap este elfogyott a dohányja, beleiszik a poharatokba, figyelmesen elolvassa a koszorúitok szalagját, belefű a zenészek trombitájába, mert csak ő tudja, hogy fáradtak, most szaladtak haza a munkából, aztán segíti a kötelet leengedni és ő dobja be az első göröngyöt a koporsójára, mert azt akarja, hogy könnyű legyen neki a föld...

Elment mindenki, jó öreg párom, csak mi vagyunk ketten a kis szobában, a fiókodban megkeresem az óra kulcsát, föl húzom az öreg fali ingát, mihelyt megtalálom, keresem, nézd, keresem a kulcsot, hogy az öreg fali inga egyszer visszacsalja a gyerekeket...

(És most ott beszélget a keskeny kis akácos utca alacsony házikójában a hallgató ablakokkal, amelyek alól szerteszaladtak a gyerekek, és keresi, egyre keresi az öreg inga kulcsát, amely ott maradt a halott zsebében.)

Őszi librettó

Deák Ferenc

Hogy fú már a dermedt szemű
és szívű ősz...
Felharsan vastagodó bőre a víznek
és egyre szomorúbb
ünnepi koldus vagyok fekete tétlen —
tehetetlen erők lábai alatt,
Fizetetlen bakó
a törvénytörés.
Egyetlen spirális útja van
mely egyre szűkül
utána fénné változik vagy sötétté
és belőlem egyetlen imába lebben
egyetlen szóba, egyetlen névbe: Izabella.
Ó, mennyi erő fúl vergődésbe
ha szeretni akarok
halott ég és tettem-kötelesség
nyomasztó súlya alatt.
Értelmetlenségeket kell vallani
hinni sohasem kezdett, de jóraűtő háborúkat.
És háborúkat, rég kezdetteket
kilátástalanokat tagadni
hogy érte ne vállaljon senki felelősséget.
Ó, ki bocsátja meg nekem
e vészes és részeg szimbólumokat?
Ó, ki érti spirális útját az átváltozásoknak...
Spirális útját az őszi,
dermedt szemű és szívű szélnek
mely fölsikolt
egész a Holdig
tincseim lódtja részeg örvényeibe az égen
tűröm, mint a halott
tűröm, mint az ördög
— Hagyom és nevetem
jóváhagyott isten-fegyverek
hogy öldököltök...

És az ősz örökké valóság már,
 ha orgona nyílik
 kezeimben az ölelő erő
 virágtalan mélységekbe fárad.
 Ha gabonáitok barna sustorgó táblái
 kaszára hajlanak,
 óloméjszakák szívemre fosztják
 mérges csillagpikkelyük...
 Ha a szőlősök láng-levelükkel
 álmodják késes kezeink
 borok tizétől testem
 eretnekként csontra vetkőzik.
 És érted kocogva érkezik a lelkem
 Izabella.
 Havazó születésnapomra
 kérlel egy táncra,
 Ó, de ki zenél?
 Ó, de ki tapsol?
 Ó, de ki nevet?
 Ó, de ki táncol
 teveled?

Részeg dal

Deák Ferenc

Bolond, vén barátok
 ólomra nem gondolnak,
 boros hajukat hajtogatja a szél,
 s a madarak rokkant szárnyakkal kanyarognak
 szédült áramán a Kozmosznak.
 Boros, bolond barátok játszadoznak,
 egyiknek ólom lába van,
 másiknak ólom szeme,
 harmadiknak ólom a koponyája,
 és lepkék repdesnek benne.
 Olmos, bolond, boros barátok játszadoznak:
 levágják jobb kezed,
 nevetnek, védni szedett köveidet
 el nem dobhatod
 s ha vízbe ejtenek,
 hullámok csapódnak fölbed.
 Bolond boros barátok hívogatnak
 boros hajukat hajtogatja a szél,
 szavuk a földre hull
 s józanságukért vénült, alacsonyröptű
 angyalok szavatolnak.

Egy koszorún nem volt szalag

Ivan Ivanji

A hosszú asztal most ravatal volt. És az a szögletes, merev, riasztó valami a takaró alatt: Darkó.

Nem egyszer mondták neki, hol nyíltan, hol burkoltan:

— Hogy tudsz együtt élni egy ilyen vén emberrel?

S enyhe gúnnyal vájkáltak tovább:

— Ha már így van, miért nem vesz el?

A háta mögött, titkon:

— Megfogta magának az öreget. Kiszívja az erejét, s a pénzét is elszedi.

Erre azonban nem számított. Számított? Milyen kíméletlen szó! Vagy ... talán ... tudata mélyén mégis számított? Ezt is tőle tanulta, hogy kutasza a szavak értelmét, mérlegelje a jelentés árnyalatait, elmerüljön saját gondolataiba.

Viszont ez ravatal. Itt nincs többé segítség. Bele kell törődni: Darkó halott.

— Talán jobb is magának, hogy így történt — mondotta neki reggel valaki, de aztán mégis meglepődött a lány fagyos mosollyal keretezett válaszában:

— Igen, igen. Talán jobb is így számomra.

Jobb? Mi az: jobb? Mert ez a „jobb” túlságosan is fájdalomízü. Jó és fájdalom ... Semmi közük egymáshoz, de ha a jót fokozzuk, közel kerül a fájdalomhoz.

— Nem ártana, ha lefeküdnél egy kicsit. Semmi értelme, hogy állandóan itt ácsorogj.

Szó sincs róla. Nenádnak igaza van. S különben is ma mindenkinek szót fogadott. Valóban több volt ez számára, mint amennyit elbírt? Vagy éppen ez adott neki erőt ahhoz, hogy — noha a legfiatalabb volt — a helyzet ura maradjon?

— Látogatók jönnek, Nenád, valakinek itt kell lennie. Ittmaradnál?

Nem esett nehezére tegezni Darkó barátait, pedig tíz-tizenöt évvel, sőt még ennél is többel idősebbek voltak nálánál. Volt ebben a tegezésben valami játék, de benne volt a korosabb férfiak vágya is, hogy összefonódjanak

a lány nem egészen húszéves korával, meg a lánynak az a kívánsága is, hogy úrrá legyen a harcosok, vezetők, nagytestű, bajszos férfiak fölött.

Most mintha óvatosabban hangzott volna Nenád szájából a tegezés:

— Mi mást csinálhatsz? Úgy sem csak a barátai jönnek búcsút venni tőle. Orvos volt... Az emberek azt hiszik, kötelességük eljönni, virágot hozni. Menj csak nyugodtan. Feküdj le, én itt maradok.

Úgy járt-kelt a lakásban, mintha a saját házában volna, pedig nem is olyan régen van itt. Diákszobája kisebb volt, mint a cselédszoba ebben a lakásban, amelyben nem is volt állandó háztartási alkalmazott, a takarító-asszony is csak hetenként háromszor járt be. Darkó nem rendelt odahaza.

— Miért ne lennél a feleségem? — kérdezte többször is, különösen az utóbbi hetekben.

Hát valóban lehetséges, hogy az egész csak fél évig tartott?

A kérdés mindig tréfának hangzott egy kicsit, s ő minden esetben úgy is válaszolt rá, mondván, hogy ezse ágában sincs.

— Hát téged csak azért szerethet valaki, hogy hozzáméjjen a lakásodhoz, meg az operaházi páholyodhoz?

Darkónak sohasem fordult meg a fejében, hogy érdeklődjön, hogyan él a lány, amikor nincsenek együtt. Különben is más dolog kérdezni és más: firtatni valamit.

— Hogy vagy?

— Jól.

— Mit csináltál?

— Tanultam.

— Egyáltalán ettél ma valamit?

— Ettem. (Ez az „ettem” burekot és joghurtot jelentett.)

Elkerülték az igazságot. Mindig csak oldalt fordultak feléje, szembe vele sohasem. S még így is beleütköztek a megszokások falába.

— Darkó doktor szeretője!

Jól tudta, hogy a kolleganői ennél sokkal csúnyábbat is mondanak róla.

— Cukorfalát vagy, de nem szabad ennyit magolnod. Fáradtnak látszol.

Pár perc múlva hozzátették:

— Nem is tudom, ki mondta, hogy tegnap este az Avalán látott. Jó neked, én még sohasem jártam ott.

Én azonban — legalább én — tudom, hogy nem úgy volt, ahogyan gondolták. Nem és nem! Azért sem! Pedig a legnagyobb marhaság, hogy nem úgy volt. És ő? Darkó? Sohasem kérdezte meg a férfit, mit gondol. Megszokta, hogy kitalálja, elképzelje a dolgokat.

— Miért nem veszed el azt a lányt? Különben igazad van! Öreg napjaidra nem akarsz szarvakat viselni. Fölöld le a tejet, csak szedd le a fölét, amíg lehet.

Lehet, hogy azt gondolta, nem akarja lekötni ilyen fiatalon. Lehet, hogy így gondolkozott: hagy csak, a te utad meg az ő útja nem egy irányba vezet. Örülj neki, hogy addig is veled van, amíg másfelé nem kanyarodik. Szívedből, szíveddel háláld meg neki, ne ajándékokkal. Durvaság volna. Ne bánts meg. Valóban: a keze olyan jó volt, amilyen csak a sokat tapasztalt kéz tud lenni, és olyan békés, megnyugtató, amilyen csak a harcot járt ember keze lehet. S érzékeny, mint a sebészé. Vagy a szobrászé.

A redőnyök le voltak eresztve. A nap makacsul betört a réseken, s alkalmat adott a porszemeknek, hogy látható táncot ropjanak.

Ezen a heverőn feküdtek néhány nappal ezelőtt? És ugyanezeket a porszemeket nézték? Ugyanezeket? Azóta a porszívó kétszer végigpásztázta a szobát, és villamoserővel, szavatoltan beszipantott minden porszemecskét, ezek azonban mégis olyanok, persze, ugyanolyanok, s a levegő is ugyanolyan, nyilvánvaló, csupán az a kéz, amely akkor olyan jó volt, tartozik

most valamilyen tárgyhoz, amely most ott fekszik — igen, így mondják — a ravatalon. Azon a napon nemcsak a keze beszélt hozzá, a szavai is neki szóltak:

— Kedves vagy.

Nem szokott ilyen kijelentéseket tenni. Inkább szórakozásról beszélt, a munkájáról, igen, a lány ruháiról, és néha arról is, milyen, milyennek látja. Aznap azonban ezt mondta:

— Kedves vagy.

A lány hallotta, tudta, hogy komolyan beszél, nem tréfál, nem ugratja — és várt.

— Csak hát túlságosan komoly vagy.

Olyan bizonytalan volt! Pedig nem ilyeneknek ismerte. Bizonyára kevesebb volt benne az anyai ösztön, mint a magakorú, s ezért nem volt terhes számára a férfi mindig jelenlévő ereje. Ezért nem hiányzott neki, hogy néha kényeztesse a férfit. Tulajdonképpen csak őt kényeztették, neki kedveskedtek, s talán ezért is volt kemény, hűvös, öreges is egy kicsit, de most, hogy megérezte a férfi bizonytalanságát, amikor szükség volt a gyöngédségére, elárasztotta ez az érzés, egész gyöngédség-hullám tört a jóságos kéz és a levegőben kutató, bizonytalankodó hang felé.

— Ott, az íróasztalban van a végrendeletem. Hátha szükség lesz rá egyszer. Valakinek tudnia kell róla.

Hallgatott. A férfi is csendben volt egy ideig.

— Valakinek tudnia kell róla, azért mondom.

Miért volt ilyen tétova? A lány már szinte tehernek érezte a szívében fölgülemlett gyöngédséget.

— Bocsáss meg, kedves.

S ezzel be is fejeződött.

Később bement a fürdőszobába. Lezuhanyozta magát. Sokáig tartott, mire megengedte a férfinak, hogy nézze. Ebbe egyezett bele a legnehezebben. Az, ami csukott szemmel történt, nem volt nehéz. Lehúnyt szemmel azonban nem lehet mosakodni. Szerette testén érezni a hűvös víz érintését, és a szappan nyomán csúszóssá váló bőrének simaságát. És szerette saját kezének simogatását a testén. Az ő keze keskenyebb volt, és mindig hűvösebb, mint a férfié. S ez a keskeny, hűvös kéz nem egyszer éppen úgy, olyan megnyugtatólag hatott testére, mint a hideg víz és a szappan. Kívánta magán érezni a saját kezét, és szégyellte ezt az érzést. Később mégis engedett a férfi kérésének, mert — mert mindig olyan kedvesen, gyöngéden tudta kifejezni, amit kívánt. De akkor is nézte a férfit, amint a fehér ajtófélfának támaszkodva bámulta minden pórusát. Becsületes volt önmaga iránt, nem csalt, nyíltan nézett a férfi szemébe, nem tetette magát, hogy nem látja, tudomásul vette, hogy jelen van, és ennek ellenére mosakodott. Jólesett neki azonban, hogy a férfi sohasem tett célzást, hogy — mondjuk — bezappanozná a hátát. Tudta, jól tudta, hogyan lehet elkerülni az ízetlenkedést. Megelégedett azzal, hogy jelen lehetett. Igazán megértő volt.

— Valakinek tudnia kell róla.

Természetesen.

Nenádnál voltak tegnap este. A férfiak kártyáztak. Az asszonyok nehezen találtak számára is közös beszédtemát. Kénytelen-kelletlen színházról kezdtek beszélni, majd az egyetemről, a tanulásról esett szó. Tisztes polgári nyelven.

— Polgár elvtársak — így emlegették Darkóval az effajta embereket. Meg is örült hát, amikor Darkó úgy fél tíz tájban feléje fordult:

— Menjünk?

— Mi van veled? Nem jól vagy? Agyonfárasztod magad!

A lány — ahogy szokta — hallgatott. Csak akkor lepődött meg, amikor Darkó, az utcára érve, taxi után nézett. Máskor mindig azt mondta, hogy

szeret járkálni az esti utcákon. A taxiállomáson egyetlenegy autó, egy kiszolgált öreg Ford állt. Várta, hogy a férfi tréfás megjegyzést tesz a rozszant kocsiára, vágyott egy derűs szava után. S ekkor vette észre arcának kemény feszülését. Megfogta a kezét, és eszébe jutott a délután, a porszemek tancától látható napsugarak.

Szilárd léptekkel ment a szobába, amelyben a ravatal állt. A koszorúk illatának már súlya volt. Odalépett a gyertyákhoz, tett-vett valamit.

— Nyilvános helyen kellett volna fölgravataloznunk. A tisztí otthonban. Nem is tudom, hogyan történt, hogy minden ilyen szerény... Pedig megérdemelte volna.

Nenád észrevette, hogy a lány nem hallgat rá. De azért unszolta:

— Miért nem fekszel le?

— Dolgom van, láthatod. Különben, ne törődj velem.

Azután mégis visszatért a másik szobába. A heverőhöz, a napsugarakhoz, a porszemekhez. Ahogy tegnap este hazaértek, a férfi megkérte, hogy vesse meg az ágyát. És, habár ennél többet nem mondott, a lány megértette, hogy komoly a dolog. Keveset beszéltek.

— Kinek telefonáljak? — Csak ennyit kérdezett.

— Petrovićnak meg Repernek. A telefonkönyvben megtalálod a számukat.

Nem kérdezte, miért hív idegen orvosokat, az iránt sem érdeklődött, miért hívat kettőt. A férfi dolgozószobájából telefonált. Azután széket húzott a heverő mellé, és nyíltan megkérdezte:

— Mi bajod van?

— A szívem.

— Sohasem beszéltél róla.

— Tífuszom volt.

— Ezt tudom.

— A tífusz sokszor tönkreteszi a szívet. Hanem, keresd elő az orvosi táskámat. Ott van a dolgozószobámban.

Nem mondta, hogy „kérlek” vagy „légy szíves”. Fél év? Egy élet. De nem ez a fontos. Figyelmesen nézte, amint óvatosan injekciót adott önmagának.

Megérkezett a két orvos. Észrevette, hogy Darkó — pedig csaknem mindenkit tegezett — ezeket „kedves kollégának” szólította, és mindkettőt magázta. Gondosan megvizsgálták, előbb az egyik, majd a másik, meghallgatták az ő diagnózisát is; csóválták a fejüket. Azután a heverőhöz húztak két karoszéket. Felőle senki sem kérdezősködött. Jelen volt, háziasszony-e, lány-e, asszony-e — mindegy. Pálinkát szolgált föl, aztán meghúzódott a sarokban. A férfiak a mentőállomásról beszélgettek, s a nemlétező mentőautókról. Csupa olyan dologról, ami őt nem érdekelte.

— Elnézésüket kérem, hogy fölöslegesen fárasztottam önöket! — mentegetőzött Darkó végül.

— Ugyan, ugyan, kedves kolléga. De hiszen természetes — szabadkoztak illedelmesen mindketten.

Úgy látszott, minden rendben volt. Akkor is, amikor ő kiment az előszobába, hogy behozza a két orvos felöltőjét, s akkor is, amikor magukra vették kabátjukat. Darkó a heverőn ült, teljesen egészségesnek látszott, de ami ezután történt — Darkó teste görcsösen összerándult, eldőlt az ágyon, doktor Reper odaugrott hozzá, doktor Petrović kapkodva nyitotta föl a táskáját, mindketten buzgógn dolgoztak Darkó testén, mélyen a szívébe szúrták egy injekciós fecskendő tűjét — mindez természetellenesnek, logikátlanak látszott, torzán, neveltségesen hatott. A lány továbbra is ott állt a sarokban, ahol egész idő alatt meghúzódott, és nem fogta föl, hogy Darkó halott, s mindaz, amit a két orvos csinál, már csak formáság, és doktor Petrović is inkább csak a rend kedvéért kérdezi meg:

— Hívjunk mentőkocsit?

— Minek? Nincs értelme, kollégám. Csak fölösleges kellemetlenséget okozunk itt is, meg a kórháznak is. Inkább hívjunk még valakit ide.

Futkosás, telefonálgatás, és senki sem kérdezte meg tőle, miért is van ott, és tulajdonképpen kicsoda. Nenád valóban hasznossa tette magát, mindent elrendezett, értesített mindenkit. A lány, otthon tett-vett, kávéfőzött, szendvicseket csinált, időnként azonban egyre csak egy szót ismételt magában: ravatal. Az asztal most ravatal volt, s az a valami rajta Darkó. S ezt szüntelenül ismételtetnie kellett.

— Kérlek... — Persze megint Nenád. — Elintéztük a temetést. Holnap délelőtt tíz órakor lesz. Most már valóban nincs értelme, hogy másutt ravatalozzuk föl. Innen temetjük. Mindent elrendeztem. Távirotasztál a nagybátyjának? — Ezt a kérdést tétovázva tette föl, nyilván tagadó választ várt, készen arra, hogy napirendre térjen a dolog fölött.

— Még reggel sürgönyöztem. O az egyetlen rokona.

— Úgy látszik, tényleg ismered Darkó minden ügyes-bajos dolgát.

— Ismerem.

— Hát akkor... de majd később beszélünk erről. Csak ez múljon már el. Azt hiszem, helyesen teszem, ha az ő nevében intézkedem, hiszen földiek voltunk és... mindig jóbarátságban éltünk...

Az előszoba ajtaja megcsikordult.

— Ráérünk erről később is beszélni. Nézd meg, ki jött.

Szót fogadott neki. A napsugárral teli szobában most nem látszottak a porszemek.

— Hagyott végrendeletet.

Bement a dolgozószobába, kihúzta a fiókot. Lepecsételt boríték volt benne. Fölvette az asztalról az öngyújtót, és a cserépkályhához lépett.

— Kimaradt a jóból, mint... Meghalt, mielőtt a nyakába varrhatta magát. Úgy kell neki!

Tisztán hallotta, kolléganői nevetését. Arcukat is látta.

— Jaj, édesem, hát hogy történhetett ez veled? Erős, egészséges, fiatal ember és... vége. Mennyivel volt idősebb nálad? Csak tizenhat évvel? Ccccc!

Es hallotta a ki nem mondott kérdést is:

— S mi volt neked mindebből? Az az esőköpeny, meg az a kis selyemruha? Csak? Szegénykém...

Meggyújtotta a borítékot. Ismerte Darkót. Másnak úgy sem beszélt a végrendeletről. Egy pillanatra mégis megijedt. Szabad ezt tennie? Biztos, hogy mindenét ráhagyta? Különben nincs joga elégetnie. Hátha hagyott valamit a Pártra, valamilyen egyesületre, kórházra.

— Az íróasztalban van a végrendeletem.

Nézze meg, olvassa el? Szükségtelen. Fél év? Egy élet?

— Talán jobb is magának, hogy így történt.

— Igen, igen. Talán jobb is így számomra.

Kezébe fogta a papírvágó kést, és beljebb lökte a borítékot a kályhába, hogy a sarka is elégjen. Szóljon Nenádnak, mielőtt elmegy? Illenék. Törődik is vele, mi illik, mi nem. De hiszen Nenád azt sem tudja, mi hol áll a házban! Boldoguljon, ahogy tud. Hátha azt hiszi, hogy valamit magával vitt? Higgye! Eppen annyira nem számít, mint ahogyan az se fontos, amit a lányok mondanak róla: „Kimaradt a jóból...” Az a valami ott kinn, nem Darkó. Nyugodtan mondhatja, hogy Darkó nincs többé. Nyugodtan és határozottan mondhatja. Nem: embólia. Nem: tifusz utáni agónia pectoris. Nem: hirtelen meghalt. Hanem egészen egyszerűen, biztosan, cáfolhatatlanul: Darkó nincs többé. Fél év? Egy egész élet?

Szofka nagysám csodálkozva tapogatta a köpenyt, meg a ruhát.

— Bizományba, kiscsibém? Mi ütött magához, ilyen szép holmit...

— Kérem! Mennyit ér?

— Hát várjunk csak... A köpenyért megkaphat öt-hatezret, esetleg többet is. A ruha... finom anyag.. hármat biztosan megér. A maga helyében, kisasszony, én nem adnám el. Ha újat akar venni, kétszer annyit kell fizetnie...

— Adjon ötezret az egészért.

Szofka nagysám elhallgatott. Ilyen alkalmat nem lehet elszalasztani.

A virágkereskedésben még könnyebben ment. Azok az emberek, akiknek minden nap a halállal van dolguk, nem szoktak csodálkozni.

— Meglesz, kérem, meglesz. Nagyon szép koszorút készítünk ötezerért. És mit írjunk rá, kérem?

— Mire?

— A szalagra.

Erre nem gondolt. Darkó meg ő valóban nem sokat beszélgettek.

— Nem kell. Nem kell szalag. Anélkül is lehet hoszorú, nem? Csak sok élővirág legyen benne.

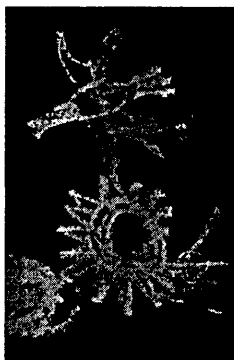
A halállal foglalatосkodó emberek mégis elcsodálkoztak az élővirágból font, szalagtalan koszorún. A többiek, a barátok, elvtársak és polgárok azonban észre sem vették. Sok szalagos koszorú volt ugyanis.

Bodrits István fordítása

Keserű asszony

Florika Stefan

A keserű magány szavai megbilincselte kezek
lefejttem róluk a bilincset
hogy szabadabban ölelhessem
a szememben rózsaként nyíló
világokat
Mert nem tudom sem azt hol kezdődöm
sem azt hol érek véget
s azt sem, siratni kell-e
a világ még egy gyermekkorát és ifjúságát
egy háborút a kenyérfalatban
és sírni kell-e még egy mosolyt
amikor úgysem hagyom majd örökölni
Keserű asszony vagy mondom magamnak
amíg egy világ halad el melletted
a rumba és a rock and roll ütemére
köpj az egészre
nincs ott egy szemernyi sem a te fájdalomadból
sem az egészség évtizedeiből
Nem az idő csalt meg
csupán az emberek vonultak illendőbb testtávolságra
és hűtlenné lettek útközben egy-egy álomhoz
Keserű asszony vagy mondom magamnak
de még meg tudsz remegni a virág
és a nap előtt
amikor úgy köszönt be otthonodba
mint a legkedvesebb ember.

Ez én vagyok

Florika Stefan

Csak az az ösvény hosszú amelyen járok
élem a sorakozó naptártalan éveket
és keltezetlen szerelmeket
Csak az az ösvény hosszú amely önmagamig vezet
Ez én vagyok köröskörül csak árnyak
Ez én vagyok mutassatok rám ujjal
Virágzom míg ti szabályos rendben vánszorogtok
Virágzom és már nem vagyok ott a dalban
vagyok más emberekkel egyazon nap alatt
vagyok más emberekkel egyazon utcákon
Menjetelek tovább gyanakvással telt karaván vagyok
és szakadék hová az illedelmesek nem szállnak alá
Oh hogy alusztok míg fáradtan faragom magam
farigcsálok csak egyre s a szavak elhagyják otthonomat
ember vagyok s önnön szívembe marok
Bölcsességeitek nem állíthatja meg áradásomat
mert a nagy hazugságok nem fénylenek a nap alatt!

Az élet az innesső oldalon van

Florika Stefan

Most már tudjuk az élet mindig az innesső oldalon van
ahol a napokkal és a mosollyal egybeverődünk
s a halálnak mindig nagy öklöt mutatunk fel
s a bánatnak mindig egy-egy gyerekünket
Most már tudjuk, nem az ürességbe hívó
költőzkodésekért vagyunk itt
A sírás minden völgyét
tulajdon szemünkkel fűrésztöttük
a sírás minden völgyét
tulajdon napunkkal sugarztuk be
Most már ismerjük minden útrakeléstek titkát
A halál vár benneteket a velünk történő végső találkozáson.
Még egyszer hátunkat fordítjuk felétek
arcunkat pedig a madaraknak amelyek tájainkra
és gyerekeink kezére szállnak

Fehér Ferenc fordításai

A szamár

Georges Govy

Joaquin maga elé meredt. Balszeme félig lehunyva, a jobb meg tágranyílván: lesben, kereken és feszülten, mintha éppen most készülne elhagyni üregét.

Carlos összeszedte azt a pár csepp nyálat, ami még a szájában száradt és ünnepélyesen kiköpött.

— Szeretnék vízfordó lenni, olyan, mint te.

— Igen — mondta Joaquin.

Két lépésnyire tőle Blanco állt, a szamár. Szép, puhaszórú állat. Carlos hozzálépett és megsimogatta remegő farát.

— Hagyd Blancot, hagyd békén a szamaramat! — szólt rá az öreg Joaquin.

— A te szamarad! A te szamarad!

Joaquin fabódéja előtt ült egy összehajtogatott zsákon. Megkopogtatta falábat.

— Egy szép napon a tiéd lesz. Neked ígértem.

— Haláloed után — mondta keserűen Carlos.

Joaquin ráhagyta:

— Haláloed után.

A nap, mint egy dühös kakas, az égbolt tetején ágaskodott, s tollai alatt ijedten görnyedezett az andalúziai föld.

Carlos újból megforgatta nyelvét kiszikkadt szájában, rántott egyet hosszúszerű nadrágján, amely minduntalan lecsúszott a derekáról és egészen elta-karta gumicipójét.

— Hát aztán mikor szándékozol meghalni?

— Nem tudom — felelte kitérően Joaquin —, talán két-három év múlva. Carlos vállat vont.

— Nem hiszek én neked. Ti öregek sehoogy se tudjátok rászánni magatokat, hogy elmenjete. Nem úgy van az nálatok, mint nálunk gyerekeknél. Mi gyorsan elmegyünk. Nézd csak Matias, a San Diego-köz vak koldusát. Még a télen meg kellett volna halnia. Mindenki elkészült rá: a felesége, az orvos, a pap is, aki meggyóntatta. És mi történt? Még ma is él.

— Hát ez igaz — mondta Joaquin. — Matias él. Megszűnt a köhögése is. Az arca is kiszínesedett, olyan mint a félig-érett paradicsom.

— Az öreg Anton, Pepito nagyapja — folytatta Carlos válaszra sem méltatva Joaquin szavait —, őnéki is meg kellett volna halnia. Már néhány hónapja. Aki görnyedt hátát látja és viaszfejét, azt hiszi, máris halott. Fia megrendelte a koporsót. És mit csinál Anton? Meghalt? Dehogy! Befeküdt a koporsó-jába... hogy kipróbálja és kész!

Joaquin elfojtotta mosolyát.

— No látod, ez azért van, mert mi öregek bölcsék vagyunk. Nehezen szánjuk rá magunkat a nagy útra. Csak azt ismerjük, amit elhagyunk, de hogy mit találunk ott, ahova megérkezünk, azt senki se tudja.

Hervadt ajkára kicsi, fukar mosoly ült és hozzátette:

— Tehát újból és újból megfontoljuk. Így van ez, Carlos!

— Tréfálkozol velem — mondta türelmetlenül Carlos. — Nekem még sok mandulát kell eladnom. Úgy kell siklanom a vendégek asztalai között, mint valami tolvajnak és tűrni, hogy a pincérek kikeressenek. Vízhordó szeretnék lenni! Te már öreg vagy. Nem tudsz elég gyorsan járni a falábadal. Nem sokat keresel. Add nekem Blancot, míg élsz! Mindennap átadom neked keresetemet felét.

Joaquin mintha gondolkozott volna az ajánlaton. Kitépett füléből két szürke szőrszálat és figyelmesen vizsgálgatta őket.

— Nem — szólt végül. — Amíg élek, nem. Halálom után megkapod. Mindig is így mondtam neked.

Balszemét egészen lehunyta és így folytatta:

— Azt mondd, vízhordó szeretnék lenni. Ehhez nincs szükséged Blancora. Az én időmben...

— A te időben! — üvöltötte Carlos. — A te időben! De ma már nem bátoron utaznak az emberek, hanem vonaton, autón, repülőgépen. És a vízhordók sem nagy korsókban, a hátukon cipelik a vizet. Szamaruk van!

A düh elvakította. Minden okossága elhagyta:

— Te is eleget sírtál, amíg kikönyörögted ezt a szamarat. Milyen boldog voltál, amikor a városatyák, hogy lerázzanak, odavetették neked Blancot, mint a kutyának a csontot.

— Mint a kutyának?! — ordította Joaquin. — Nekem nem kellett sírnom ezért a szamarért. Ajándéku adták, te kis fattyú! Mégpedig beszéd kíséretében! Én harcoltam Spanyolországért, bizony!

— Igen — mondta Carlos. — Ez igaz. Te harcoltál Spanyolországért. Elvesztetted a lábadat. De ne próbálj megakadályozni abban, hogy...

Joaquin gyorsan lecsatolta csonkjáról a falábat és hevesen megrázta:

— Azt hiszed, hogy egy láb, egy húsból és csontból való láb nem ér meg egy buta szamarat? Felelj!

— Nem tudom — felelte Carlos sötéten. — Sose jártam még falábon.

Kissé elfordítva tekintetét az öreg Joaquinról, így folytatta:

— Te harcoltál a háborúban, tudom. De élsz. Sőt még szamarad is van. De vannak mások...

— Kik azok a mások? — kérdezte csípősen Joaquin.

— Mások! — ismételte makacsul Carlos.

Joaquin egy percig hallgatott.

— Mások! Azok a rokonaid, akik Spanyolország ellen harcoltak. Ezért vagytok nyomorban.

Fogta a falábat és gondosan egy kőre helyezte maga elé.

— Menj már innen — szólt rá hirtelen. — Untatsz. Tiéd lesz a szamar. Álom a szavam. De a halálom után.

Carlos szó nélkül otthagyta az öreget.

A lenyugvó nap aranyesővel öntötte el Lopezek barlanglakásának bejáratát. Carlos megállt és Luis öccsét kereste. Luis a fűgefa alatt játszott egy kiskutyával. Odanyújtotta neki mutatóujját, s amikor a kis állat bekapta, lassan fölemelte a földről.

Luis egész ruházata egy ócska vászonnadrágból állt. Karján két ezüst karkötő fityegett. Meztláb volt.

Carlos fűtyentett. Luis otthagyta a kiskutyát, megigazította karkötőit és bátyja felé futott.

— Beszéltél az öreggel? — kérdezte.

— Igen. Nem adta Blancot.

Egy pillanatra elhallgatott és felháborodva hozzátette: — És csak két-három év múlva akar meghalni.

Luis lehorgaszította fejét.

— Tehát el kell kezdenem veled munkát.

— Igen.

Carlos kerülte öccse szemrehányó tekintetét.

A távolban Granada pöffeszkedett a naptól fehéren izzó fakó égbolt alatt kertjeivel, szökőkútjaival, cifra templomaival, fehér teraszaival, rózsáival, ciprusokkal szegélyezett sétányaival, Alhambrájával. Mintha csúfólódott volna Carlossal. S ő sóhajtott.

Egy kis aragóniai fészekben született, reménytelenül csúnya volt és szegény, s arról álmodozott, hogy egy napon majd bosszút áll ezen a gögős városon mindazokért a megaláztatásokért, amelyeket el kellett szenvednie. Ha majd ő valami csoda folytán gazdag úr lesz, s egy fenéges autóban végigszáguld Granada utcáin... Vagy pedig az „Alhambra Palace” erkélyén állva szórja majd a tömegnek a tiz, húsz és száz pezetákat...

Luis viszont békére vágyott. Idegenkedett a harctól. Szívesen képzelte el magát valami kolostorban. A patio virágait öntözte vagy hűvös boltívek alatt sétált rózsafűzért morzsolgatva. Olyan

Sáfrány Imre illusztrációja

világtól elzárt kolostorban, amelyet Bonifáció atya írt le, miután többnapos böjt után lesoványodva, égő szemekkel, lemondott a puha ágyról is, a kőlapokon aludt és kárhozottnak mondta magát, legnagyobb kétségbeesésére Luis anyjának, aki a háztartást vezette.

— Szerzetes szeretnék lenni — jelentette ki Luis.

— Bonifáció atya egészen elcsavarta a fejedet — válaszolta Carlos és kiadta a parancsot: — Inkább nézd meg anyát.

Lopezné egy vaságyon feküdt a barlang második helyiségében. A félhomályban nem látszott az arca, csak hosszú, sovány nyaka. Fekete blúz takarta lapos mellét. Szoknyája szintén fekete volt és egészen a bokáig ért. Dagadt és csúf bokái voltak.

Carlos tekintete anyjáról a falon függő pilári Szűz képére siklott. Szép volt és gazdagon volt díszítve ez a Szűz, úgy élt a barlangban, mint egy gögös, közböcs idegen. Meghökkenett és kétségbeesett Carlos. „Soha egy ujját se fogja megmozdítani, hogy segítsen rajtunk” — lázadozott magában.

— Mama, ma este magammal viszem Luist.

— Nem — mondta Lopezné és meg se mozdult az ágyon. — Az öcséd még gyerek.

— Hétéves lesz.

— A hétéves is gyerek — ismételte Lopezné.

Carlos nem hagyta magát:

— Én is hétéves voltam, amikor mandulát kezdtem árulni.

— Te sohasem voltál igazán gyerek.

— A lábod tele van vízzel — szólt váratlanul Carlos. — Nem vezetheted tovább a háztartást. Luisszal megégyeszer annyit kereshetek. Ott fogod hagyni Bonifáció atyát. Pihenni fogsz. Talán meg is gyógyulsz.

Sarkon fordulva intett Luisnak és kimentek a barlangból.

Az asszony megtapogatta dagadt bokáit, aztán szemét lehunyva a fal felé fordult. Eltűntek már az utolsó napsugarak, melyek a barlang bejáratán táncoltak. Az árnyak leszállva a falakról a földes padlón imbolyogtak, majd sötét fátylakkal jótékonyan betakarták a kinyújtózva fekvő asszonyt és dagadt bokáit.

A két kölyök egymás mellett bandukolt. Egy cifra macska csatlakozott hozzájuk. Pedro, a koldus, gépiesen feléjük nyújtotta tenyerét, aztán felismerve őket, visszahúzta. Egy ablakból egy gitár röptette sóhajait az estébe.

Egy kis szatócsbódé előtt megálltak. Carlos egy görögdinnyét vett, meg kenyereket. Alighogy leültek a padra, máris féltucat rongyos gyerek fogta körül őket. Nem vették le szemüket a dinynyéről.

— Mit néztek rajtunk? — kérdezte Carlos és étvágát vesztve felállt.

— Gyere — szólt Luisnak. — Majd lent eszünk, távol ezektől az éhenkórászoktól.

A Sacro Monte-ről leereszkedett az éjszaka s rátelepedett Granadára. Súlyos, fojtó volt az augusztusi éj. Granada összezsugorodott, lassanként elvesztette fénylő körvonalait, s mint nemlétező gigászi növény, mely a vihar kö-

zeledését érezve, girbe-görbe ágait visz-
zahúzza, Granada is bevonta, maga
felé húzta elsötétedett utcáskáit.

A két kisfiú leereszkedett az Albai-
cin-ről a Plaza Pinedára. Egyelőre még
óvatosan távoltartották magukat a ven-
dégek asztalaitól. A dobogón Miguel, a
táncos, cipósarkait csattogatva hívta
magához a táncosnőt, aki röpdőső alsó-
szoknyaival egyre csak távolodott tőle.
Miguel hiába ismételte hívását. A
fiatal táncosnő, mint valami felhúzható
baba, egyhelyben forgott. Miguel ösz-
szeráncolt homlokkal, összeszorított szá-
jával, lassan és fenyegetően közeledett
feléje.

Carlos tekintetével megkereste öccsét.
Egy asztal alatt, a porban aludt.

— Kelj fel! — szólt rá.

Majd gorombaság nélkül megrugta.

Luis ásitva és szemét dörzsölve föl-
kelt.

— Nézd csak, hogy kell ezt csinálni.

— Nézem — mondta Luis.

Carlos körülnézett, s látván, hogy a
főpincér a kávéház belsejében tartózkod-
dik, hanyagul a szomszéd asztal felé
tartott. Letett rá egy szem mandulát,
mosolygott és a másik asztalhoz ment,
letett rá egy szemet és így tovább. Ami-
kor a zacskóból kifogyott a mandula,
visszament öccséhez.

— Most várjunk. Amíg megrágnak.

— Miért adtál nekik mandulát?

Carlos kuncogott.

— Miért? Ha elég lenne a kínálás ah-
hoz, hogy megvegyék, akkor minden
granadai fiú mandulával kereskedne.

Intett egy kis púpos cipőtisztítónak,
aki a vendégek lábát vizsgálgatta.

— Hogy megy az üzlet?

— Sehogy! — vetette oda epésen a
cipőtisztító. — Ezek a disznó külföldiek
már csak néhány szíjból álló lábbelit
viselnek. Nincs rajtuk semmi fényesí-
teni való! Nemsokára már meztláb fog-
nak járni, hogy megtakarítsanak egy
pezetát.

Letette nagy fekete dobozát a földre
és zsebében egy kis dohány után kez-
dett kutatni. Púpja ügyetlenül ugrándo-
zott koszos zubbonya alatt.

— Az ötödik asztalnál ülő hölgy meg-
ette a mandulát — jelentette Luis.

Carlos fogta tálcáját, átlépett az útjá-
ban ülő púposon és a Luis által meg-
jelölt asztalhoz ment.

— Asszonyom — mondta udvariasan
—, ön megkóstolta a mandulámat. Hogy
ízlett?

— Pompás volt — mondta az asszony.

— Köszönöm, kisfiam.

Carlos hülyén érezte magát. Azok,
akik megették az asztalukra tett man-
dulát, rendszerint vettek egy zacskóval:
ez szinte szabály volt. Csak ez a hölgy
hitte, hogy Carlos aiándékba adta neki
a mandulát. „Hódolatom jeléül talán”
gondolta keserűen. — „Meg kell neki
mondani, vegyen tőlem legalább egy
egypezetás zacskóval.”

De nem szólt semmit. A lovagiasság-
tól ösztökélve, amely ott szunnyad
minden spanyolban, fogta tálcájáról a
legnagyobb zacskót, a hárompezetását,
és szertartásosan az asszony kesztyűje
és táskája közé tette. Aztán elindult.

— Hej! — szólt rá a férfi, aki ugyan-
annál az asztalnál ült. — Te árulod,
vagy pedig ingyen osztogatsz a mandu-
láidat?

Carlos visszafordult. Napsütötte arcú
férfi volt, nagy tő díszítette nyakken-
dőjét. Vastag szivar lógott a szájából.
„Délamerikai” gondolta Carlos.

— Árulom — mondta. — De ha ne-
kem úgy tetszik, akkor odaajándéko-
zom. Ingyen adom.

— Kis szemtelen, nem kellene a
piszkos manduláid! — kiáltotta az asz-
szony.

Arca most csúf és közönséges volt. El-
kapta a mandulás zacskót és Carlos
tálcájára dobta.

Az amerikai mondott valamit egy
Carlos számára ismeretlen nyelven. Az
asszony lecsillapodott, de azért csúnya
maradt és szeme égett a haragtól.

A férfi Carloshoz fordult.

— Nem kell komolyan venni. Tudod,
ez a hölgy nagy színésznő. A nagy szí-
nésznőknek pedig — tette hozzá Carlos
füléhez hajolva — nincs mindig nagy
eszük is. Én majd megfizetem neked a
mandulát.

De elfelejtette megtenni. Súlyos te-
nyerét a fiú vállára tette.

— Én filmeket gyártok, tudod mit
jelent az?

— Természetesen — válaszolta Car-
los. — Bizonyára jó mesterség.

— Szeretnél filmen szerepelni?

— Az attól függ...

A férfi mintha gondolkodott volna.

— Én ugyan már felvettem egy fiút,
de butának látszik. Nem tudja megszok-
ni a Jupiter-lámpákat.

— Én bizonyára könnyen hozzászok-
nék.

— Igen — mondta a férfi. — Na jó,
gyere el holnap! A Plaza de Gracián
felvételezünk. Tudod, ugye, hol van.

Gyere holnap nyolc óra előtt, aztán majd meglátjuk. És hozzá magaddal egy szamarat.

— Szamarat?... De nekem nincs szamaram! Ha volna, akkor nem árulnék mandulát.

— Hát bizony ez így elég komplikált — mondta a férfi. — Mert a másik fiúnak saját szamara van. Kérj valahol kölcsön egyet félnapra. Nem fogod megbánni, ha majd megkapod tőlem a pénzt.

Azután ügyet se vetve többé Carlosra, felvette az asztalról a hölgy legyezőjét. Hol kinyitotta, hol becsukta.

Carlos visszament a helyére.

— Az az öreg hölgy a negyedik asztalnál, balról, megette a mandulákat — mondta Luis. — A franciák is annál a hátsó asztalnál.

— Jól van — mondta Carlos szórakozottan.

Leoldotta tálcáját és öccse nyakába akasztotta.

— Eredj — biztatta. — És igyekezz behajtani rajtuk a hárompezetás zacskó árát.

Luis kis ideig egyhelyben topogott, majd mint a pórázától megszabadult kiskutyá, eliramodott.

Az éjszaka egyre közeledett. Már forró karjai közé szorította a Plaza Mariana Pinedát.

Carlos letörölte az izzadságot, amely már az álláról csöpögött. „Szamár...” — ábrándozott. „Szamár! Joaquinnak kölcsön kell adnia Blancot. Vajon most hol lehet?”

Joaquin a tér másik oldalán, két vízescorsója mellett állt. Hátát neketette egy fának, az eget vizsgálta, amelyre megszámlálhatatlan csillag szövevényes ábrát rajzolt. Mögötte Blanco kapargatta csöndesen a földet. Időnként türelmetlenül megrázta szép fehér fejét, mintha valami makacs emléket akarna elűzni, vagy talán számai sorsán tűnődött.

Carlos letelepedett Joaquin mellé.

— Úgy látszik, nem valami sokat törődsz a vevőiddel — mondta bevezetésképpen.

— Se többet, se kevesebbet, csak éppen annyit, amennyit a vevők törődnek velem — válaszolta Joaquin.

— Nem adnál ide a szamarat? — folytatta Carlos.

— Amíg élek, nem.

— Hát akkor add kölcsön. Csak holnapra add kölcsön, Joaquin.

— Mit használna az neked, ha egy napra tiéd lenne Blanco? — kérdezte színlelt jóakarattal Joaquin.

Carlos legyőzve Joaquin iránt érzett haragját, megfontoltan elmagyarázta, hogy mit szándékozik tenni. Joaquin egy hosszú percig gondolkozott s megkérdezte Carlost, mennyit remél kapni az amerikától. Utána kijelentette:

— Nem.

Levette falából a kisszékről, ahol pihentette és a másik mellé tette.

— Blanco nem szeretheti az ilyesmit, biztos vagyok benne — tette hozzá.

Dobogó szívvel, öklöbeszorított kézzel otthagya Joaquin, aki újból az eget kezdte vizsgálgatni.

Luis újból egy üres asztal alatt taláta. Mélyen aludt. Egyik tenyerével szemét védte a neoncsó éles világításától, a másikban néhány pénzdarabot szorongatott.

Carlos ismét munkába állt. De lelke máshol járt. Képzeteiben Blancot látta. Blanco szép fejének képét minduntalan Joaquin csúnya vén fejének és falábnak képe váltotta fel. A faláb, szíjain ide-oda hánykolódva, mintha nyikorogva nevetett volna rajta.

Carlos igyekezett képzeletének képeit elűzni és gépiesen maga köré nézett.

Az üzletvezető éppen egy kislányt vezetett egy szabad asztalhoz. A kislányon madeira ruha volt, bő szoknyája alatt keményített csipkészerű alsószoknya. A fiún bársonyruha, nyakában aranylánc, rajta medalionok. Méltóságteljes volt és szemelláthatóan igen elégedett önmagával. Mögöttük, mint két tudós kacsa, a nevelőnő meg a dada totyogott.

A fiú megállt és intett Carlosnak.

— Adj egy zacskó mandulát — szolt nyafogó hangon.

A két kacska kórusban kiáltott:

— Add gyorsan azt a zacskót. Ne várasd az úrfit!

A kislány is megállt és úgy nézte Carlost, mint egy ismeretlen rovar, akit úgy beburkoltak a durva posztónadrágba, hogy még a lábafeje se látszott ki, se a fűzőnélküli gumicipője. Hideg tekintete alatt Carlos lehajtottá fejét. Aztán egyszerre csak felkapta és a vendégek megrökönyödésére kiabálni kezdett:

— Pokolba az úrfival! Pokolba egész Granadával!

Leakasztotta nyakából a mandulástálcát és földhözvágta. Aztán megkeverte öccsét, aki az igazak álmát aludta.

— Kelj föl, hazamegyünk.

Egy csöppnyi olajmécses világította meg a barlang belsejét. Luis lefeküdt és rögtön elaludt. Mellette Carlos kinlódott, nem jött álom a szemére. Hajnalban úgy tűnt neki, mintha a pilári Szűz elhagyta volna a képkeretet és feléje közeledne. Dobogó szívvel, nagy szemekkel meredt a falra. A Szűz nem lépett ki a keretből, de nézte őt. Követelő, hideg tekintete a Pineda téri kislányra emlékeztette. Hirtelen gyöngének és rettenetesen bűnösnek érezte magát.

— Ó, Szűzanyám! — motyogta. — Segíts rajtam! Hisz még csak tízéves vagyok. Tízéves és hét hónapos. És clyan sovány vagyok. A múlt évben vörhenyem volt. Ugye, emlékszel? A gumicipő is bosszant, minduntalan elvesztem a fűzőjét. És nagyon melegem van a posztónadrágban.

Aztán elhallgatott, alattomosan a Szűzre nézett. De semmit se tudott leolvasni arcáról. Nem tudta, hogy fogalmazza meg a kérését.

— Te osztasz minden jót itt a földön... — kezdte, ösztönösen Bonifáció atyát utánozva, aki így imádkozott a templomban. — Támogass erős, jótékony kezdeddel...

Majd újból megállt.

— A te olyan szép és oly fehér kezdeddel...

Hirtelen megijedt, hogy a pilári Szűz azt képzeli majd, hogy csodát kíván tőle és megharagszik rá.

— Ó — mondta hirtelen —, én nem is akarok olyan nagy dolgot. Csak egy szamarat adjál nekem. Add Blancot, az öreg Joaquin szamarát.

Lehajtott fejjel, visszafojtott lélegzettel várta a Szűz válaszát a barlang csendjében. Végül úgy tűnt neki, mintha egy kemény, de mégis dallamos hangot hallana:

— Legyen kívánságod szerint, Carlos, neked adom az öreg Joaquin szamarát. Menj el érte.

— Köszönöm — rebegette a fiú. — Köszönöm! Ha majd gazdag leszek, kápolnát építtetek a tiszteletre. Spanyolország legszebb kápolnáját!

Carlos megragadta Luis karját. Luis a szemét dörzsölve, durcásan folytatni akarta az alvást.

— Ébredj! — súgta Carlos. — A pilári Szűz nekem adta Blancot, az öreg szamarát. Menjünk érte.

Luis felült a fekhelyén.

— Noked adta Blancot? — kérdezte hitetlenkedve. — Tehát én elmevetek szerzetesnek?

A sápadt égen egymásután aludtak ki a csillagok. Három kis beteg felhő lassan oszladozni kezdett, foszlányokban szakadt le róluk szép bársonyos húsuk és végül szomorúan elolvadtak. A nap még nem látszott, még a hegy mögött guggolt.

A két fiú megállt Joaquin szállása előtt. Ajtaja nyitva volt. Joaquin egy földreterített szalmazsákon aludt a fabódé mélyén, Blanco a bejáratnál egy halom fűvön.

Egy nyúl, isten tudja honnan, Luis lábai közé szaladt. A kisfiú hátrált és egy száraz ág megreccsent a lába alatt. Carlos egy percig hallgatta Joaquin lélegzétvételét, majd óvatosan Blancohoz lépett. A számár fejét a falhoz támasztva, oldaltfekve aludt. Kinyitotta csodálkozó szemét és hegyezte a fülét. Carlos gyengéden megsimogatta a hátát.

— Keresd meg az öreg falábat — súgta öccse fülébe. — Nem volna jó, ha kijöhetne a bódéból és fellármázná az embereket.

Luis tagadólag rázta meg a fejét.

— Ostoba! — sziszegte Carlos.

Othagyta Blancot és a sötétben tapogatódzva kutatni kezdett a bódében. A láb egy nagy kampósszegezen lógott a szalmazsák fölött.

A fiú egy pillanatig az öreget figyelte: nyugodtan aludt, fogatlan szájjával nagyban fújta a kását. Carlos leakasztotta a falábat. Nehéz volt és zsíros. Odanyújtotta öccsének.

— Fogd meg! — súgta.

Aztán a számárhoz lépett és fel akarta állítani. Blanco azonban nem mozdult. Carlos a farkánál fogva húzta. A számár felordított.

— Ki van itt? — kérdezte álmos hangon Joaquin.

— Fuss! — súgta Carlos az öccsének.

Luis a falábat szorosan magához ölelve elfutott.

— Ki van kint? — ismételte Joaquin hirtelen magához térve.

A falábat kereste.

— Tolvajok! — ordította.

— Kelj fel! — parancsolt rá Carlos a számárra, amely álmos szemmel nézett rá.

Aztán rávágott egy ággal, melyet a földön talált.

Blanco végre fölállt és követte Carlóst.

A fabódé mélyén Joaquin már föladata a reményt, hogy egy lábon ugrálva megtalálja a falábat.

— Segítség, tolvajok! — ordította.

Sáfrány
Imre
illusztrációja

Hirtelen megbotlott a sötétben és teljes hosszában elnyúlt a földön.

— Segítség, tolvajok — nyögte már csak, aztán elhallgatott.

A két fiú az országotat elkerülve a legrövidebb ösvényt kereste. Elöl Carlos ment, utána Blanco lógó fejjel, engedelmesen, remegő füllel. Mögötte Luis ballagott Joaquin falábat cipelve.

Egy mezei egér kibújt a lyukból s két hátsó lábára állva bajuszát mozgatta és a levegőt szaglászta. Luis úgy érezte, hogy éppen rámereszi a kis szemét, s bizonyára furcsállja, hogy mit csinál ő Joaquin falábat. Egyszerre lelkiismeretfurdalást érzett.

— Carlos — szólalt meg végül —, nem volna jó, ha visszavinném a falábat? Nem maradnék el sokáig...

Carlos vállat vont.

— Hogy üldözőbe vehessen minket? Nem! Add ide, ha nem bírod tovább vinni.

Majd odakötötte, úgy, ahogy tudta, Joaquin falábat a szamár hátára.

— No így... most aztán siessünk. Az amerikai képes még egy másik fiút felvenni, ha nem érkezünk időben.

— Mit gondolsz — szólalt meg váratlanul Luis —, ad neked az a te amerikaiad legalább ezer pezetát?

— Igen — mondta Carlos. — Ezek nem is tudják, mit kezdenek a pénzükkkel ott Amerikában. Nem úgy van ám ott, mint nálunk Spanyolországban.

Blanco hirtelen megállt. Patájával kapt az összeszáradt trágyában. Láthatóan éhes volt, de mégsem tudta rászállni magát, hogy a trágyából húzza ki azt a néhány szalmaszálat.

— Előre! — kiáltotta Carlos.

— Sietnünk kell — tette hozzá Luis.

Blanco végre rászánta magát, undorodó pofával kihúzta a szalmaszálat és lassan rácsálni kezdte.

Carlos oldalbarúgta Luis, vállát nekiléve, lökött egyet rajta. S Blanco megrágya az utolsó szalmaszálat, elindult. Lassan, meg-megállva és ásitozva.

— Ez nem akar sietni. Sohasem érkezzünk oda — mondta Luis.

Ebben a percben két rendőr bukkant elő a szomszéd sikátorból. Luis, akit nagyon izgatott az idő múlása, eléjük szaladt.

— Hány óra van, kérem szépen? — kérdezte.

— Hét óra.

A fiúk elindultak, az idősebbik rendőr megállította őket.

— Mit keres az a faláb a számár hátán?

— Semmit — válaszolta Carlos s a rendőr és a számár közé állt.

— Pihen — mondta Luis elhamarkodtan.

Az öreg rendőr nyakoncsípte és két lépéssel odébb tette a számártól, amely torkaszakadtából ordítani kezdett.

— Tudni szeretném, honnan hozzátok és hova viszitek ezt a falábat.

Carlos elátkozta magában Joaquist a falábával együtt.

— Ez a nagyapám lába — mondta mőgorván —, és a szígyártóhoz visszük, hogy kicserélje rajta a szíjakat.

— Nyilván elkoptak a szíjak — mondta az öreg rendőr és folytatni akarta útját. Most viszont a fiatalabbik fordult Carloshoz:

— És a számár is a nagyapádé?

— Igen.

— Hogy hívják a nagyapádat?

A fiatal rendőrnek csúnya kis szemei voltak. Gödröcske volt az állán, sűrű, göndör haja benőtt a homlokába.

— Rodriguez — mondta Carlos. — Juan Rodriguez.

„Milyen buta” — gondolta Luis. „A rendőr nem tudhatja, hogy a nagyapánk halott.”

Megpróbálva kiigazítani bátyja butaságát, váratlanul kijelentette:

— Joaquinnek hívják a nagyapánkat.

„Joaquin legalább él” — gondolta magában.

— És miért nem hívják Vicentének, Basilionak vagy Alfonzónak? Ti loptátok ezt a számarat! Kövessetek!

— Várj egy pillanatig. Ez a számár olyan kezes, mint egy disznó. Mit vesződjünk vele?

A fiatal rendőr jól szemügyre vette Blancot. Habozott.

— Nem szeretem, ha tréfálkoznak velem — mondta végül.

Meglazította puskája szíját, az egyik kezével Carlóst markolta meg, a másikkal Luist és magával vonzolta őket.

A rendőrség udvara nagy volt és árnyéktalan. Carlos a kútkávéra ült. Úgy érezte, hogy minden erőfeszítése hiábavaló volt, hogy összezerzta, megsemmisítette a Sors. Luis viszont, aki mindig türelmes volt, most forrt a türelmetlenségtől.

— Nem lehet több hét óra tíznél vagy tizenöttnél. Van még időnk.

— Ne mozogj már, te kölyök, mert szédülni kezdek, ha rádnézek — kiáltotta az öreg rendőr.

Puskáját a falhoz támasztotta és egy fábori széken ült. A fiatal állva maradt. Vigyorogva mutogatta rossz fogait.

— Majd megkeressük azt a ti nemlétező nagyapátokat, ne féljetek, nyavalyások. Megkeressük, amint a hadnagy úr megjön.

Perez hadnagy végre befutott. Rosszkedvű volt. Előtte való este száz pezetát vesztett kártyán. Reggel pedig megvágta az állát.

Blancora nézett és a gyerekekre.

— Hát ez meg micsoda? — kérdezte.

Az öreg felugrott. A fiatal jelentést tett és hozzáfűzte:

— Jónak láttam, hogy elővezessem őket.

— Ó, te jónak láttad. A számarat és ezt a két taknyost? Túlbuozgó vagy, Pedró! Már régen észrevettem.

— Hadnagy úr, kérem, biztosan lopták a számarat!

— Lopták? — kérdezte a hadnagy.

Kigombolta gallérját, megtapogatta megvágott állát.

— Marha! — ordította el magát váratlanul. — Miért lopták volna? Tisztán meg sürgősen az udvart ezektől a taknyosoktól, a számártól meg a ganéjától! Lökd ki őket azonnal!

— Pontosan hét óra negyven perc — mormogta Luis. — Ha nagyon sietünk, még odaérhetünk.

A villamosok, amelyek úgy meg voltak tömve, hogy az utasok a lépcsőkön lógtak, a sietségtől eszeveszetten rohantak a városban. Az összes vakok kint voltak már és lóbálták a sorsjegyeket a járókelők orra előtt. A cipőtisztítók is megszállták a járdák mind-

két szélét gyermekporsókhöz hasonló ládáikkal. „Cipőtisztítás, cipőtisztítás!”, kántálták szüntelenül. Egy vén cigány kintornáját nyekergette. Egy asszony csecsemőjét a hátán cipelve fűgével teli rozszant gyerekkocsit tolt maga előtt.

— Csak egy pezeta, tessék venni!

A San Juan de Dios templom hangjai megkondultak. Az asszony megállt és keresztet vetett.

— Előre, Blanco! — szólt a számárra Carlos, s alig sikerült időben kikerülniök a gyerekkocsi asszonyt.

Blanco nyitott pofával, a kövezen ügyetlenül csúszkáló patáival igyekezett sietni.

Egyszerre csak lecsúszott Joaquin falába és ütögetni kezdte az oldalát. Egy nagy fekete gépkocsi bukkant elő egy szűk utcácskából, mint egy vak állat s néhány imbolygó cikcakkot leírva Blanco felé iramodott — Blanco felé, amely most mozdulatlanul elmélkedett, valószínűleg arról, hogyan szabadulhatna meg a falábtól.

— Hátra! — visította rémülten Luis.
— Hátra, Blanco!

Megragadta farkát, de hiába próbálta fölhúzni a járdára.

Luis kiáltása panaszosan visszhangzott Carlos fülében. Hátrafordult és látta, hogy Blanco a hátán fekszik, négy lába az égnek mered, pofája pedig a porban. Carlos összeszorult szívvel, levegő után kapkodott.

— Vége van a szamaratoknak — mondta egy parasztember, miután Blanco fölé hajolt és megtapogatta a hasát.
— Igen, vége — ismételte meg szinte elégtétellel. — Pedig kár, szép állat volt.

Carlos is Blanco fölé hajolt és megtapogatta a hasát.

— Ne bántsd — szólt rá Luis. — Biztosan fáj neki.

Carlos mindkét öklével a mellét verte.
— És nekem, Luis, mit gondolsz? Nekem is fáj, nekem is!

— Hagyd békén kimúlni — szólt rá csendesen Luis.

Lehajtvá fejét hozzátette:

— Tévedtél. A pilári Szűz nem adta neked Blancot. Ha neked adja, ez nem történt volna meg.

Mintha meg akarta volna cáfolni Luis szavait, Blanco megrázkódott, lassan felállt és elindult.

— Mégis nekem adta! — Ordította Carlos diadalmasan. — Blanconak semmi baja!

Gyorsan fölkapta elvesztett gumicipőjét és mezítláb ugrándozott a számár mögött, Luis követte.

Néhány lépés után Blanco megállt. Ingadozott és remegés futott végig a testén.

— Előre, Blanco, csak még egy kicsit — könyörgött Carlos. — Már majdnem a Plaza de Gracián vagyunk.

Blanco szomorúan nézett a fiúkra. Lábai reszkettek. Oldalára borult, fejét a járda szélére fektette. Lecsukta a szemét. Szürke orrcimpái kitágultak, majd lelohadvá eltakarták fogait. Nem mozdult többé.

— Most az egyszer biztosan kimúlt — mondta Luis.

Carlos is megerősítette.

— Igen, kimúlt. És az amerikai azt mondta: „Számár nélkül kár fáradnod”.

A gyerekek hallgattak egy pillanatig. Luis felnyalabolta Joaquin falábat.

— A lábnak semmi baja. Visszaadjuk Joaquinnak. De hogy adjuk vissza Blancot?

Carlos nem válaszolt. Görnyedten ült a járda szélén és lábujjával sokáig turkált a porban.

— Mandulát kell majd árulni — mondta végre.

Sésics Vera fordítása

Jegyzetek a detektívregényről

G. Czimmer Anna

Korunk szellemi életének egyik jellemző tünete a detektívregények olvasótáborának megnövekedése. Figyelemreméltó jelenség, hogy ez a még nemrégben lenézett műfaj, amelyet azelőtt inkább csak a félművelt és igénytelen olvasók kerestek, ma éppen a legmagasabb értelmiség körében hódít teret, és hogy olvasói ma már restelkedés nélkül bevallják szenvedélyes vonzalmukat a detektívregényhez. Ha vannak könyvek, amelyekről sokat beszélnek és kevesen olvassák, akkor a detektívregényről az ellenkezőjét lehet elmondani: sokan olvassák és keveset beszélnek róla. Azok, akik vitatják hovatartozását, és helyét nem az irodalomban, hanem a szórakoztató ipar területén jelölik ki, nem vetnek számot azzal a tüneményes karrierrel, amelyet a detektívregény az utóbbi évtizedekben befutott. Ez csupán a film fejlődésével állítható párhuzamba.

Miben rejlik a detektívregény varázsa, lebilincselő ereje? Mindenekelőtt abban, hogy a ma élő alakjaival és eseteivel foglalkozik. Szereplőinek látható mindennapi élete mögött valamely titok rejlik. A titok iránt az emberi természet fogékony. A legtöbb embernek épp úgy megvan a maga „titokszükséglete”, akárcsak az élelmiszerszükséglete, és ez kielégítést kíván. A detektívregény alkalmas erre, mivel valami rejtélyt állít a történet előterébe, ennek a rejtélynek felderítése pedig problematikus lévén, erősen hat az olvasóra. Felkelti és ébren tartja az érdeklődést, azaz lebilincseli, emóciót okoz, mely igazi izgalommá fokozódik, majd a rejtély felderítése meglepedést kelt és kielégíti az olvasót. A detektívregény egyik eszköze az önmagáról való megfélemledésnek, a feledtetés az egyik legnagyobb vonzóereje, de egyben veszedelme is. Térhódítása egyik részjelensége az ún.

emócionálizmusnak, az élet gondjai elől menekülő ember élményhajhászásának,

Maga a műfaj nagy változáson ment keresztül a fejlődés során. Már maga a detektívregény elnevezés is elavult, helyesebb bűnügyi regényről beszélni. Mikor jelent meg ez a műfaj az irodalomban? Őseinek az ún. népszerű törtérik tekinthetők, s gyökerei a kalandregény Walter Scott-i formájáig nyúlnak vissza. Atyjának Poe Edgárt tekintik, akinek „Kettős gyilkosság a Morque utcában” c. regénye jelzi az új műfajt, bár akkor még a „detektívregény” fogalma nem létezett. Ezt a szót a kiadók találták ki, tisztán kommersziális okokból. Az első hírlapi folytatásos detektívregény Sue „Páris rejtelmek” volt.

A detektívregény első fénykorától már messze vagyunk. Ezeknek egykori főalakja a mesterdetektív volt, hivatásos vagy magánnyomozó, aki mozgatta és „vitte” az egész cselekményt. Adva volt egy rejtélyes holttest, különböző gyanús személyek, többé-kevésbé ügyefogyott rendőrök és mint központi személy a „mesterdetektív”, aki csalahatalan szimattal, induktív okoskodással és óraműhöz illő precizitással oldott meg mindent, derített világosságot a rejtélyre, hogy ki a gyilkos. Jól bevált írói fogás szerint ez mindig az, akit az író a történet folyamán a legkevésbé gyanúsra rajzolt meg, és ez az utolsó oldalon derült ki. Ezekben a detektívregényekben felvonultak a világvárosok alvilágának jellegzetes alakjai: közönséges bűnözők, kábítószer- és leánykereskedők, apacsok, az éjszaka megszívó tündérei és szívtelen démonai. A mesterdetektív alakja olyan jellemző vonásokkal és tartozékokkal volt megrajzolva, hogy az olvasónak szinte személyes ismerősévé vált, annál is inkább, mert a detektívregényeket hamarosan kezdték szériákban gyártani, ugyanazzal a főalakkal. Ilyen legendás mesterdetektív figura volt Sherlock Holmes és Nick Carter. Néhány évvel ezelőtt Londonban múzeumot rendeztek be a soha nem létezett Sherlock Holmes holmijából, pusztán megalkotója, Conan Doyle leírása alapján.

A detektívregénynek ez az első virágzása a két világháború közötti időre esik, és legjelesebb művelői angolszász írók voltak: Doyle és Agatha Christie. Ezek a művek ma már elavultaknak tekinthetők. Kisebb követők pedig csakhamar a sematizálás olcsó útjára tévedtek, és csak úgy ontották a néhány kaptafára készült olcsó hatásvadász iskolás és modoros detektívregényeket, amelyek a hajhászott rendkívüliség és

valószínűtlenség miatt hovatovább szák-utcába juttatták a műfajt, s különösen az amerikai detektívregénytermelést. Könyv helyett újságpapírosra nyomott füzetes ponyva lett belőle.

Azok a detektívregényírók, akik számot vetettek azzal, hogy a kriminális kazuisztika mindenkor mintegy újjelenyomata a társadalmi viszonyoknak és szerves részjelensége a való életnek, megtalálták a szákutcából kivezető utat. Megteremtették a realista bűnügyi regényt. Ebben adva van egy bizonyos társadalmi állapot, amelybe beleértendő a benne élő emberek lelki alkata és magatartása is. Az író úgy veti fel a kriminalisztikai problémát, hogy miképpen alakul ki olyan konstellációja a helynek, időnek és egy személy reakcióinak, amely bűntény elkövetésébe torkollik. Itt már nincs szó sem „hivatásos”, sem „született” bűnözőkről, hanem arról, hogy én, te, ő, akárki, az adott szituációban hogyan sodródik bűnténybe. Tehát nem a valószínűtlenségek, sem a véletlenek, hanem éppen a valószínű körülményeknek szerepét domborítják ki, és ez az „élet-íz” hozza emberi közelségbe az olvasóhoz. Ezért nagyon erős lelki hatást vált ki, érdeklődést, izgalmat, együttérzést vagy ellenszenvet és fokozott mértékben borzadályt, irtózatot. A borzalmakban bővelkedő válfaját elnevezték „shock”-regénynek, mivel játszik az olvasó idegei, vel. A realista bűnügyi regényíró azonban nem folytat felelőtlen játékot. A felcsigázott érdeklődést, az idegizalmi állapotot ezután logikus módon, az egyetlen lehetséges megoldásra vezetve, feloldja. Itt a detektív már nem központi alak többé, nem ő mozgatja a cselekményt, nincs is állandóan jelen, ámbár elmaradhatatlan szereplője a történeteknek. Sőt azt lehet mondani, hogy a regény a detektív megjelenése pillanatától kezdve veszít a feszítőerejéből, emóciós ereje csökken és helyét átveszi az értelemre való hatás, a logika.

A realista bűnügyi regényeknek a témaköre is jelentékenyen kibővült. A rejtély nem mindig holttest, és a végső kérdés nemcsak az, hogy ki a gyilkos, a regény tárgya különféle nem természetes halálmeg (katasztrófa, rejtélyes baleset, öngyilkosság), politikai és ipari kémkedés, gazdasági, tudományos és katonai titkok elárulása, szabotázs-cselekmény, csempészség, emberrablás stb. Az érdekességet nem valószínűtlenségekkel, hanem inkább egzotikus környezettrajzzal biztosítják. A bűnügyi regény írója Afrikába, Kínába, nevesincs

szigetekre viszi el az olvasót, a legmodernebb közlekedési eszközök úti-élményein keresztül. Mindezek a körülmények már magasabb írói kvalitásokat kívánnak és nem csekély feladatot jelentenek az írónak, ha nem akarja sem önmagát ismételni, sem másokat utánozni. Nincs többé kaptafamunka. Környezettanulmány, adatgyűjtés, hírszolgálat, lélektani tanulmány szükséges. Es nem utolsósorban a megírás művészete, amely most már nem a háborzongató motívumokat hajhássza, hanem érdekes és titokzatos háttérű igaz történeteket. Igazak olyan értelmezésben, hogy ha nem is történetek meg szóról szóra úgy, de szervesen beleilleszkednek a jelenkorba, a föld valamely helyének társadalmi, kulturális, néprajzi, spirituális és kriminálisztikai valóságába, és megfelelnek a tudomány mai állásának. Más szóval semmi hihetetlen nincs bennük, hanem ellenkezőleg, minden hihető, s megtörténhet a valóságban is. Írói fogásai közül nem hiányzik a humor s a poézis sem. Mindezek a kvalitások a bűnügyi regényt közelebb hozták az igazi irodalomhoz. Az ilyen típusú regények legkiválóbb művelői ma a franciák (köztük első helyen Georges Simenon) és az angolok (Peter Cheney). A bűnügyi regény ma második virágkorát éli. De fejlődése még tovább tart. Legújabb hajtásai a szürrealizmus irányába vezetnek (Leo Molet, Pierre Véry), és a föld légkörén túl már a világűrben kalandoznak, építik kriminálisztikai támaszpontjaikat ott is.

A film és a televízió kapcsolata a bűnügyi regénnyel nyilvánvaló, mert ez mindenkor igen jó, azaz kifizetődő forgatókönyveket szolgáltat. A detektívregényírókat a búsás szcenárium-tiszteletdíjak újabb alkotásokra ösztönzik. A film és a televízió pedig a nyomtatott betúnél is átütőbben népszerűsíti őket. A színpadi művészet kevésbé határos segítőtársuk. De azért feljegyzésre kívánczik, hogy egy Agatha Christie regényből írt színdarab ma a 2300-ik előadás felé tart egy londoni színházban. Pédátlan rekord ez a színpadi művek történetében. Georges Simenon regényeiből pedig 56-ot filmesítettek eddig.

Észak-Amerika legnagyobb egyetemén, a newyorki Columbia egyetemen tanszéke van a detektívregénynek. Ezenkívül több kisebb detektívregényíró-iskola is működik. Ezekben el lehet sajátítani a műfaj mesterségbeli fogásait és megszerezni a lélektani hatáshoz szükséges alapismereteket és a bűn-

ügyi motiváció alapelemeit. Az érdeklődés az ilyenemű tanfolyamok iránt igen nagy, minthogy igen jövedelmező foglalkozásra képesíti a hallgatókat. Legújabbban már detektívregényíró elektronagy konstrukciókkal is kísérleteznek. A meglévő művek tömkelegéből ki-elemzik, hogy bizonyos fogalmak, pl. detektív, revolver, ügyvéd, autó stb. általában milyen gyakran fordulnak elő a detektívregényekben, s ezek alapján bizonyos variáció komponenseket rögzítenek. E komponensek egymással kombinálhatók és többféle megoldás vezethető le belőlük. Ez a módszer természetesen nem viszi előre a műfajt az irodalom felé.

Kérdezhetjük, hogy miért ez a nagy buzgalom. Annyira érdekes az emberölés?

Igen. A halál misztériuma már maga is vonzza az embert, ha pedig titokzatos körülmények vannak mögötte, akkor még inkább. A detektívregények iránti kereslet igen nagy. De nem szabad megfélekednünk arról sem, hogy ez a nagy kereslet némiképp a kínálat következménye is. A könyvkiadás azzal, hogy rávetette magát erre a nagyon rentábilis üzletágra, maga is nevelt olvasótábort magának. A nyugati országok könyvpiacainak számadatai igen beszédeseek. Például a párisi Grasset könyvkiadó cég három évvel ezelőtt megindította az ún. Série noiret, igen csinos kiállítású, fekete kötésű, színesrajzos fedéllapú bűnügyi tárgyú zsebkönyvecskék sorozatát. A kiadóosztály élén nem kisebb személyiség áll, mint Maurice Duhamel író. A fekete sorozat könyvecskéi kezdetben kéthetenként jelentek meg, tízezer példányszámban. Ma már havonta öt könyvet adnak ki, egyenként 44 000-es példányszámban. És mind elkel. Duhamel azt mondja, hogy ezen nincs mit csodálkozni, hiszen egész életünk „fekete szériában” folyik le. A fekete sorozat ma már háromszázöttes könyvtára rúg. Ezeknek a mai bűnügyi regényeknek a szereplői nem a társadalom ún. „salakja”, hanem köztünkjáró, tisztességes foglalkozású egzisztenciájú, munkásoktól kezdve tisztviselőkön és szabad foglalkozásiakon keresztül egyetemi tanárokig és tudományos kutatókig. Az élet bonyolultsága mindenkit bevonhat titokzatos háttérű és célú cselekményláncolatok hálójába. A mesterdetektív helyét a különféle „titkos szolgálatok” kollektívjei foglalták el.

A szocialista társadalmi berendezésű országokban a tervszerű könyvkiadásban a bűnügyi regényeknek egészen

alárendelt szerepük van, és még annyi helyet sem foglalnak el, mint a bűnügyi tárgyú behozatali filmek. Ebben is megnyilvánul Kelet és Nyugat eszmei különbözősége. Tárgykörük igen gyakran a fasiszta megszállás alatti ellenállási mozgalom és illegális cselekmények, tehát bizonyos fokig dokumentáris jellegűek. Ezért aztán lebilincselők és izgalmasak anélkül, hogy ártalmasak lennének. Meg kell említeni, hogy ilyen szellemű bűnügyi regények Nyugaton igen ritkák, de nem ismeretlenek. A francia Joe Paquet, a Gorilla-sorozat írója dolgoz fel ilyen témákat.

A kor szelleméből fakadó inspirációval és komoly írói felkészültséggel pszichológiai módszerrel megírt eredeti bűnügyi regény már beolvad az igazi irodalomba. Ezt azonban csak egyes kiemelkedő művekre lehet mondani, általánosságban nem. A bűnügyi regény

hódításának olyan magas értelmiségek a tanúi, mint André Gide, Jean Cocteau, Colette, St. Exupéry.

A bűnügyi regények többsége azonban mégis csupán üzleti szempontok szerint és jól bevált receptek alapján készülő tucatmunka. Lebilincselő és magafeledtető erejében van veszedelme és ártalmassága. Az élet gondjaitól hajszolt ember elalvás előtti vagy álmatlanság elleni olvasmányoknak veszi kezébe és belémerül. Az álmatlanság óráit jól kitölti ugyan és távoltartja a kínzó egyéni problémákat, de az általa okozott emóció és a felizgatott fantázia gyakran tovább működik az álomképekben, tehát nem hoz pihentető alvást. A fiatal, még ki nem alakult jellemű emberekre pedig a bűncselekmények részletezése és az ebbe a tárgykörbe tartozó ismeretek rombolóan hatnak, káros irányba feszítik fantáziájukat és tettvágyukat.

Az élet végtelenségének ostroma

Bori Imre

**OSKAR DAVIČO: RADNI NASLOV
BESKRAJA, NOLIT KÖNYVKIADÓ,
BEOGRAD, 1958**

Oskar Davičo arccal a jövő felé fordult. Költészete a múlt televényéből szívja életető nedveit, regényeiben azonban a jövő életet ostromolja. És e kettősség írói és emberi problematikáját egy pillanatig sem érezzük ellentétesnek. Az a kettős folyamat, amely ma mindenütt végbemegy az emberekben, és külön bennünk, egy épülő új világ gyermekeiben, nem maradhat nyomtalan az irodalomban sem. A költő, aki szubjektív élményeit önmaga tudatából meríti, akaratlanul is a múlt bányászának csap fel, a regényíró, aki nem a konkrét embert, hanem a reális embert ábrázolja a műfaj-szabta törvények szerint, a jövőbe vált jegyet. Nem általános törvénye ez a mai jugoszláv iro-

dalomnak, de egyik legkiválóbb írója, Oskar Davičo kétségtelenül ennek a törvénynek a sodrában él és alkot. Regényírói munkássága teljesen a jövődjegyében született meg, és ha felmerül is regényei alapján a múlt, az is a jövődjegy szolgálatában áll háttérként vagy magaslati pontként, ahonnan messzebb lehet látni, vagy ahonnan nézve jobban kidomborulnak az embert előrevivő erők.

Éppen ezért legizgalmasabb problémája az a társadalmi és történelmi időszak, amelyet legtalálósabban talán az új ember kovácsolása korának nevezhetnénk, tehát a közelmúlt és a jelen, de amelyben reális lehetőségként már az elkövetkező kor embere is ott van, keletkezőben, születőben. Kevés írónk mert még csapást vágni az irodalomnak ezen a szűz, de annál csábítóbb területén. A többiek vagy a múlttal foglalkoznak, vagy a felszabadító háború

epikai megformálásával — úgy, hogy lezárt korként, történetként fogják fel problematikáját — történeti regényeket írnak, és nem úgy fogják fel az életnek nemrég lezajlott eseményeit, emberi élményeit, hogy azok csak kiindulópontjai olyan történeteknek, emberi sorsoknak, amelyek végüket, végső értelmüket, létezésük magyarázatát a jövőben találják majd meg. A népfelzabardító harcok nemcsak lezártak egy korszakot, hanem egy új korszak hajnalát is jelentik, olyan korét, amely nem ért véget a fegyverszünet megkötésével, a béketárgyalásokkal, hanem tovább hömpölygő új problémák árján; az emberi életek, a harcosoké is, a jövőbe ívelnek, az elmúlt évek csak pillérek; az emberi tulajdonságok új értelmet kapnak, az emberi erények újraértékelődnek; a háborús éveket felváltják a béke esztendei, az izgalmakat, a harcokat, a szenvedéseket a polgári élet nyugalmasabb, érettebb, megállapodottabb éveit követik.

Oskar Davičot éppen az érdekli, mit csinálnak a háború hősei, milyen emberi problémákkal találkozhatnak akkor, amikor az elmúlt fegyverek csendjében feldoboghatott a szív, feloldódtak a szenvedélyek fékei, amikor az eszményeket valóra kellett váltani, meg kellett valósítani, amikor a hitből és a vallott igazságból gyárakat és kéményeket, gépeket és utakat kellett építeni. Az érdekli, hogy az első roham névtelen hősei, akik az eszmények kenyerét ették, hogyan állnak a valóságos talajra, miként állják meg helyüket a valóságos élet mezején.

Az új emberről van szó tehát, amelynek most kell kovácsolódnia gyárakban, bányákban, az élet ezer műhelyében, az ország minden szögletében. Vérrrel és hősi önfeláldozással, önmegtartóval megváltott lombikká vált az ország a társadalmi fejlődés boszorkánykonyhájában meghallhatjuk a hősi korszak eszményeinek receptje szerint születő ember első szívdobbanásait. „Az új ember nem angyal — mondja Davičo — csak ember, aki szimbiózisban él az újjal, a megváltozott körülményekkel. Ha három évvel ezelőtt sikernek könyveltém el, hogy az emberben az újat el tudtam képzelni a rohamatinduláson túl a munkaakciókon is, és éppen egy angiónózus aknában, amely a dinamit szagától büzlök, s fenyők és szántóföldek nyirkos illatát idézi, a pislákoló égők és lángoló bányászlámpák fényében, ahol tömjén helyett kihűlt füst gomolyog, mindez még nem jelentette, hogy egyen-

lő értékűnek is tartottam ezt a két hősiességet.” Az idézet bizonyos mértékben az író kérdéseinek fonákját is megmutatja. Olyan értékes-e a fölszabardulás utáni építő munka hősiessége, mint a háborús rohamoké, hosszú meneteléseké, éhezése, fázása, a hosszú négy év minden lemondásáé?

Mert az új embernek sok az arca, és igen nehéz fölfedezni a hétköznapok szűrkeségében. A regényben az új embernek egyszerre három arca néz felénk. Az első, aki az „angyalok kenyere” él, a másik a főhős, Vuk Vasić, aki önmagában és másokban is ezt keresi, a harmadik pedig előbbi regényének hőse, aki itt is feltűnik (Vuk Rsavac), valamint a Baks-nak nevezett munkás, akinek kanyargós életét az újságíró hős olyan érdeklődéssel kíséri a regény folyamán. Az új ember problémája tehát természetes módon tagozódik három részre: a háború előtti idők, a háború és a háború utáni idők hőseire. Davičo lázasan keresi a három emberben az egyet, a közöset, a folytonosságot. Sokszor persze félresiklást, tévelygést talál harmonikus fejlődés helyett, az ember sokszor nagyobbra tudott nőni az események sodrában, mint amilyen a valóságban, de nagyon sokszor el is veszett a forgatagban, kisebb volt, mint a valóságban. Davičo regényírói munkásságának központjában ez a kérdés áll, és korlátlanul uralkodik az író képzeletén és gondolatvilágán. De egyik regényében sem fejtette ki ehető kérdésének minden bonyolultságát. Olyan részletelesen, nem világította meg teljesen összetettségében, mint legújabb alkotásában. A Radni naslov beskraja-ban. A Dal Míco-ja az „angyalok kenyere” nőtt fel, a Beton és csillámok hőse, Vuk Rsavac, a háború hősiességével dolgozik, a háború, a forradalom erkölcsével él a békében is; harmadik regénye, a Radni naslov beskraja az előbbi regények kritikáját is tartalmazza, de új szemszögből, a jövő és a jelen szemszögből vizsgálja nem két hőst, hanem a hősök egész során a kérdést: milyen az új ember, van-e ilyen; az eszményi ember, akit a forradalom lázában elképzelték, megvalósulhat, megszülethet-e, a forradalom hősei hősök tudnak-e maradni, hűek tudnak-e maradni önmagukhoz a béke éveiben is? Ezekre a kérdésekre akar választ adni Davičo polifonikusan zengő alkotásában, a Radni naslov beskraja című regényében.

A cselekmény a háború előtti években indul meg, mégpedig az eszmény keresésével. A fiatal Vuk Vasić, a munkás-

mozgalom tagja a kommunista ember eszményképével van elfoglalva. Szemei előtt emberfelettivé nő a kommunista harcos, Kosta alakja, akihez teste formájában, külsejében is hasonlít. Ez a Kosta a kovásza az erjedő léleknek. Testi mivoltában egyszer sem jelenik meg a regényben, előlünk épp úgy megszökik, mint ahogy Vasićnak nem sikerült soha találkoznia vele, a sors mindig keresztülhúzta számításait: az eszmény megfoghatatlanságának kódébe burkolózott. A szertelenségre hajló ifjú képzelet építette a valóság elemeiből és az elmélet ideáljából. Kostának nem volt szabad találkoznia Vukkal, mert másképp nem lehetett volna egy életre szólón eszmény, ég, amelyet erényekkel és tettekkel ostromolni kell, de amelyet utólrni és megfogni sohasem lehet. Kosta az eszmény, aki harmóniában él önmagával és a világgal, a megtestesült álom, a tökéletes ember, a jövendő kommunista embere, akire jó felnézni egy-egy pillanatban, válaszút előtt feltenni a kérdést, mint ahogy Vuk nem egyszer feltette: mit szólna ehhez Kosta, mit tenne most Kosta? Fel kell figyelnie erre a Davičo regényeiben állandóan felbukkanó eszményre, amelyet a Dal-ban Mičo alakít ki magában; Vuk Rsavacban is ez dolgozik, amikor akár egyedül is vállalkozna a világ megmentésére és testével akarja helyettesíteni a betont, a gátat. És amikor Kosta eszményi személyében ez az emberi ideál Vuk Vasićhoz csatlakozik, a hős sorsa eleve el van döntve: harcolnia kell az eszményével, harcolnia kell önmagával, hogy a magalegyőzés diadalában azonosulhasson vele, harcolni az emberek, a világ ellen, akik nem látják a maguk Kostáját, akik az életüket nem akarják felcserélni eszményeikért, harcolni az állandóan jelentkező diszharmóniával, amely az álom és a valóság ellentmondásaiból kicseng. A kód-Kosta így válik Vuk Vasić Vergiliusává és Luciferévé is egyszerre. Öngyőtrő teherre és akcióra, tette serkentő, a nehézségeken átmenő angyallá is. És hányszor kellett Vuk életébe beavatkoznia ennek az angyalnak a szerencse képében!

A regény cselekménye két erősen elhatárolható részre oszlik: az elsőben a háború előtti és a háború alatti események sorát találjuk meg, a másikkban a felszabadulás utáni évtized emberi kérdései kerülnek előtérbe Vuk Vasić életsorsának, gondolatainak, érzelmeinek elemzése közben.

Az első rész a regény arányaihoz viszonyítva az eseményeknek csak körülbelül egyharmadát foglalja magában, de igen nagy a feladata az egész szempontjából: a regény fő cselekményének, emberi hitelének hátterét rajzolja meg ezekben a fejezetekben. Itt kapunk feleletet arra a kérdésre, hogy miért támad a felszabadulás után annyi összeütközése, lelki komplexuma, emberi kétsége. Az első rész külön világ, amelyben sajátságos erkölcsi és társadalmi, emberi törvények uralkodnak, értékrendszer, amelynek koordinátaiban az emberi tettek, érzelmek, gondolatok új értelmet és jelleget kapnak. Itt a következő fontos, Vuknak szinte egész életére kiható eseményeket találjuk: Vuk találkozik Kosta hírével, eszményi alakjával, rádöbben hasonlóságukra és elfogja a vágy, hogy emberileg azonosuljon eszményképével és túlnője annak árny-alakját; az ellenség megszállja a várost, Vuk baráti köre szembeszáll, felrobbantják a hidat, s ezért katonai parancsnokuk kiszolgáltatja őket. Véletlen folytán megszabadul a kivégzéstől: az őr rosszul olvassa el nevét, mást végeznek ki helyette, majd fogolytáborba szállítják, de útközben megszökik és Olaszország területéről egy olasz lány iránti szerelme emlékével tér vissza a felszabadított területre. Itt találkozik először a valósággal. Eddig harmóniában élt eszményképével, kínzó emlék nem merülhet fel vele kapcsolatban. Az elmélet eszménye a forradalmi harcban próbatételre kényszerül és a valóság mintha összeesküdött volna Vuk ellen. Kosta emléke kísérti, de a valóság sokkal inkább kicsúszik Vuk erényköréből. Az őr és az ápolónő szerelmi jelenete az egyik csata hajnalán éles ellenlétben áll Vuk aszketizmusával és eszményreszegett figyelmével. De barátjaitól is ilyen megjegyzéseket hall, amikor terepi munkájában a parasztok között a szovhozokért, kommunákért agitált:

„— A rúd elé szaladsz — mondta Fítíp.

— Nem hallok meg az idők szavát — állapította meg Andreja.

— Szó szerint veszi az álmokat! — dobta oda Jankó.

— Ígéretünkhöz tartom magam — mondtam mérgesen.

— De türelmetlen vagy! — nevetett a szemembe Vládó, a parancsnokom.

— Az az ígéret, amit mindenki magának adott — feleltem Jankónak — szó szerint is értelmezendő!...

És azután még egy Vuk egyéniségére, álmódzó természetére vonatkozó megjegyzés:

— ... az ilyen álmok idejüket múlták már. Most harcolunk.

— Igen — mondta Filip. — Azért is mondom, idejében meg kell szabadulni a fölösleges teheről.

— A veszélyes teheről — toldotta meg Jankó. — A képzetet ugyanis megkésve robbanó bomba.

— Tudod mi vagy te, képzelődő elvtárs?

— Mi?

— Bordélytulajdonos, és mégis szűzlegény. Valami lehetetlen ...”

Aztán a Belgrád felszabadításáért vívott harcokban, mielőtt találkozhatott volna Kostával, az eszményi férfival, ezt egy gránát szétépi nem messze tőle, a szeme láttára. Szimbólikus jelenete ez a regénynek. A múlt eszménye meghal, miután felvitte hősrünket emberi magaslatára, hőst kovácsolt belőle, s ő most ugyancsak az eszménynek egy más felfogásával indul a jövő felé. Az utcai harcok során Vuk találkozik Gagával, a szerelemmel, a békével, az új emberért folyó harc új szakaszával.

A regény nagyobbik, második része Vuk és Gaga kettős csillagzatának jegyében íródott. A harcok levetették uniformisukat, a lövészárcok helyett irodai asztal mellett dolgoznak, és életük üressé vált. Szenvedélyeik, amelyek hajtották őket a harcokban, most ki akarnak törni, a harcok után az életet akarják, négy év aszkézise után a szerelemben való tobzódást. Punalua-találkának nevezett szerelmi bacchanáliákat rendeznek, falják a nőket, Vuk is, többi életbenmaradt barátja is. Vuk újságíró, járja az országot, egy nagy ambíciója van: tanúskodni a jelen építése mellett. Itt ismét két ágra bomlik a regény cselekménye. A főszólam a Gaga-motívumé, de Vuk újságíró-élete, mozgásterülete, magánélete, amely Gaga, barátai, az építőhelyek és az írás között oszlik meg, szintén jelentős helyet kap mondanivalójánál fogva is.

Gaga Kosta hűga. Az eszménytől szabadulni nem tudó Vuk, eszményképének halála után így kapaszkodik Gagába, a szerelemben, abba az új életbe, amelyet a lány szimbolizál. A Gagáért való harc Vuk emberért folyó nagy harcának egyik vetülete. Gagát meghódítani Kostával is egyesülést jelent, kibékülést a világgal, az élettel, önmagával. A nagy szerelmi jelenetek az élet talaját jelentik a regényben, Vuk és Gaga monológusaikban végigjárják a

szerelem és a felszabadulás utáni élet minden erkölcsi problémáját.

A másik cselekmény-út Vuk Vasicót, a tanút viszi az ország építőhelyeire. Az újságírói munka problémaköre azonban hamar átnő írói és erkölcsi problémáká. Vuk az új ember mellett akar tanúskodni, születésénél akar bábáskodni és meglátja, hogy az élet több és más, mint a sémák, elképzelések: az ember sokkal bonyolultabb lény, mint ahogy sematikusan el lehet képzelni. Utazásai közben találkozik névrokonával, Vuk Rsavaccal is, a csúfnevén Baks-nak nevezett rohamunkással, s ennek életéből filmforgatókönyvet ír. Ezek a motívumok persze állandoan érintkeznek, keverednek egymással, a regény cselekményében. Van, hogy Vuk monológja uralkodik a regény sodrán, van, hogy Baks története nyomul előtérbe, azután Gaga gondolatainak áramlásában úszunk, majd a kétfajta szerelmi gyalázatnak (Gaga iránt és az eszmények iránt) lehetünk szem- és fültanúi. De a regény e részének fő hajtóereje Vuk ösztölközése az élettel, amely négyévi megszállás, paralízis után új, szabad lendülettel akarja pótolni az elmulasztottakat.

Vuk a tanú igényével lép az új életbe. Szinte azt hitte, azért maradt életben, hogy tanúskodjon.

„Csak tanúskodjam? Azok haltak is. A tanúskodás vajon tartható álláspont?”

Attól függ.

Attól függ, miről akarok tanúskodni.

Miről tanúskodjam?

A még ismeretlenről, ami abból keletkezik, ami most van.

A még fel nem találtól? Kosta hűgáról?

Es miért ne? Róla is. Mert én élem az elesettek meg nem élt napjait is. Én vagyok az ő napjaik és viselkedésük. De az élők napjai és helyzete is. Mind a kettőnek az enyémnek kell lennie. Azért is tanúskodom. Hát tanú vagyok, nem élek? A holtaknak mesélnék az élőkéről? Nemcsak nekik. A meg nem születetteknek is. A holtakról, akik nem szünek meg élni?”

Világos most már, hogy az új embert keresi, és néhány pontban összegezi is elképzelését róla. Persze, a Kosta tanítványa dolgozik benne, amikor az új emberben a tökéletes embert keresi. Jegyzékbe foglalja az új ember jellemző tulajdonságainak tartott jegyeket. Ezt nevezte el az angyalok kenyerének. Ime az új ember jellemrajza:

a) igazságszerető, b) önfeláldozó, c) önzetlen (tehát kispolgárellelens), d) nem becsvágyó, e) jóindulatú és barátságos mások iránt, f) odaadó, g) emberszerető, h) szabad idejében szak-, párt- és szépirodalmat olvas, i) optimista, j) világszemlélete dialektikus-materialista (egy-két év múlva tömve lesznek a kirakatok árúval, biztos vagyok benne), maga áttanulmányozta az Eszkápébé történetének első három (meg a negyedik) és a többi fejezetét, k) kitartó, találékony, független, bátor, rendszerető és fegyelmezett, l) szigorú, és ha kell, kegyetlen is önmagával szemben, m) nem álmodozik a múlttól, könnyen lemond bármiről, ha a pillanatnyi helyzet úgy kívánja; a jövő felé fordul, n) ha nő, abszolút hűséges, felelőse az egyetlen asszony a világon, és legalább is neki, minden asszony benne testesül meg; még gondolatban sem csálja meg; mindig gyöngéd és líraian figyelmes élettársa iránt; ugyanolyan odaadóan szerelmes harminc évi házasság után is, amilyen az első éjszakán volt."

Érdekes azonban ennek a felsorolásnak a bevezetése, amellyel az író a jövőbe löki, a valótlanba, az álmok birodalmába Vuk erény-kívánalmait:

„Végül is nem nézett ki valami lelkesnek. Mindez valószerűtlennek látszott neki. Valóban új emberek vagyunk — mondta gúnyosan —, az éjjel még vedeltünk és dicsőítőkodtunk Dragicnál. Te meg én. A Lion felé menet, még sokkal inkább harcosok, mint újságíró módján, tapasztalatlanok felelőtlen-ségével ismételtettem magamban annak a három embernek a tulajdonságait, akiket még nem láttam (és akikről le-diktáltam Miletának azt a jegyzéket), de a fiatal fanatikuskok gondtalanságával bíztam, hogy semmi sem tud meg-ingatni és kiábrándítani meggyőződésemből, hittem, hogy még a legkeményebbjejú tény sem tud ellenállni a képzelet akarátának. Meg voltam győződve, hogy a forradalom, legalább virtuálisán, belsőleg máris megváltoztatta a gyöngyvirág és más virágok virágzási törvényeit, hogy a gazdasági és társadalmi életet is megváltoztatta. Azt is-mételtem állandóan magamban, pangó és félig üres kirakatok mellett haladva, hogy a három ember közül, akivel találkozunk, valamennyi új ember..."

Vuk maga persze nem új ember. Egy erénye van csak: keresi lázas türelmetlenséggel az új embert, de igen sok a hibája: az ivás, a punalua-találkák, a féltékenység, az öngyötres, önkínzás,

sőt a kétszínűség is. A világ még régi, régi ő maga is, de találkozik már emberekkel, akikben felcsillan egy-egy vonása az újnak. Találkozik az örökké „baksus” — innen a csúfneve is — Baks-szal. Benne találja meg leginkább azt az új típusú hőst, akire neki szüksége van, de ez annyira nem illik bele sem az újságban megjelenő riportokba, sem Vuk elképzelésébe, hogy első pillanatban nem tud mit csinálni vele. Nagyszerű munkás, önfeláldozó, kitartó, de iszik is, kegyetlen is, nemcsak önmagával szemben, de másokat is úgy kényszerít a munkára, mint ahogy önmagát beleveti. Baks kanyargós útja (igazságtalanok iránta, elüldözök munkahelyéről, mert a többi munkás ellenségének tartja) a társadalmi fejlődés tudatosodási szakaszának az útja is. Nem véletlenül esik egybe Vuk megbékélése a világgal Baks ünneplésével. Az élet, a társadalom, az emberek megindultak a maguk törvényei szerint a fejlődés új szakaszába. Egyik részük kispolgárrá válik: volt harcosok is, rohammunkások is. Davičo a rohammunkás két típusát is megrajzolja regényében. Az egyikhez Vuk Rsavac és Baks tartoznak, a másikhoz pedig a kispolgárok, akik fiaikat arra tanítják, hogy a rohammunkás fiának 200 gramm cukorral több jár, mint a többi halandónak, aki diófabútort vesz, de nem használja, nehogy elkopjon. Igaz ugyan, hogy Baks sem mentes ezektől a vágyaktól, de benne több az új erény, mint a régi hiba. Gyökereit pedig ennek az egész kérdéskörnek talán legjobban itt fedi fel Davičo:

„Az evőeszköz már az asztalon van, de a hús még nincs. Azaz van, de nem látható, mert nem akkora, mint ahogy egyesek hitték, hogy rögtön lesz!"

Végül is Vuk kiállja a szerelem és vele együtt az élet próbáját. Egyik sem olyan volt, ahogy Vuk az idealizmus szemüvegén át látni vélte. Az életben, az emberekben több volt a múlt bűne, mint az új erény, a szerelem, pedig nemcsak boldogságot és beteljesülést hozott, hanem szenvedést, gyötrelmet is. Kosta emléke persze nem halt meg, csak hogy igazán hű maradjon hozzá, meg kellett változnie magának is. Kosta eszménye igénnyé nőtt: az új élet igényévé, amelybe Vuk és Gaga megszöknek, egy kicsit a valóság elől is.

Davičo munka közben a korszerű regény-technika sok fogását alkalmazta és használta. A „mélypszichológia” ered-

ményeit éppen úgy felhasználja, mint Gide regénykompozícióját, amelyet a Hamispénzverőkben láttunk. Vuk és Gaga tudatának felbontásával, részletezésével érdekes művészi hatásokat ér el (Gaga Vuk, Vuk pedig Gaga gondolatait mondja, annak nevében beszél), merészen alkalmaz belső monológusokat, gondolatáramlásokat, asszociációs képzeteket. Legérdekesebb azonban, amikor az új emberről beszél. A regény cselekményében fontos helyet foglal el Vuk munkája egy filmforgatókönyvön, amely Baksról szól. Míg a scenárió-írás problémáit fejtegeti, s a hős tulajdonságaival bibelődik, megrajzolja Vuk és Baks jellemrajzát is, sőt egy sor égető irodalomelméleti kérdést is felvet. A regény e része valóban élet és irodalom is egyszerre. Davičo rejtett célzata szerint a scenárió, amit hőse ír, tulajdonképpen az élet filmkönyve, Vuk Vasić históriája pedig csak kerete ennek az igazi regénynek, amely szétdobálva a könyv oldalain, beleépítve az egyes hősök jellemrajzába, beleszöve cselekedeteinek fonalába egy új típusú emberrel szóló regénynek a regénye, éles fényt vetve egyben a Radni naslov beszkraja keletkezésére és indítékaira is. Tehát voltaképpen két regény van előttünk, jöllehet az egyik látszatra csak forgatókönyv. Annál bátrabban megkockáztathatjuk ezt az állítást, mert Davičo alkotásának erősen egyéni, intím jellege is van, sőt bizonyos önéletrajzszerű jegyek sem kizártak itt. Mindenesetre korábbi műveire való utalásaival Davičo ennek a látszatát szándékozik sugalmazni.

Davičo regényének bonyolult lelki fakturája, az ábrázolás lelki emeletei

a legtöbb helyen (habár nem mindeütt) nehéz, de fölöttébb érdekes és izgalmas olvasmánnyá teszik Vuk Vasić és Baks egymás mellett haladó, majd egymásbafonódó történetét. E regény első kritikussai teljesen alaptalanul a szocialista realizmus, a sematizmus vádját lobogtatták meg cikkeikben. Mi sem áll távolabb Davičo regényétől, mint éppen ez. Ha témájában találhatni is valamit, ami a szocialista realista regényekre emlékeztet, ezt elsősorban a hősök életútjában, a pozitív, az életet megváltoztatni akaró emberek jelenlétével kell magyaráznunk, de a regény egésze és a hősök sokarcúsága, a kérdések felvetésének sokoldalúsága, ábrázolásbeli változatossága mai életünk kérdéseinek merész ábrázolása.

Davičo problémája ugyanis etikai, sőt filozófiai. Kontemplációi, amelyek Vuk Vasić felfokozott érzései, érzékenysége köré fonódnak, felölelik időszerű kérdéseinek legjavát, a regény egyes fejezetei pedig (beszélgetés az olasz lánynyal, az ütközet leírása, néhány nagy-szerűen megoldott belső monológ) a mai jugoszláv próza gyöngyszemei.

Az író indulatainak teljében írta művet, a gondolatok, az érzések forrnak benne, a mondatok az élőbeszéd rugalmasságával, színességével, sőt retorikájával is hétköznapiaink levegőjét lehelik. Ha itt-ott aránytalanságot fedezünk is fel a regényben, az semmivel sem csökkenti az író erkölcsi bátorságát, merészségét. Davičo a soha nem nyugvó, a mindig kereső írók közé tartozik. E műve is ennek a szenvedélynek bemutatott áldozat.

Tisztátalan emberi lelkek

Bori Imre

RADOMIR KONSTANTINOVÍČ: ČISTI I PRLJAVI, NOLIT KÖNYVKIADO, BEOGRAD, 1958

Radomir Konstantinovič harmadik regényében is a már régebbi alkotásai-ból ismert tájakon bolyongunk, akkor

megismert emberekkel barátkozunk, egy meglett és most kiaknázott írói módszerrel viaskodunk. Mert nem könnyű olvasmányt kínál fel az író legújabb alkotásában, mint ahogy nem volt könnyű és pusztán szórakoztató regény régebben megjelent két könyve sem.

Konstantinovičot ugyanis nem az élet külső, akciókkal, látványosságokkal teli arca érdekli, hanem a befelé, az önmaga tükrébe bámuló emberé, a magánosan virrasztóké, a lázalmokban dadogóké, önnön lelkiismeretükkel háborúzóké. Felnyitva könyvének fedelét, a világ útjelző táblái megfordulnak és egy irányba terelik az utazó figyelmét: az emberi agy asszociációs csodáira, a lelki tornák, a szellemi vérpadok, az idegek tűző pokla, a lelkiismeret fertője felé. A lélek Konstantinovič meglátta vidéke pedig sötét, árnyak imbolognak, befüggönyözött házak és magukbahúzódtok lelkék kísértének, egyetlen égítést sápad csak felettünk: a Hold; sarkvidéki éjszaka dereng a lélek kietlen tájai felett, a háború szele csontfagyasztóan sűvölt, és amikor a Nap — hacsak egy pillanatra is — besüt, a valóság ránkszakadó borzalmával telik meg minden. Az árnyak, a házak, a kísérteties lelkék, az emberi pokol a legvéresebb valósággá válnak, megszületik a nagy metamorfózis: az árnyaknak hitt lelkék súlyt, tömeget, határozott arányokat, távlatokat kapnak, amit az élet látszatának hittünk, az az élet valóságává alakul. És amikor ismét lebukik ez a mindent átváltoztató fény, amikor ismét átveszik uralmukat az árnyak, a veszettül táncoló gondolatok, a regény egész vidéke felett még sokáik ott dereng az élet valóságának visszfénye, új értelmet adva az olvasottaknak és az előttünk feltűnő gondolat-kapcsolásoknak.

A „Čisti i prljavi” ennek a módszernek a jegyében született meg. Konstantinovič remek írói leleménnyel tudja vegyíteni a konkrét valóságot a hősök gondolt világával. Előbbi regényében, a Cspadában (Mišolovka), a kettőnek aránytalan összehatását figyelhettük meg, itt viszont a helves arányok izgató szépségét és érdekességét dicsérhetjük. Minden a maga helyén és a regénybe illő méretében található, az író helyes ösztönnel zabolazza az elhatalmasodni akaró asszociációkat.

A Čisti i prljavi ugyanis az asszociációk regénye. Megtörtént kevés van benne, de az elgondolt magánosságban eltervelt események is a valóság benyomását keltik. A megtörténhető események, gondolatok a kigondolt valóság regénye ez. Mert a konkrét valóság lényegében ennyi a regényben: a megszállás alatt nyögő nagyváros levegője, agyonvernek egy hentest a csalódott sörbanállók, öt ember végtelen monológusokat mond önmagának; egy házaspár, két gyerek és a gyerekek barátja.

A fiú megöl egy németet, a lány szerelmes egy németbe, az anya pedig kimegy vidékre egy kis enivalóért, s a kakast, melyről nélkülözéseikben álmodoztak, csak szexuális áldozattal tudja megszerezni egy parasztól. A többi, tehát a regénynek kilenczted része a hősök asszociációi, álmai, vágyai, képzeletben átéli kalandjai.

A megbénított tettek, a félelem bélyezte cselekvések közepette az ember rést keres, és csak a képzelefé mindenhatóságán találja meg. Az élet megfogott igényét pótolni kell, a hősök a külső, utcán leselkedő borzalmak elől a magukfestette borzalmak közé menekülnek. Így válik hitelessé és megindokolttá a regény egész világa, a belső táj, az árnyhősök, a kigondolt világ. A fiú a diverzáns akció után nagyon fél, várja, hogy egyszerre csak megállnak az autók a ház előtt, jönnek érte, és ebből az érzésből nőnek ki a félelem fáit, képzelet-virágai, amelyek olyan kísérteties teszik az amúgy is kísérteties életet, hullabúzzal árasztják el az amúgy is halállal telt, kicsapódásig tiltott levegőt. A fiú mindenkitől fél, apjától, anyjától, hűgától, barátjától, saját magától, és képzelődik, öngyilkossági gondolatokat forgat a fejében, menekülni szeretne, nyugtalanok az álmai, csak arra a megölt németre tud gondolni, meg arra a nőre, aki a gyilkosság pillanatában mellette feküdt, akire kamaszshésséggel vetné most magát, és fantasztikus tervekkel tölti meg agyát: le akarja lőni hűgát, nehogy elárulhassa tettét, fel akarja akasztani magát, élvezni az üldözés, a bujkálás romantikus gondolatát. A lány szexuális álmokban él: az utcán látott vér szüzessége elvesztésének véres pecsétjét idézi fel előtte és e képzeletbeli tettet hol bátyjára ruházza, hol annak barátjára, hol pedig Augusztra, a németre, a ház egykori ismerősére. Közben a véres valóság, a megerőszkoltak világa kislányos képzelődéssé torzul. Egyik kezében babáját ringatja, de a másikkal segít, hogy erőszakolója megszabadíthassa alsóneműjétől, és képzeletben átéli e tett minden szépségét és minden fájdalmát: lelki sebe vérzik, és gondolatban már Auguszttal együtt van, odaadta magát neki, hogy elvigye Afrikába, a mesék és vágyak csodái közé. A képzelet ecsetje színesre, érdekesre fest mindent: szeretkezésük közben betoppan bátyja, hogy újabb gyilkossággal, (mindkettőjüket megöli), mentse előbbi tettét, s ahogy megjátssza saját halálát, ahogy szüzessége elvesztésével elpakolja babáját a szekrény mélyére,

ahogy a halott mézáróst azonosítja bátyjával, ahogy fél a közelgő vagy az ablak alatt elhaladó léptektől, ahogy álmodozik és felizgul a szobában lévő porcelán Léda a hattyúval szobor erotikumán, mind-mind a valósággá váló képzelet remek lapja ebben a regényben.

Mert más nem történik a regényben. De minden él, ezer esemény játszódik le a képzelet síkján. Motorja pedig mindennek a háború és a szexualitás. Erre külön fel kell hívni a figyelmet: a szexualitás útja ugyanis mintegy görbéje magának a regénynek; a háborús idők fékevesztett ösztönei nyomán egy képzeletbeli megerőszkolás leírásával kezdődik, egy valóságos erotikus cselekménnyel zárul, s központi helyet foglal el benne a kakasért hozott áldozat. Van emellett egy groteszk éle is a regénynek, a képek gyakran ezt tükrözik, mint ahogy középkori szövegekben a halál borzalmi keverednek valami kétségbeesett torz humorral.

Konstantinović a hősök és az események absztrahálásával a lelki küzdelmeket az általánosan emberi felé tereli. Az emberért folyik a küzdelem itt is, az ember szólal meg ebben a regényben is, hazai ég alatt, hazai emberek testébe öltözve. Messzebbre mutat így a regény, értelme is átfogóbb, emberibb. Erre utal a cím is. Egy nagy harc visszfénye van a műben: az ember harcáé az embertelenség ellen, a tiszták küzdelme a tisztátlanokkal, a piszkosokkal, az embertelennel. A regény szereplői akkor is tiszták, amikor a lelki fertő legmélyén vannak, hisz állandóan menteni akarják emberségüket, napvilágra hozni, megvalósítani álmait; a körülöttük tomboló embertelenséget, a bennük ágaskodó kegyetlenséget jósággá, önfeláldozássá akarják változtatni. Kettős a küzdelem, hirdeti ez a regény: a harc kinn is folyik és benn, a lélek mélyén is. Milyen nagy lehetne az ember és milyen kicsi, mi-

ilyen tiszta és ártatlan szeretne lenni és milyen bűnös és esendő. Milyen kicsinyes vágyai vannak: a kamaszerotika beteljesülése, egy jó kakaspaprikás, egy nyugodt, álomtalan, félelemtől mentes éjszaka! De a háború borzalma fertőző kór, amely elől nincs menekvés. Idős embereket éppen úgy megfertőz, mint ártatlan gyermekeket. De csodálkozunk kell-e ezen, amikor embertelen a világ, amikor „a hús befődi az egész földet, amikor emberi húscsapat hullik a felhőkbe, lóg a fákról, háztetőkről és szobák mennyezetéről”? Amikor az élet és lélek nagy pusztaságon bolyong, amikor el akar bújni megpróbáltatásai elől, amikor már úgy látja, hogy nincsen remény, amikor állandó haldoklás az élet és még sem lehet meghalni? A regényt ez a másik arca, mondanivalójának ez a többlete teszi teljessé és átfogóbb értelművé.

Végezetül pedig írjuk ide a regény egy kis jelenetét, amelyet nagyon jellemzőnek érzünk a mű egésze, az író módszere, a színrelépő hősök megjelenése szempontjából.

„Ha azután lassan kinyitotta a szemét. Hunyorgott a plafonra. Árnyékom föléje borult, eltakarva a mennyezetet, hirtelen hatalmassá váló kezelmel.

Elnevette magát e látványon.

— Milyen nagy vagy itt — mondta, amikor árnyék vagy. És milyen kicsi, amikor így nézlek! — Felém fordította a fejét, hogy jobban láthasson. — Igen, igen — tette hozzá, — nagyon kicsiny vagy”.

A regény kettősségét, a valóság és álom, test és árnyéka ellentétének állandó villózását, aligha jellemezhetnénk jobban ennél. A háborúban élő ember sokirányú problémáira nyit ajtót az író, és módszerének érdekes megoldásával egy pillanatra sem hagyja szabadulni abból a varázskörből, amelybe a regényt olvasva, belép.

Nincs menekülés

Burány Nándor

FRIEDRICH DÜRRENMATT: A BALESET, MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1958

Friedrich Dürrenmattnak a beográdi Jugoszláv Drámai Színházban láttuk *Der Besuch der Alten Dame* című színművét. A Bojan Sztupica rendezte színmű szép sikert aratott a beográdi közönségnél.

A problémákhoz, amiket a színműben feldolgozott Dürrenmatt novelláiban is hű maradt. Az emberi élet alapvető problémái ezek korszerű köntösbe öltöztetve: Az igazságszolgáltatás elől senki sem menekülhet meg; hiába a sok öncsalás, önámítás, egyszer úgvis felelnünk kell tetteinkért önmagunk előtt is.

A színműben vesznie kell tisztesség, öreg családapának, mert fiatal korában anyagi érdekeiből ringyósorsra juttatott egy lányt. Az akkori lány, most mint milliomos öreg nő tér vissza a kisvárosba, s hajlandó a falu elszegényedett polgárait megváltani pénzével, ha megölik valamikori udvarlóját. Persze hogy megölik, s noha hangoztatják, váltig erősítgetik, hogy nem a pénzért, hanem a becsületért teszik, öngazolásuk nevetségesen hat. Azzal, hogy ölnék, embertelen dolgot követnek el, tehát számukra is lesz egy „öreg nő”, aki majd egyszer eljön, hogy bosszút álljon rajtuk.

Mindenki számára van egy ilyen „öreg nő”, érezzük a Baleset novelláit olvasva is. Az első novella főhőséről talán sosem tudódott volna ki, hogy erkölcsi gyilkos, ha nem következik be a baleset. De az autószerencsétlenség megtörtént — egyszer mindenkiel megtörténik, mint ahogy egyszer mindenkiért eljön az „öreg nő”.

Az *Alagút* című novellában egy fiatal ember felül a vonatra. Sűrűn utazik ezen a vonalon, ismer minden állomást, minden alagutat. De most mi történik? Az alagútnak sehogy sem akar vége szakadni. Kérdezi a kalauzt, útítársát, a vonatvezetőt, de senki sem tud felelni. A vonat helyes vágányon halad, a jegyével semmi baj, legyen nyugodt. De az alagútnak nincs vége. Máskor egy-kettő kifutottak belőle, most mi történt?

A beográdi bemutatóval kapcsolatban Eli Finci rámutatott arra, hogy Dürrenmatt művei modern parabolák. Gondosan kidolgozott egyszerű fabulájuk van, e mese mögött azonban minduntalan felvillan az írói mondanivaló. Mintha így állnánk az alagúttal is. Napról napra átfut vonatunk az alagúton, napról napra szorítóba kerülünk, de mindig sikerül megmenekülnünk. Egyszer aztán a vonat megy tovább a maga útján, a vonatvezető nem észlel semmi rendellenességet, de mi érezzük, hogy az alagútnak nem akar vége szakadni.

Beszálltunk a vonatba, tehetetlenek vagyunk, tolakodunk az utasok között, de semmit sem tehetünk, semmin sem változtathatunk. Az ítéletet végrehajtják rajtunk, minket nem kérdeznek, minden mintha tőlünk függetlenül történne, mint ahogy Camus *Közönyében* is a főhóstól idegen a tárgyalás, érthetetlen és csodálatos.

Dürrenmattnak mintha Camus-höz és Kafkához lenne legtöbb köze a modern írók közül. A kötet utolsó novellája a *Kutya* is emellett szól, bár az első. A baleset bizonyíthatná ezt legmeggyőzőbben. A *Kutyának* is éppoly kettős a tartalma, mint a többinek. Az emberi igazságokat szavaló prédikátort folyton követte a fekete kutya, sohasem tudott menekülni tőle. Egyszer aztán halálra marta, még mielőtt elvégezte volna hivatását.

Dürrenmatt többször kiemelte, hogy életet ír, nem eszméket; hangsúlyozza, hogy írásait úgy kell értelmezni, ahogy ő megírta őket, de a *Kutyát* olvasva, ki ne érezné, hogy mindannyiunkat kísér egy fekete kutya, hogy előbb-utóbb halálra mar bennünket. Mert az öreg halála után hiába vette át apja szerepét a lánya, mellette is ott termett, őt is kísérette. A fekete kutya elől, az alagutaktól, a balesetektől nem lehet megmenekülni.

Valami más kiutat kell találnunk. Dürrenmatt írói mondanivalója mintha erre ösztönözne bennünket. A műveiből táruló sötét kép mintha valami új kiútnak türelmetlen keresésére akarná indítani az emberiséget.

Művek, nézetek, vélemények

Tomán László

Bernáth Aurél: Így éltünk Pannóniában. Második kiadás. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1958. — A nagy irodalmi alkotásoknak nincsenek látható jeleik. Az ember olvas, és egyszerre, egy pillanatban, két szó között, megérzi, rádöbben. Így voltunk Bernáth Aurél, az ismert magyar festő könyvével is, melyben arról beszél, hogy éltek az emberek régen a Pannón-síkságon, hogyan kedvezett itt egyeseknek a szerencse, másokhoz pedig milyen kegyetlen volt a sors. A festő rajzkészségével, rokonszenvvel írta Bernáth, s műve színgazdagságával, a téma és kor iránti nemcsak mint egész, mint tökéletes körkép marad meg bennünk, hanem még feledhetetlenebbül virraszt emlékeztünkben részleteivel. A viharzó, dühöngő Balatonon hanykódó, vergődő kis csónak három utasával, a keresztúri „csata”, férfiak Rabelais-i lakomája, fékevesztett mulatsága, Festetics herceg mozilátogatása, a szegedi inasévek, a vasgyári kemény munka napjai, keservei, a kaposvári társadalom egyszerű és furcsa alakjainak rajza — ezek a kompozíció legjobb sikerült részei.

Bernáth írásmódja korszerű, egész határozottan új irányban fejlesztette a magyar prózát. Nyugodt, higgadt elbeszélő-modor ez, amely nem akar indulatba hozni, talán meditációra készítetni sem. Nem járja a modern próza tekervényes útjait, nincsenek szimbólumai, talányai. Meglepően egyszerű, ezért klasszikus. És nem kell várnunk, hogy halhatatlan legyen. Már most az.

Jean Paul Sartre: A fal. Horvátra fordította Jerka Belan és Iva Adum. Epoha kiadás, Zágráb, 1958. — Már a címadó elbeszélésnek, amely börtönbe vetett spanyol forradalmárokról szól, bizarr a légköre és csattanója. A többi

négy írásban Sartre felsorakoztatott minden rosszat, amit a francia társadalom uralkodó osztályáról tudott. Elmebaj, szexuális túlkapasok, gyilkos vágy, házasságtörés, perverzítások, burzsoá felsőbbrendűségi érzés, homoszexualitás, onánia, hatalmaskodás, szadizmus... Egymást követik az undorítóbbnál undorítóbb események, jelenetek. Minden szépség, nemes életcél, emberi jóság, hit, szellem szertefoszlik, porba hull. Ebben a környezetben nagyobb a romlottság annál, amit emberi ésszel fel lehet fogni: a sűrítés túlméretezettségé vált.

Annak az irodalomnak, amely ilyen kérdésekkel foglalkozik, megengedhetjük, hogy jelentősebb legyen erkölcsi, mint művészi tekintetben. Sartre azonban megtalálta a két szempont egyensúlyát.

Szirmai Károly: Katlanban. Testvériség-Egység kiadás, Noviszád, 1958. — A süketség pusztaságában vesztglő idő, nyirkos odúkban élő aszott emberek, víziók, hallucinációk, véres panorámák, tragikus végű történetek írója, a halottak háborzongató látogatásainak, az elmúlás foszladozó ködével letakart, az emlékek mélybefúrt szemű lárvaemberekkel betelepített városainak szomorú, misztikumra hajlamos, ámulatbaejtően új szavakat kirobbantó és halkmuzsikájú mondatokat szövő költője realista könyvet írt. Műfaját nem könnyű megállapítani. Ebben a mégiscsak a regényhez legközelebb álló műben Szirmai egy Duna menti falu lakosainak, családjainak sorsát, az első háború előtti és alatti Magyarország életét, szegények vergődését, katonák kalandjait, s egy légiesen valószínűtlen és valószínűtlenül légiés leány útját adja. Néha régi fotográfiákhoz hasonló, az eseményeknek főleg külső oldalát

megvilágító, az emberi lélek rejtelmeit leggyakrabban fel nem fedő képekben, néhány kiváló régebbi írásaira emlékeztető meleg részlettel, de nem eléggé csiszolt nyelvvél, nem eléggé elmélyített tragikumú befejezéssel és egy költői, sejtelmes Epilógussal. Kár, hogy az egész könyv nem ilyen.

Werner Heisenberg: A mai fizika vilásképe. Gondolat kiadó, Budapest, 1958. — A Nobel-díjas német fizikus megismertet bennünket a modern természettudomány alapvető fogalmaival, általános bevezetést ad laikusok számára az atomfizikába, a kvantum- és relativitáselméletbe, s egy történeti visszapillantás végén összefoglalja a tudományágak legújabb eredményeit. A mű harmadik fejezetében a hagyományos, ún. humanisztikus műveltségről és az európai kultúráról beszél — az atomfizikus szemszögéből.

Ki kell emelnünk, hogy Heisenberg a tudományos munka és a szellemi élet értelmét, célját Európában találja meg, és síkra száll a kultúra bölcsőjének reneszánszáért.

A könyvhöz Fogarasi Béla, a Magyar Tudományos Akadémia tagja írt előszót, melyben önkényesen kiragadott mondatokkal, Heisenberg tételeinek félremagyarázásával akarja a szerző idealizmusát megbizonyítani. Ez az eljárás azonban nem csökkenti Heisenberg művének értékét.

Françoise Sagan: Egy hónapra, egy évre. Szerbre Zorica Mišković fordította. Svjetlost kiadás, Szarajevó, 1958. — Françoise Sagan első regénye, a Jó napot bántat irodalmi szenzáció volt: egy fiatal lány olyan dolgokról és olyan hangon írt, ahogy meggondolt felnőttek nem szoktak írni; megdöbbentette az irodalmi világot, megbotránkozttatta a kispolgárokat, és egyszeriben sztár lett, dívatot esinált. Második regényével, az Egy bizonyos mosoly-lal azokat igazolta, akik hittek tehetségében, s nem hittek a körülötte felvert porban.

Legújabb, harmadik regénye már nem is lehetett meglepetés. Kiforrott író beszél néhány párizsiról, a már ismert Sagan-i erotikus hangsúllyal; sok szerelem, sok unalom, sok hűtlenség, sok vágyakozás van benne, a megszo-

kott és az olyan körökben jól ismert, megtúrt ármánykodással, elkerülhetetlen kilátástalansággal és kilátástalan meneküléssel. A végén pedig, szinte a három regény fináléjaként azt kérdezi Bernard: „Mit is vétettünk mi?... Mi történt? Mit jelent mindez?”, mire Josée azt feleli: „Nem kell így gondolkodni, ettől megőrülhet az ember.”

Ebben már az enyészet szólal meg, az elmúlás, amelyet Sagan és minden hőse olyan elkéseredetten, de hiába-valóan szeretne elfelejteni.

Marcel Raymond: Baudelaire-től a szürrealizmusig. Szerbre Milenko Vidaković fordította. Veselin Masleša Kiadóvállalat, Szarajevó, 1958. — Az új európai költészet eredetét keresve el kell jutnunk a modern francia költészethez, amely a francia irodalom anynyi nagy korszaka, iránya, iskolája után, felszabadító hatásával, kifejezés és tematika gyökeres megreformálásával a világirodalom egyik legérdekesebb, legizgalmasabb és legjelentősebb fejezete. Marcel Raymond műve ennek a kornak panorámája.

Raymond a modern francia költészet őseivel, Baudelaire-rel, Verlaine-nel, Rimbaud-val kezdi könyvét, áttekintést nyújt a szimbolizmusról, romantizmusról, naturizmusról, neoszimbolizmusról; külön fejezetet szentel Valerynak, a „szimbolizmus klasszikusának”, valamint Claudelnek. Ezután rátér a „kaland és lázadás” költészetére — a legújabb idők költőinek alkotásaira. A sort Apollinaire nyitja meg, a „szabad szellem játékosai”: Jacob, Cocteau, Reverdy követik, majd a „dada” jön, alapítójával, Tristan Tzarával, végül a szürrealizmusról beszél, képviselői közül pedig Bretonról, Aragonról, Eluard-ról, Desnos-ról és másokról. Könyvét a legújabb költőkkel, Supervielle-lel, Michaux-val és a fiatalabbakkal fejezi be. Post scriptumát 1939 őszén írja, amikor Európa egy részét elözönlötték az új barbárság hadosztrálya, s arra készültek, hogy ennek a csodálatos költészetnek a szülőföldjét is letapossák.

Ez a könyv nemcsak azért jelentős, mert valóban felöleli a teljes modern francia költészetet, s kimerítően foglalkozik vele, hanem azért is, mert kifinomult esztétikai elemzés és az alkotások pszichológiai vizsgálatának alapján minden törekvés iránti megértéssel mondja ki ítéletét költőkről és művekről.

KIOSZTOTTÁK A SZLOVÉN IRODALMI DÍJAKAT

A szlovén írószövetség kiosztotta az idei irodalmi díjait. Bírá-
lóbizottsága két regényt és egy elbeszéléskötetet részesített juta-
lomban.

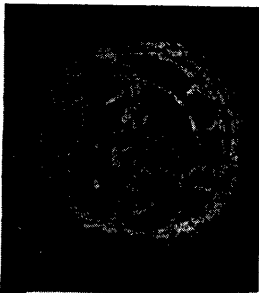
Mimi Malenšek „Láng” és Ignac Koprivec „Csúcs alatt ház”
című regényét, továbbá Rok Arih „Ezért” című elbeszéléskötetét
díjazták. A „Láng” Primozs Trubarnak, a szlovén irodalmi nyelv
megteremtőjének életregénye, a „Csúcs alatt ház” Slovenska Go-
rica népének életét festi, az „Ezért” pedig a koruskaj partizán-
harocok művészi tükre.

A jutalmakat Beno Zupančič, a szlovén írószövetség elnöke
nyújtotta át a kitüntetetteknek.

Mimi Malenšek-Konič 1919-ben született. Már a második
világháború előtt megjelent néhány elbeszélése, a főlzabadulás
után pedig három regénye és egy elbeszéléskötete. Stílusa köny-
nyed, egyszerű. Élénk képekkel festi az ember belső életét, művei
hosszúlevegzetű, részletesen megrajzolt alkotások.

Ignac Koprivec negyvennyolc éves. Naturalista paraszt-elbeszé-
lései 1931-ben jelentek meg, a háború után pedig két novellás-
kötetet adott ki. Ezekben az írásaiban a falu osztályellentéteit és
a népfölzabadító harcosok életének szövevényes lelki mozzanatait
festi. Alkotásait a művészi megjelenítés meggyőző ereje jellemzi.

Rok Arih 1920-ban született. Koruskaj partizán volt. Irodalmi
tevékenysége csak a háború után kezdődött. 1954-ben jelentette
meg első kötetét „Bölcső” címmel. Elbeszélései és novellái a la-
pokban és folyóiratokban jelennek meg.

KÉSZÜL A SZOVJET KOMMUNISTA PÁRT ÚJ TÖRTÉNELME

A Szovjet Kommunista Párt új történelmének megírásán tizenegy történész dolgozik Ponomarjovnak, a szovjet CK tagjának vezetésével. Az újonnan földolgozott történelem néhány részlete már ismeretes, a „Voproszi isztorii” és a „Komuniszt” című folyóiratok már leközlötték az első kilenc fejezetet.

A „Komuniszt”-ban az új történelem VII., VIII. és IX. fejezete jelent meg, azok, amelyek a „világot rengető napok” eseményeivel, az októberi forradalommal, a polgárháborúval és a külföldi intervenciókkal foglalkoznak. A VII. fejezet az 1917 márciusa és szeptembere között lejátszódott eseményeket dolgozza föl, amelyekről a SzK/b/P korábbi történetében nem történt külön említés. Az újonnan beiktatott fejezet szerint Sztalin ebben a korszakban ingadozott, és Leninnel szemben helytelen állást foglalt el Kerecszki ideiglenes kormánya iránt. Erről különben Sztalin maga is említést tesz műveiben. A VIII. fejezet az 1917 októbere és 1918 nyara között eltelt időszakkal foglalkozik. A IX. fejezet az 1918 nyara és 1920 között történt események értékelését adja.

Az új történelem sokkal terjedelmesebb a korábbiaknál, s egészen 1958-ig kiterjed. Mint ismeretes, a SzK/b/P eddigi története az 1937. esztendővel zárult. Az új mű írói sokkal részletesebben földolgozzák a szocializmus építéséért folytatott harcot, az új történelem kétharmadában ezt az időszakot írják le, s az eddiginél jóval tárgyilagosabban mutatják be az első szocialista állam születésének viharos eseményeit. Különösen érvényes ez a megállapítás a vezetők szerepének értékelésére. A forradalom igazi vezetője és szervezője Lenin volt, az ő bölcs taktikájának köszönhető a forradalom diadala, az ellenforradalom legyőzése és a külföldi beavatkozás elhárítása.

Az új fejezetekben szó esik olyan kiemelkedő forradalmárokról is, akiknek neve a SzK/b/P korábbi történelméből kimaradt, viszont hiányzik néhány név, amely a korábbi történelemben föl volt tüntetve. A korábbi történelem a következő sorrendben említi a „forradalom vezérkarának” tagjait: Lenin, Sztalin, Molotov, Kalinin, Szverdlov, Kaganovics, Ordzonikidze, Kirov, Kujbisev, Mikoján, Zsdanov, Andrejev, Petrovszki, Jaroszlavszki, Jezsov, Jerszinszki, Mscsadenko, Mehlisz, Frunze, Svernik, Skirjatov. Ezeket a neveket most ábécé-rendben sorakoztatják fel, Molotov, Kaganovics és Jezsov kihagyásával, viszont bekerültek a névsorba Bubnov, Vorosilov, Guszev, Zemljacska, Koszior és Posztisel. Lenin neve hiányzik a felsorolásból, ez azonban kézenfekvő, hiszen szerepéről minden fejezetben külön is említés történik.

A forradalomban más népek is részt vettek — állapítják meg a Szovjet Kommunista Párt új történelmének írói. A Vörös Hadseregben kínaiak, németek, csehek, szlovákok, magyarok, kóreaiak, románok és mások is harcoltak. A szovjet forradalom győzelmét, többek között, a nemzetközi proletariátusnak az imperialista intervenció elleni küzdelme tette lehetővé — hangzik az új történelem megállapítása.

A SzK/b/P történetének korábbi IV. fejezete kimaradt az új történelemből.

Jugoszláviáról csak egy helyen történik említés. A IX. fejezet egyik szakaszában ez áll: „Az 1920. esztendő előtt megalakult az Egyesült Államok, Anglia, Jugoszlávia, Törökország és más országok kommunista pártja”.

Jugoszlávia Kommunista Pártja — mint ismeretes — 1919 áprilisában alakult meg.

Egy zürichi könyvkiadóvállalat megjelentette Albert Einstein, a világhírű tudós levelezését. A könyvben közölt levelek nagy részét feleségéhez, a noviszádi származású Mileva Maričhoz intézte Einstein, a zürichi kiadó könyve tehát számunkra különösen érdekes. Einstein még diákkorában ismerkedett meg Mileva Maričsal. Mindketten a zürichi műszaki főiskola diákjai voltak, s a noviszádi bírósági tisztviselő leánya meg a német diák egymásba szerettek. Hamarosan meg is esküdtek, és igen boldog házasságukból két fiúgyermek született, akik közül az apja nevét viselő Albert tervezte a háborúban elpusztult noviszádi Duna-hídat, s ő örökölte anyja noviszádi, Kiszácsi úti házat is.

Az időrendben közölt, s a nagyközönség számára eddig teljesen ismeretlen Einstein-levelek 1897 és 1938 között íródtak. Későbbi feleségéhez intézett első leveleiben a nagy tudós költőket is megszegyenítő stílusban beszél rokonszenvéről, majd szerelméről. A későbbi levelekből megtudjuk, hogy Mileva Marič minden tekintetben élettársa volt Albert Einsteinnek.

A svájci könyvkiadóvállalat könyve emberi közelségbe hozza a relativitás elméletét megalkotó nagy tudóst. A közvetlen hangon írt levelek egy nagy ember benső életének megnyilatkozásai. Igaz képet adnak Einstein küzdelmekkel, válságokkal, kétkedésekkel telt magánéletéről, erőfeszítéseiről és humánus törekvéseiről.

HEMINGWAY VÉLEMÉNYE NEM VÁLTOZOTT

Amerikában mostanában kellett volna megjelennie Ernest Hemingway új elbeszélés-kötetének. A könyv — a kiadó elképzelései szerint — a nagy író spanyol polgárháborús írásait tartalmazta volna, azonban Hemingway az utolsó pillanatban megakadályozta kiadását.

Az író állásfoglalása, amikor nyilvánosságra került, nagy fel-tűnést keltett, s nemcsak irodalmi körökben. Több lap arról ír, hogy a Nobel-díjas író megváltoztatta eddigi nézeteit a spanyol polgárháborúról, amelyben a köztársaságiak oldalán maga is részt vett. A szóbanforgó elbeszélésekben Hemingway a legmélyebb rokonszenyv hangján beszél a köztársasági harcosokról — tekintet nélkül arra, hogy kommunisták voltak-e vagy sem.

Az „Akiért a harang szól” írója nem hagyta szó nélkül a lapok kiagyalt megállapításait, és a leghatározottabban cáfolta, hogy a spanyol köztársaságról alkotott véleményét megváltoztatta volna.

— Nem tartozom azok közé, akik leköpi az eszmét, amelyért vértüket ontották — mondotta az újságíróknak, majd megmagyarázta, miért akadályozta meg a könyv megjelenését. — Három olyan írást is besorolták a kötetbe, amelyek alapos csiszolást igényelnek, hogy elérjék a kiadásra szánt többi elbeszélés színvonalát.

Chester Himes amerikai származású néger író, aki hosszabb idő óta Párizsban él „Almák királynője” (La Reine des pommes) című regényével elnyerte a francia detektívregény-irodalom nagydíját. A könyvnek nemcsak közönségsikere van, az írók is nagyra tartják. Jean Giono például így nyilatkozott a regényről: „A legkülönösebb könyv, amit valaha is olvastam!” Jean Cocteau viszont „furcsa remekműnek” mondja a nagydíjat nyert regényt.

Himes frissütetű sikere azt az ötletet adta a newyorki „Time” című lap párizsi tudósítójának, hogy fölkeresse a francia fővárosban élő feketebőrű amerikai művészeket, s megkérdezze tőlük, milyen eredménnyel dolgoznak. A körkérdésből kiderült, hogy — ellentétben a fehérbőrű önkéntes emigráns amerikaiakkal, akik borzas hajjal, szakállasan, kopott ruhában járnak a Latin-negyed utcáit, és tétlenül ödöngenek a „művészkávéházzá” reklámozott kocsmákban — az amerikai négerek a „világ fővárosának” polgári és munkásnegyedeiben élnek, szorgalmasan dolgoznak, és — akárcsak Himesnek — sikerük van.

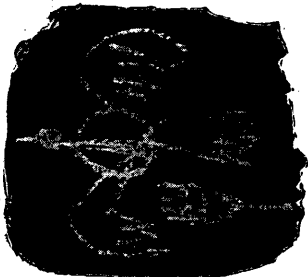
Harold Cousins washingtoni néger szobrászművész nemrégiben adta el egyik szobrát a Claude Bernard-galériának, Bofor Delaunay tenessei néger festő pedig az avangardista Facchetti-galériában állítja ki vásznait. Állandóan Párizsban él Richard Wright is, aki már világhírré tett szert négertárgyú írásaival. Wrightet egyáltalán nem zavarja, hogy sokezer kilométernyire él hazájától. „Nincs szükségem új benyomásokra — mondotta —, hiszen az amerikai négerkérdés az utóbbi háromszáz év alatt semmit sem változott.”

A „Time” munkatársa azt is megállapítja, hogy a Párizsban dolgozó amerikai néger művészek nagy része a faji üldözések miatt hagyta ott hazáját, mégsem szenvednek „emigráns-komplexumban”.

— Szeretem Franciaországot — jelentette ki Chester Himes. — Természetes, hogy zavartalanul tudok dolgozni ebben a környezetben, hiszen itt a házmestertől kezdve az egyetemi tanárig mindenki tiszteli és becsüli az alkotó munkát.

Gardner Smith, az „Utolsó hódító” (The last of the Conquerors) című tanulmány írója így vélekedik új hazájáról:

— Ha egy francia kíváncsi a véleményemre, sohasem azt kérdi, mit gondolok erről vagy arról, mint néger. Egyszerűen megtudakolja, mi a véleményem a dologról. Párizsban az ember könnyűszerrel megfeledezhet bőrének színéről.

EGY TÁVIRAT „REJTÉLYÉNEK” MAGYARÁZATA

Négy nappal a keletnémetországi lázadás leverése után, 1953 június 21-én, a „Neues Deutschland” című újság, az Egységes Német Szocialista Párt hivatalos lapja, a következő hírt közölte: „Berthold Brecht, államdíjas író, a következő táviratot intézte Walter Ulbrichthoz, az Egységes Német Szocialista Párt főtítkárához: Szükségét érzem, hogy ezekben az órákban hűségemet fejezzem ki az Egységes Német Szocialista Párt iránt. — Berthold Brecht.”

Ez a közlemény annakidején nagy izgalmat keltett — főleg Nyugat-Németország kommunistaellenes köreiből, amelyek lemondtak ugyan Brechtről, de nagy elégedettséggel tartották nyilván az író renitenskedéseit.

— Mi lehet az oka annak, hogy Brecht éppen ezeket a válságos pillanatok tartotta alkalmasnak hűségnyilatkozatra? — tették föl a kérdést.

Köztudomású, hogy Brecht kegyeltje volt a kormánynak, államdíját a legnagyobb nyilvánosság színe előtt kapta, hivatalosan is Kelet-Németország legnagyobb írójának tekintették — viszont azt is tudta mindenki, hogy Brecht nem volt tagja a pártnak, amely — egyébként — nem sokkal azelőtt bírálta állásfoglalásait, szempontjait és világnézetét.

A „Neue Deutsche Hefte” című folyóirat novemberi számában Wolfgang Paul rendkívül érdekes elmélettel igyekszik magyarázni Brecht rejtélyesnek tűnő táviratát. Wolfgang Paul föltevésai az alábbi tényeken nyugszanak:

1. Brecht nem táviratot, hanem levelet írt Walter Ulbrichtnak.

2. A „Neues Deutschland” a levélnek csak egy részét idézte.

3. A fölkelés előtt néhány nappal tették közzé a párt új, szabdavűbb programját.

Ezekből a megállapításokból kiindulva, Wolfgang Paul arra a következtetésre jut, hogy Brecht a párt új, liberális programjával kapcsolatban, a fölkelés előtt intézte levelét Ulbrichthoz. A levélben benne volt ugyan a „Neues Deutschland”-ban idézett mondat, de más is volt, ezt a „más” azonban célzatosan nem közölték.

Fölmerül természetesen a kérdés, miért nem tiltakozott Brecht a levél szövegének megcsontítása ellen, s általában az ellen, hogy levelét, amelyet egészen más indítékból intézett a főtítkárhoz, ilyen célokra használták föl. Mert Brecht valóban soha és sehol sem cáfolta meg a „Neues Deutschland” közleményét, sőt — óvakodott attól, hogy egyáltalán szóba hozza ezt az ügyet. Erre vonatkozólag is van magyarázata Wolfgang Paulnak: Brecht mindenáron színházat akart szerezni magának, saját színházat, s ezt csak Kelet-Németországban kaphatta meg. Nem akarta kockára tenni életcélját, és az események őt igazolták: 1954-ben meg is kapta az annyira áhított színházat.

Paul — további bizonyítékkul — néhány verset is közöl Brecht irodalmi hagyatékából. Ezek a versek most kerültek először a közönség elé, és teljes mértékben ellentmondanak a „Neues Deutschland”-ban idézett mondatnak. Az egyik vers (hevenyésztett fordításban) így hangzik:

MEGOLDÁS

*Június tizenhetediké után
Az írószövetségi titkár – bután
Röpiratokat szórattott a Sztalin-sétányra,
S ezt írta a sok-sok cédulára:
Eljátszotta a nép kormánya bizalmát,
Újra csak kettőzött munkával szerezheti vissza.
Nem lenne – talán – egyszerűbb,
Ha a kormány fölöszlatná a népet,
Es másikat választana helyébe?*

A SZOVJET ÍRÓK NEMZETI KONGRESSZUSAI

Nemrégiben tartották meg Moszkvában az orosz írók köztársasági szervezetének alakuló ülését. Szoboljev, az orosz írók leendő szövetségének szervező elnöke beszámolójában a mintegy 400 küldött előtt azt hangoztatta, hogy az írók legfontosabb és leg-sürgősebb feladata az, hogy korszerű témákról írjanak, a jelentegyek alkotásaik központjává. Az elnöklő író szavai szerint a középkorú íróknak — még kevésbé a fiatalabb korúaknak — nincs erkölcsi joguk arra, hogy eltávolodjanak koruktól, amelyben élnek, hiszen elég gazdag ahhoz, hogy minden író tárgyat találjon benne.

A kongresszus foglalkozott a szovjet jelenkor úgynevezett nagy hőseinek meglehetősen bonyolult ábrázolási problémáival is. A beszámoló ugyanis megemlítette, hogy a legtöbb író műveinek hősei egyáltalán nem valóságsszerűek, a legnehezebb feladatokat is hihetetlen könnyedséggel, játszva oldják meg.

Az orosz írók moszkvai ülése kezdte meg azt az értekezlet-sorozatot, amelyet a következő három hónapban a Szovjetszövetség tizenöt köztársaságában az írók nemzeti kongresszusai elnevezés alatt megtartanak.

A kongresszus előtti időszak meglehetősen fölélnéktette a szovjet irodalmi életet. Az újságok és folyóiratok sok cikket közölnek a küszöbön álló értekezletekkel kapcsolatban. A véleményeket nem lehet egyhangúaknak mondani, noha a lapok szinte kivétel nélkül ismételik Hruscsov egy évvel ezelőtt tett kijelentését: „Az irodalomnak — és általában a művészeteknek szoros kapcsolatban kell állniok a nép életével.” A Literaturnaja Gazetában, a Pravdában és más lapokban közzétett írásokból nyilvánvalóan kiderül — s ezt nem egy író és kritikus meg is állapítja — hogy a szüntelenül hangoztatott korszerűség a napi politika szükségleteinek kiszolgálását jelenti.

Még egy közös vonás jellemzi az írókongresszusokat megelőző véleménycserét: a vezető lapokban megjelent írások egytől-egyig keményen bírálják a szovjet kommunista párt huszadik kongresszusát követő időszak irodalmi és művészeti törekvéseit. A lapokban folyó vita gyakorlati célja egyáltalán nem kétséges: az irodalmat és általában a művészetet vissza kell terelni a huszadik kongresszust megelőző helyzetbe.

„ÁDÁM BORDÁJA”

Robert Graves ismert angol író és történész most megjelent „Ádám bordája” című könyvében azt bizonyítja, hogy a biblia első része, amely a világ, illetve az első emberpár teremtését írja le, sorozatos tévedésekből keletkezett. Az angol író világos okfejtéssel igazolja, hogy az Oszövetségnek Ádám és Eva teremtéséről szóló részei több ősrégi rajz szándékos vagy véletlen félremagyarázásán alapulnak.

Graves leírja, hogy a teremtés könyvének első négy fejezetét egy jeruzsálemi zsidó rabbi állította össze, s a Genézist több, kőtáblára vésett kép alapján írta meg. A képeket Józsué katonái zsákmányolták Hebron filiszteus város elfoglalása után. A bibliaíró pap összezavarta a képek sorrendjét, és a rajzokon ábrázolt személyek kilétét is a legnagyobb szabadossággal, sőt önkénnyel magyarázta.

Graves a képek rekonstrukciója és eredeti sorrendjük tisztázása után a következőket állapította meg: az első képen az a jelenet látható, amikor egy legendás filiszteus szerelmespárt egy férfi megzavarja. A szerelmesek falevéllal takarják el meztelenségüket. A második rajz azt a jelenetet ábrázolja, amikor a zsidó pap által Évának elnevezett nő — beleszeretve a díszes öltözetű és gazdag fejédkű, főleg pedig új férfibá — megfogadja a halál kígyójának tanácsát, s mérges gyümölcscsel kínálja megúnt szerelmesét, a később Ádámnak nevezett állítólagos első embert. A harmadik kép: Ádám a mérges gyümölcstől kábultan hever a földön, amikor megjelenik az új szerető, és Eva biztatására agyonszúrja vetélytársát. Ezt a jelenetet magyarázta teljesen félre a jeruzsálemi pap. A gyilkost istennek nézte, s a gyilkosság tényét — a fölbujtott szerelmes Ádám bordái közé döfi kését — Eva teremtésének vélte. Ezt a tévedését elősegítette a köbevésett kép kezdetleges távlatmegoldása, amely azt a látszatot kelti, hogy Eva Ádám bordái közül emelkedik ki.

Nyilvánvaló, hogy Robert Graves könyve nemcsak a katolikus, egyház fölháborodását és tiltakozását váltja ki, hanem minden keresztény egyházét, hiszen az Ádám-Eva legenda a keresztény vallás egyik alaptétele.

AZ IFJÚ FRANZ KAFKA ÉLETRAJZA

A „Merkur” című nyugatnémet irodalmi folyóirat novemberi száma részleteket közöl Klaus Wagenbach „Franz Kafka — Eine Biographie seiner Jugend” című, még kiadatlan művéből.

A lapban közölt kézirat-töredék az írónak a cseh Vosek községben tett látogatásáról számol be. Az erdő mélyén fekvő, 150 lakosú, istenhátamögötti falu elhagyatott zsidótemetőjét kereste föl Klaus Wagenbach. Az utolsó halott, akit itt elhantoltak, Franz Kafka nagyapja volt. Maga a falu is nyomorúságos, lehangoló. A

földhözragadt, alacsony házak riadt birkanyája fölé ragadozó farkasként magaslik a földesúri várkastély. Valószínű, hogy a gyermek Kafka elkísérte nagyapját utolsó útjára, s innen vitte magával — a kastély komor képével együtt — azt a megmagyarázhatatlan erővel ránehezédő, nyomasztó érzést, ami később — sötétre festi műveinek alaptónusát. Élete további folyamán — Prágában, ahová apja, a törekvő, fiatal házalókereskedő családotól elköltözött, s ahol később jómódú divatárkereskedő lett —, ez az érzés még inkább elmélyült. A cseh fővárosban élő zsidók a század elején már szabadok és emancipáltak voltak, a Kafka-ház szomszédságában lapuló hajdani gettó képe azonban a kényszerű elszigeteltség tragikus emlékét idézte, édesanyjának családja pedig, amelyben rabbinusokon és orvosokon kívül hitehagyottak, különcök, meghasonlott remetéik is voltak, könyörtelen keményen ellensúlyozta a házaló kereskedő szárnyaló derülését. A csehek ugyan befogadták volna őket, a Kafka-család azonban németnek vallotta magát, tehát kétszeresen elszigetelődött Prága népétől, a csehektől is, mert ők németnek, a németektől is, mert ezek változatlanul zsidónak tekintették Kafkaékat.

Wagenbach ezután a középiskolai és egyetemi oktatás akkori merevségéről, riasztó sivárságáról ír, érzékelteti a Kafka-korabeli Prága vidékies légkörét, elemzi a német szellemiség, nyelv és irodalom elvontságát, és eltávolodását az életet adó néptömegektől, s megállapítja, hogy mindezek a körülmények kedvezőtlenül befolyásolták, komorrá tették az egyébként társaságkedvelő és a szociális eszmék iránt fogékony Kafka lelkivilágát, visszavonulásra, magabazárkózásra készítették, s arra kényszerítették, hogy reménytelen menekülési kísérletekben élje ki magát.

DUDINCEV ÚJ NEMZEDÉKE

Vladimir Dudincev ismert szovjet író, a „Nemcsak kenyéren él az ember” című regény szerzője, művének folytatását írja.

Több nyelvre lefordított első regénye két évvel ezelőtt, 1956-ban jelent meg a „Novij mir” című moszkvai folyóiratban, s a kritika irodalmi eseménynek nyilvánította az addig alig ismert író művét. Megállapították, hogy a fiatal író új hangnemben beszél a szilárderkölcsű, bátor, önmegtadó országépítők és a karrierhajhász bürokraták küzdelméről. Ugyanennek az évnek a végén azonban már egymást érték a támadások regénye ellen. Az új bírálók azt vetették Dudincev szemére, hogy torzképet festett az ország társadalmi viszonyairól. Ezért azután el is álltak attól a tervtől, hogy a regényt félmillió példányszámban jelentessék meg. Ehelyett — mindössze harmincezer példányban adták ki.

Az „Október” című moszkvai folyóirat most arról értesítette olvasóit, hogy negyvenegy író új alkotásait jelenteti meg — közöttük Dudincev új regényét is. Az új Dudincev-írás folytatása az elsőnek, és az „Új nemzedék” címet viseli.

Érdekes esemény keltett figyelmet a jugoszláviai magyar olvasók körében az elmúlt év utolsó napjaiban: Zilahy Lajos, az ismert magyar író, több világszerte olvasott regény szerzője, aki évek óta az Egyesült Államokban él, Noviszádon járt. Zilahy könyveinek kiadási jogát jött rendezni Jugoszláviába, ezenkívül egy amerikai filmgyár képviselőjében tárgyalt a beográdi Avala filmgyártó vállalattal „Valamit visz a víz” című regényének főlvételezéséről.

Zilahy rövid időre látogatott el Noviszádra, s csak egy kurta interjút adhatott az újságíróknak. A legnagyobb érdeklődést keltett regényéről, az „Ararát”-ról beszélgetve, elmondta, hogy a könyv sem kezdete, sem vége a Dukay-család regényes krónikájának.

— A Dukayak első könyve még nem készült el — mondta az író. — Befejezését „Bósz angyal” címen írtam meg. Ez a könyv angol nyelven, Amerikában jelent meg. Címe: „The angry Angel”.

— Ismerem a könyvet — vetette közbe az egyik újságíró — de nincs rajta a fordító neve.

— Dehogy nincs! — mosolyodott el az „Ararát” írója. — Ott áll szép, nagy betűkkel a könyv belső címdalán: Lajos Zilahy. Igen, magam fordítom angolra írásaimat, s azután odaadom a fordítást egy amerikai kollégának... csiszolásra.

— Melyik regényét tartja legjobbnak? — érdeklődtek tovább az újságírók.

— Talán... — tétovázott Zilahy, — a „Bósz angyal”-t és az „Ararát”-ot, régebbi írásaim közül pedig a „Csendes élet” című kisregényt. És... természetesen, azt, amit még nem írtam meg — mosolygott ismét az ősz író, majd hirtelen elkomolyodott, — Legközelebb mégis az a poéma áll a szívemhez, amit szerencsétlenül járt egyetlen fiam emlékére írtam.

— Regényhősei közül kit tart legtovábbra?

— Erre a kérdésre könnyű a válasz: Ursi Mihályt, az „Ararát” józan és mégis költői lelkű, forradalmár csillagászát, Ne is kérdezze — inti le kedvesen a riportert, — anélkül is megmondom: Ursi Mihály — én vagyok. Magamról formáltam ezt a regényalakot.

REKORDOK

Korunk a rekordok jegyében áll. A sport, a technika, a tudomány eredményei egyre újabb és újabb csúcsokra lendülnek, s ha egy-egy teljesítmény jelzője mellől hiányzik a „leg” szócska, a mai ember már nem is találja érdekesnek. Ilyenformán ne is csodálkozzunk, hogy egy francia hetilap hosszú cikket szentel az irodalmi rekordoknak, s olyan adatokat hoz nyilvánosságra néhány közismert íróról, hogy még századunk csúcsteljesítményekhez szokott embere is meghökken hallatukra.

Honoré de Balzacnak, a világirodalom egyik legnagyobb nagyjának összes művei még Franciaországban sem jelentek meg. Miért? Az ok: Balzac összegyűjtött művei 129 vaskos könyv oldalait

töltenék meg. Voltaire munkáinak is hasonló a sorsa. Összes művei száz kötetben férnének csak el. A legszorgalmasabb francia író azonban mégiscsak az idősebb Dumas volt, aki lúdtollával nem kevesebb, mint 300 kötetnyi művet írt meg. Egyszerűen rejtély, miképpen és mikor írta meg ezt a temérdek művet, hiszen — tudjuk — emellett élénk társadalmi életet is élt. A világ egyik legtermékenyebb írójának a spanyol Calderont kell tekintenünk; több mint 600 színdarabot írt. Az írórekorderek élcsapatához tartozik a mi Jókaink is. A XVII. században élt írók rekordját csak az angol Wallace döntötte meg, húszéves írói tevékenysége alatt nem kevesebb, mint 600 regényt „termelt”.

A jelen írórekordere George Simenone. Saját becslése szerint eddig 350 regényt írt. Századunk leghosszabb regényének szerzője Jules Romaine. „Jókedvű emberek” című regénye — harminc kötetre rúg.

PROGRAMUNK ÉS AZ IRODALOM

címen közöljük Josip Vidmarnak a Jugoszláv Írószövetség legutóbbi kongresszusán felolvasott elnöki beszámolóját.

EMLÉKEZÉS ALIJÁRA

Rodoljub Colaković Emlékezések és találkozások címmel kötetbe foglalta a jugoszláv munkásmozgalom tíz harcosának életrajzát. Ez évben jelenik meg a Jugoszláv Kommunista Párt megalakulásának negyvenedik évfordulójára. Kiválasztottuk a sajtó alatt lévő kötetből és közöljük Alija Alijagić élet- és halálrajzát.

ÉG ÉS FÖLD

Herceg János Ég és föld című sajtó alatt lévő s hamarosan megjelenő regényéből vettük az itt közölt részleteket, a regény XVII. és XXI., utolsó fejezetét.

A SZAMÁR

Georges Govy fiatal francia novelista, aki 1955-ben megkapta a Renaudot díjat, két esztendővel ezelőtt bejárta Spanyolországot, s útirajzokon kívül tavaly kiadott egy spanyol tárgyú novelláskönyvet „Comme les plaies du Christ” címen. Ebből való ez az elbeszélés.

HIBAIGAZÍTÁS

A HÍD decemberi számában Sinkó Ervin Néhány szó a szavakról című írásába a 946. oldalon a negyedik bekezdésben értelemzavaró sajtóhiba csúszott be. A mondat így helyes: „A Jugoszláv Kommunista Szövetség azt a nézetét vallja... hogy kutassa és felfedje az igazságot a természetről és a társadalomról...”.

TARTALOMMUTATÓ

Josip Vidmar / Programunk és az irodalom	3
Rodoljub Čolaković / Emlékezés Alijára	12
Burkus Valéria / Ketten emlékeznek	20
Gál László versei	23
Herceg János / Ég és föld (részlet)	25
Miroslav Antić versei	33
Fehér Ferenc / A papírangyalkákat lemossa az eső	36
Deák Ferenc versei	42
Ivan Ivanji / Egy koszorún nem volt szalag	44
Florika Štefan versei	50
Georges Govy / A számár	52
G. Czimmer Anna / Jegyzetek a detektívregényről	61
Bori Imre / Az élet végtelenségének ostroma	65
Bori Imre / Tisztátalan emberi lelkek	70
Burány Nándor / Nincs menekülés	73
Tomán László / Művek, nézetek, vélemények	74
KRÓNIKA	76

Sáfrány Imre szövegrajzait az 54, 58 és 60. oldalon,
 Bogdanka Poznanović rajzait pedig a 11, 19, 22, 32, 41, 49, 60, 64,
 72, 76, 79 és a 85. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. 1959. JANUÁR. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADÓÓRAK: MINDEN NAP 10—12-IG. — KEZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA. — ELOFIZETESI DIJ: EGY ÉVRE 500, FELEVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 50 DINAR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDAJÁBAN NOVISZADON

110

mtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tá